Salâh Birsel / Paf ve Puf

SALÂH BİRSEL

PAF ve PUF

Denemeler

MAGRITTE

ADA YAYINLARI

Salâh Birsel

1001 Gece Denemeleri
_ Denemeler 3

PAF ve PUF

Denemeler

ADA YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Ve Huuurrya İşkencelere, *5*
Türkiye Nasıl Kalkınır, *35*
Fantoma Geliyor, *59*
Padişah Olma Sanatı, *87*
Eldorado, *97*
İlginç Bir Salyangoz, *113*
Yorum Yok, *127*
Paf ve Puf, *145*

Desenler : Talât Güreli
Birinci baskı : Haziran 1981
İkinci baskı : Kasım 1982/Hilâl Matbaacılık.

VE HUUURRYA İŞKENCELERE

Tanpınar "Acıbademdeki Köşk" adlı öyküsünde dayısı Sani Bey'in kılçığı çok serüvenlerini dile getirir.

Sani Bey çekip çekiştirerek, bozup bozuşturarak bir yıkanma makinesi yaratmıştır. Makinenin işleme biçimi de hani öyle tezberi işlerden değildir: ilkin, sol duvardaki büyük bir çark döndürülür, onunla bir açı oluşturan saat sarkacına hafifçe dokunulur. Sobanın üstündeki dört vida sıkıştırıldıktan sonra, yine sobanın üstündeki musluklar açılır. Soba iyisinden kızışmıştır artık. Suyun kazana sürekli akmasını sağlayacak sağ duvardaki büyük çark da çevrildikten sonra kazanın yanındaki çapraz makas açılır.

Şu var ki, bütün bu aletler, bu çarklar, bu dişliler, bu pistonlar, bu kapaklar, bu borular, bu kazanlar, bu gazölçerler size her türlü oyunu oynamak için tetikte beklemektedir. Kimi zaman, sıcak ve soğuk sular birbirine karışır, ya da bütün bütüne kesilir. Kimi zaman da yıkanmaya durmuş kimsenin üç metre ötesindeki

süzgeçten akmaya başlar. Çokluk da bu zekâ gerisi makine belli yolculuğuna çıkar çıkmaz, gusulhaneyi kalın bir is ve dumana boğar.

Hoş, Sani Bey her şeyi önceden düşünmüştür. İş, bu noktaya geldiğinde, büyük bir düdük hem hamamlanmış kişiye, hem de evin öteki insanlarına yıkımı haber verir ama bunca çaba, bunca zaman tantuna gitmiş olur.

Gerçekte, Sani Bey'in bu lokomotif yavrusu, Kafka'nm "Ceza Sömürgesi" adlı öyküsünde çokça ballandırdığı o işkence makinesinin, hık demiş, burnundan düşmüştür. Çünkü o da, Sani Bey'in çakaralmazı gibi sanatla işkenceyi bir araya getirir. Gerçi, Kafka'nın öyküsündeki zımbırtı daha çok bir ölüm aracıdır ama, ölüme giden yolun 12 saatlik bir işkence koridorundan geçmiş olması, ona da bir işkence makinesi gözüyle bakmamıza meydan verir.

Ne ki, her iki makine arasında büyük ayrılıklar da vardır. Kafka'nın anlatmasına göre, Sömürgenin eski komutanınca yaratılan ölüm makinesi sonunda amacına ulaşıp insanların imiğine sarıldığı halde Sani Bey'inki kimseyi pasaklardan kurtarmaya elvermez.

Yalnız bu sözlerden Sani Bey'in usta bir işkenceci olmadığı yargısı çıkarılmamalıdır. O, uzmanlığını sadece bu lokomotif bozuntusu üzerinde değil, köşkün her metre karesinde ortaya koymuştur. Denilebilir ki köşk, tam bir işkence kumkumasıdır. Üst kata ulaşmak için sokak kapısının yanındaki merdivenlere tırmanmak gerekir. İkinci kata ise, ancak sağdaki merdivenle çıkılır. Yanılıp da soldaki merdivene atıldınız mı kendinizi dosdoğru alt katta bulursunuz. İşin güzelliği, merdivenler birtakım kapalı kapılarla gözlerden saklı tutulmuştur. Bunların yanında, aynı biçimde dolap kapıları da vardır ki, alaca karanlıkta merdivene dalıyorum diye dolaba dalmak işten bile değildir.

Köşk ayrıca birtakım gizli merdivenlerle de donatılmıştır. Köşkte yaşayanlara en büyük işkence de bu köstebek yuvaları arasından yollarını bulabilmeleridir. Ama Sani Bey bu işkence kapanlarını daha çok hırsızlar için kurmuştur. Sözgelişi, üst katın sofasında yolunu şaşıran bir hırsız Sani Bey'in kaynanasından kaçmak isterse, bitişikteki odada bulunan bir merdivenden Sani Bey'in annesinin odasına inebilir. Buradan da hoşlanmazsa, hemen karşıdaki odanın yüklüğündeki gizli bir merdivenden Sani Bey'in çalışma odasına kapağı atabilir. Orada Sani Bey'i, bütün öfkelerini takmış, takıştırmış olarak karşısında bulacaktır.

Nedir, Tanpmar'a göre Sani Bey gülünç bir işkencecidir. Odasına yanlışlıkla girecek hırsızı bir çırpıda yakapaça edecek kapanı büyük inceliklerle kantarladıktan sonra, kolayca bahçeye atlayarak kaçabilmesi için odasında gece gündüz açık bir pencere de bulundurur.

"Ceza Sömürgesi"ndeki başkişinin, yani makinenin işletilmesiyle görevli subayın ise hafiflik ve hoppalıkla hiçbir alışverişi yoktur. Onun, ölüme ya da işkenceye alınan kişinin bedeninden fışkıran kanların makineyi pinliğe ve pisliğe boğması karşısında bozuk çalışı bunun açık ve seçik bir kanıtıdır.

Sömürgedeki makinenin bir ayrılığı da işkencebilimle eğitbilimi birleştirmesinden gelir. Makinenin üç parçasından en önemlisi olan tırmık, tutuklunun sırtına gitgel iğneleriyle işkencenin en üstün mutluluklarını boca ederken, oraya bir de "Büyüklerine saygı göster!" sözünü kazımakla adaletin pençesine düşenlere, ölüm öncesi uygulanacak eğitimi de üstüne almış olur.

Makine bir de yargıçların görevini üstlenmiştir.

Yargı yiyen adam, ölüme çarpıldığını ancak bu makinenin içine yerleştirildikten ve sırtında tırmığın at koşturmaya başladığını duyduktan sonra anlar. Bir başka deyişle, mahpusa ölüm haberi tırmıkla bildirilir. Bu,

yargılama ile yargıyı yürütme işlerinin ayrılmaz bir bütün olduğu anlayışından doğmuştur. Böylece yargıçların, ölüm cezasını bildirdikten sonra kalemlerini kırmalarına da gerek kalmaz. Giderek, devlet dolabı da yersiz giderlerle ağırlaştırılmaktan kurtarılmış olur.

Sömürgedeki makinenin bir önemli yanı da işkencebilime yeni boyutlar kazandırmasıdır. İşkence, yargılıya çokça puflu bir yatakta uygulanır ki bu, işkencenin insanseverlik temelleri üzerine oturtulduğuna bir işarettir. İşkence sırasında mahpusun ağzına, kusmasına musmasına kulak asmadan, bol bol pilav tıkıştırmak da bu sevginin bir başka örneğidir.

Tırmık camdandır. Yargılının sırtına işlenen yazı ve resimlerin görülmesine engel olmaz. Onlara belki mahpusun sırtında biriken kanlar engelleme yapabilir ama o gereksiz ve bozuk renkli sıvılar da tırmık iğnelerinin yanı başındaki birtakım borucuklardan püskürtülen sularla temizlenir. Sömürgenin eski komutanı, geçmiş yıllarda, su yerine asit kullanılmasını yeğ tutmuş tur. Bununla tutukluya ikinci bir işkence yolunu açmışsa da, yeni komutan bu denli ince işlere akıl erdirecek biri olmadığı için, sömürgeye gelir gelmez, ilk iş olarak, asit kullanımını yasaklamıştır.

Yeni komutanın yaptığı işlerden biri de işkence ve ölüm gösterisinin bütün seyircilerini kaçırtmış olmasıdır. Gerçi seyircilerin karşısına geçerek onlara küttedek "İçeri giremezsiniz" dememiştir ama makineye ve törenlere gereken önemi göstermemesi karşısında bugünkü seyircisiz durum doğmuştur. Oysa eski komutan döneminde şehrin güzellik aslanı kadınlarıyla tüm akıllı erkekleri daha işkence başlamadan makinenin başına üşüşürler, 24 saat boyunca orayı bir bayram yerine çevirirlermiş.

Doğrusu, seyircisi bulunmayan, ya da seyircileri işkencecilerin kendileri olan kapalı oda işkencelerinin büyük bir tadı olduğu söylenemez. Gelgelelim ki gelgele-

lim, kendilerini işkenceye adayanlar çokluk seyircisiz yöntemi yeğlerler. Hele kimisi, yanında bir ikinci işkenceci olmasına bile katlanamaz.

Bunlar kendi halinde, içe kapanık, yüzü yerde işkencecilerdir. Adlarının dilde dolaşmasını istemezler. Çokluk da takma ad kullanırlar. Onları da vali, bakan, genelmüdür, komprador gibi ulusun saygınlığını kazanmış adlardan seçerler. Bu da onların, yaşamları boyunca erişemeyecekleri sanlarla hiç değilse üç - beş saat keyif yetiştirmelerine olanak sağlar.

Konuyu dağıtmamak gerekirse, Londra'nın bitpazarı mahallesine vurgun Karın Deşen Jack'ın, bu utangaç işkencecilerin şahı olduğunu söylemeliyiz. Jack, yaşamının sonuna değin kişiliğini ve gerçek adını saklamanın üstesinden gelmiştir. Ama bu başarıyı elde edebilmek için sanatını sınırlı tutmaya, 4 yıl içinde (1887 - 1891) sadece 10 kadın üzerinde deney yapmaya katlanmıştır.

Kadınların -bunlara müşteri de denebilir- içini dışına çevirmekte büyük ustalıklar gösteren Jack, onların böbreklerini, yüreklerini, bağırsaklarını, ciğerlerini, anı olarak devşirmeyi de savsaklamaz.

Burada Karın Deşen Jack'ın derlediği parçaları sonradan birleştirerek yeni bir frankeştayn yaratmaya kalkışıp kalkışmadığı da akla gelebilir. Ama biz bunun üzerinde bir açıklama yapabilecek durumda değiliz. Jack böyle bir serüvene atılmışsa da yarattığı tosuncuğu kendisi gibi gizlilerde tutmuştur. Üstelik, eldeki gereçlerden çıksa çıksa dişi bir frankeştayn çıkacağına göre Jack'ın onu ortalara salmamasının bir nedeni de kıskançlık olabilir.

Müşterilerini hep kadınlar arasından seçen biri de Landru'dur. Paris dolaylarında, Gambais köyündeki evine götürdüğü kadınların ilkin bifteklik ve pirzolalıklarını çıkarır, sonra da onları fırına sürer. Doğrusu, Landru da saklıda kalabilmek için elinden geleni yapmıştır.

Anne Grosz dumanlarına söz geçiremediği için sonunda yakayı ele verir.

Enselenmesine bir de edebiyata, özellikle de günlük türüne tutkunluğu yol açmıştır denilebilir. Hani bu büyük ustanın günlüğü de dangalağın tekidir. Efendisinin öldürdüğü kadınların adını hiç nazlanmadan, yapraklarını karıştıran polis müfettişlerinin gözü önüne serivermiştir. Günlüğün bir dangalaklığı da Landru'nun Paris'ten Gambais'ye giderken hep iki kişilik, dönüşte de tek kişilik bilet aldığını saptamış olmasıdır.

Şu var ki, Fransız kadınları 1919'dan 1922'ye değin 3 yıl süren duruşma boyunca Landru'nun gerçek bir erkek olduğuna ve ölümlerin sevişmelerin doğal bir sonucu bulunduğuna inandıklarını belli eden davranışlardan geri kalmamışlardır.

Bunlardan kimisi, anı olmak üzere -görüyorsunuz ya insanlar anılara çokça önem veriyor- Landru'nun evindeki kapı mandallarını yürütürken kimisi de tuğlalarını sökmüştür. Kimisi ise zavallı Landru'ya evlenmek için mektup üzerine mektup yollamıştır.

Ama Landru da Fransız kadınlarını yüzüstü bırakmamış, onların kibarlığına bir karşılık olmak üzere, kendisini sanatından alakoyan ve kadınların mutluluğunu önleyen polis müfettişleriyle savcıya neşeli bir oyun oynamıştır. 22 ocak 1982 günü başını giyotinin keskin bıçağı altına yatırdıktan birkaç saat sonra kollarını sallaya sallaya Havre ekspresine binmiş, Havre'dan bir gemiye atladığı gibi kapağı Arjantin'e atmıştır.

Bu, Tanrıdan sonra gelen ulların da düşleyemeyeceği bir oyundur. Yıllarca sonra Grock adındaki bir cambazhane palyaçosunun yolu Arjantin'e düşmemiş olsa, oyunun ortaya çıkacağı da yoktur. Ama işte Grock Arjantin'dedir. Büyük şehirlerden birinde Landru'ya raslamıştır. Amaaann! Palyaço cümbüşünü, mümbüşünü bırakır, soluğu doğru polis müdürlüğünde alır. Polis Müdürü, anlatacağı şeyleri bir başkasına aktarmayacağı

üzerine Grock'tan kesin söz aldıktan sonra, ona şu açıklamayı yapar:

— Bütün sahne düzeni Fransız Hükümetinindir. O zamanın büyükleri ayağa kalkmış kamuoyunu yeniden yerine oturtmak için Landru'yu giyotine göndermek isterler. Ne ki, kanıtların azlığı karşısında bunu göze alamazlar. Sonunda, Landru'nun yerine Pierre Royère adındaki bir mahpusu giyotine verirken, Landru'yu da buraya postalarlar.

Landru'nun yılmazlığı Fransızların belleğinden hiç mi hiç çıkmamıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Paris'te Lesueur Sokağı 21 numaralı evde oturan bir doktor, Marcel Petiot, yeniden Landru'nun deneylerini yaşatmaya kalkışır.

Petiot, Landru'dan yukarı papazdır. Kısa zamanda müşterilerinin sayısını altmış beşe çıkarmıştır. İşkencebilim açısmdan vardığı sonuçlar da birtakım zorbaları imrendirecek bir çizgidedir. Yalnız Petiot XX. yüzyılın bir uzmanlık yüzyılı olduğuna inandığı için müşterilerinin yüz derilerini yüzmekten başka bir yöntem uygulamaz.

Petiot, bu işkence yolculukları için müşterilerinden para da alır ki, bunu ne Landru, ne Karın Deşen Jack ne de başka bir işkenceci düşünmüştür. Gerçi ona başvuranlar parayı, kendilerini Özgür Bölgeye kaçırtması için verirler ama o bunu işkence karşılığına tutar.

Nedir, Petiot olsun, Landru ile Karın Deşen Jack olsun, bunların topu bir yerde küçük işkencecilerdir. Daha büyüklerini tanımak için Rus Çarı Korkunç İvan (1530 - 1584) ile Eflak Voyvodası III. Vlad'ın (voyvodalığı: 1456 - 1462) yaşam öykülerine eğilmek gerekir.

Korkunç İvan, gençliğinde çok silik bir yaşam sürmüştür. Nasıl sürmesin ki 17 yaşında çarlık tahtına çöktüğü vakit Anastasya Romanovna ile evlenmiş, o aklı havalarda kadın da onu hep insanlara iyilik yapmaya itelemiştir. İvan, ancak otuzundan sonra, yani karısı ka-

lıbı dinlendirince kendine gelir. Artık kalbinin sesine uymak, öfkesini dizginlemek gibi bir çara yakışmayan küçüklüklerini bir yana iterek bütün Rusya'yı bir işkence kerevetine çevirir.

Neme gerek, ben doğruyu söyleyeyim, İvan daha çok halktan yana bir işkencecidir. Mujiklerden çok prensler, boyarlar ve papazlar üzerinde çalışır. Yakın akrabalarıyla kendi koruma erlerini de deney altına alması hiç kimseyi bulamadığı vakit olur. Soyluları da en çok ayılara parçalatır ya da dinamitle havaya uçurtur. Çokluk da eşlerinin önünde, ya da eşleri ve çocuklarıyla birlikte işkenceye alır. İşkence altındaki adamın gözleri önünde karısını en şerefsiz durumlara salmaktan da çekinmez.

Toplu kırımlar, toplu kıyımlardan da büyük tokluklar alır. İnsanları, ürünleri, hayvanları ile birlikte ateşe verdiği çiftliklerin sayısı az değildir. Bir kez Novgorodlulardan birkaç kişinin kendisine ölüm tuzağı kurdukları haberini aldığı için bütün Novgorodluların ağız tavanlarını çökertmiştir.

Tarih kitapları onun gölleri zehirlettiğini de yazar. Ne ki, asmak, boğdurmak, kelle uçurtmak gibi şeylere pek önem vermez. Onun için var mı, yok mu işkence. Kilisedeki törenden çıktıktan sonra saatlerce Kızıl Meydanda kalarak işkence altındaki insanları seyreder. Kıvranan, inleyen, gözleri çukurlarından fırlayan insan görüntüleri, onun katında Leonardo'nun, Tiziano'nun tablolarından daha değerlidir. Kanın o ekşi tadını tatmadan, ateşte kebap edilen insanların baharlı kokusunu ciğerlerine çekmeden keyfini bulamaz. Kan banyolarına da büyük değer gösterir. Çocukların sıcak, pimpiriklerin ılık, papazların kurumuş, gebe kadınların da bol vitaminli kanları ona erişilmez ürpertiler verir.

Doğrusu, onun el atmadığı işkence yoktur. İnsanları kazığa oturtmak, ızgarada kızartmak, demir topuzlu meşin kırbaçlarla kırbaçlattırmak, kaynar kazanlarda haş-

latmak, şişletmek, sobaya attırmak, tavada kızartmak ya da onların tırnaklarını söktürmek, bedenlerini iplerle kestirmek, kol ve bacaklarını dört ayrı yöne tırısa kalkan atlara ayırtmak onun sık sık başvurduğu yöntemlerdir.

Adamları da kendisinden hiç aşağı kalmaz. Yolda can çekişen birini gördüler mi hemen üstüne atılıp adamcağızı dilim dilim doğrarlar. Bunların en sevdikleri şey de kiliselerde yere diz çöküp Tanrıya yakaran kişileri boğazlamaktır. Kimi zaman da kadınları çırçıplak soyduktan sonra, oklarına canlı hedef olarak kullanırlar.

Nedir, insanları kazığa oturtmak işinde Eflak Voyvodası Vlad, Korkunç İvan'ı da gölgede bırakır. Bu yüzden adı da Kazıklı Voyvoda'ya ve Şeytan'ın Oğlu'na (Drakula'nın Oğlu) çıkmıştır. İbn Kemal adıyla tanınan tarihçi Kemalpaşazade Şemsettin Ahmet bin Süleyman (1469 - 1534) onun için şöyle der:

— Bir kâfirden ki hayınlık çıksa, cinayeti yanında belli olsa, o hayını, köyündeki kâfirleriyle, her birini eşi, dahası, küçücük çocuklarıyla kazığa vururdu. İndirmez, durdururdu. Her kimseyi ki onlardan birisini, ölüsünü değil dirisini indirdiğini görse o kan dökücünün siyasası buydu ki yerine kazığa onu vurdururdu. Ağaçhisar o kötü işlinin taht yeriydi. Bostan yapacağım diye karşısında altı mil uzunluğundaki bir geçitin iki yanına sağlam çitler vurdurmuştu. Çitlerin arası, ölüm cezasına çarptırıp kazığa vurdurduğu kişilerle dolup dururdu. O bostamn yanında açılmış lalelik, taze saçılmış kandı, ağaçlarında bitmiş yemişi insan başıydı, yaz ve kış olup dururdu.

Drakula'nın Oğlu yalnız kendi uyrukları değil komşu ülkelerin halkı üzerinde de iş tutar. 1500 yılında Strasburg'ta yayınlanan bir oymada görüldüğü gibi Vlad kurbanlarını kazıklara, şişe geçirir gibi oturtur. Sonra da onların ortalık yerinde kurdurduğu sofrada adamlarıyla birlikte çarmakçur olur.

Onun kendine özgü buluşları da vardır. Çocuklarını emziren kadınlar gördü mü memelerini kestirir, açılan yaraların üzerine yavrularının başlarını çiviletir. Çocuklara da annelerinin şişte kızartılmış etlerini yedirtir.

Kimi zaman da tutsaklarının ayak derilerini soydurtup onları yere mıhlatır, keçilere yalattırır. Daha önce yaralara tuz bastırtır.

Kazıklı Voyvoda'nın yaptığı işleri, say say bitiremezsiniz. Bir kez memleketindeki bütün dilencileri büyük bir şölene çağırtmış, iyice yedirtip doyurttuktan sonra, yemekhanenin kapısını kapattırarak topunu diri diri yaktırmıştır. Bir başka kez de 400 Macar öğrencisini kebap ettirdiği gibi, çevreden toplattığı 600 tüccarı da çarşının ortasında kazığa oturtmuştur. Bir başka zaman da kendisine doğru bilgi vermeyen 500 görevli aynı cezaya çarptırılır.

Eflâk Voyvodası papazları da sevmez. Onları eşekleriyle birlikte kazığa geçirtir. Sevmediği kişiler arasında kendisine öğüt verenler ile Osmanlılar da vardır. Ünlü tarihçi Hammer üç Osmanlı elçisinin, Drakula'ya gereken saygıyı göstermediler diye, kavuklarının üçer çivi ile başlarına mıhlatıldığını yazar.

Drakulanın Oğlu bir gün de, kendini gebe sanan kapatmasının karnını yarmış ve ona gebe olmadığını göstermiştir.

Laf uzadı. Biraz soluklandıktan sonra gözlerimizi Roma İmparatoru Neron'a çevirebiliriz. Çünkü tarihte gebe bir kadının karnını patlatma şerefi Drakula'dan önce Neron'undur. Hem de bu iş için bıçak değil, kendi tekmesini kullanmıştır. Hedef olarak da karısı Poppea'yı seçmiştir.

Neron, annesini, teyzesini, üç üvey kardeşini -bunlardan biri kendisiyle evlenmeye boyun eğmeyen Antonia'dır- ve ilk karısını da gözünü kırpmadan canlı iken cansız bırakmıştır. Roma'da kendisini öldürmek isteyen

bir örgütün düzeni ortaya çıktığı vakit ise büyük bir işkence yüzü göstermiştir. Kendi yaşamına göz dikenleri birer birer hacamat ettirirken, kendisine karşı diye bellediği senatörleri de ortadan kaldırtmıştır. Bunların arasında eski öğretmeni, Senecca da vardır.

Biz bu öldürümler üzerinde çokça eğlenmeden 64 yılına yönelelim. Asıl şenlik o yıldadır. Roma baştan başa değilse de büyük çapta yangına uğramıştır. İşin güzelliği, 6 gün, 7 gece süren yangın boyunca Neron, Esquilanus tepesinde Maecenas bahçelerindeki sarayının kulesinden Roma sokaklarından yükselen alevlere karşı, elinde liri, saatlerce ırlayıp durmuştur.

Bununla kalsa iyi, halkı ve tanrıları yatıştırmak için Hıristiyanları da yangın kundakçılığıyla suçlar. Kimilerini köpeklere parçalattırır, kimilerini haça gerdirir. Bu karnavallar için kendi bahçelerini açmayı da büyük görev sayar. Karanlık basınca da donanmayı bütünlemek amacıyla haçları ateşe verir.

Neron sanatla pek çok dostluk ve doğruluk eder. Şiirden tutun da musikiye, tiyatroya varınca el atmadık sanat dalı bırakmaz. Yüzüne maske takarak birçok tragedyalarda rol almıştır. Yazdığı şiirler ise hiç de fena değildir. Ama en çok şarkılamayı sever. Çağının okuyucularıyla yarışmalara bile girer. Eyvah ki, ırlamaya başladığı vakit kimse onu susturamaz. Kimse de salondan dışarı çıkamaz. Bir kez yüklü bir kadın, çocuğunu salonda doğurmak zorunda kalmıştır. Romalı tarihçi Suetonius onun ilk kez Napoli'de şarkı söylemek için halkın karşısına çıktığında şehrin bir depremle sarsılmaya başladığını, ama Neron'un şarkısını kesmediğini yazar.

Sesi bozulmasın, ya da daha açılsın diye her türlü çareye başvurmaktan da geri kalmaz. Ağzına hep mendil tutar. Senatoda çekeceği söylevleri de başkasına okutturur. Çağının şarkıcıları arasında pek yaygın olan ses koruma yöntemlerini de yakından kovalar. Arka üstü yatıp göğsüne kurşun levha mı oturtacak, gargara

mı yapacak, kusturucu ilaçlar mı alacak, hiçbirini aksatmaz bunların.

Bütün bu kendi içine kapanık kişileri, sanatçıları, bilginleri tarihin yaprakları arasından birer birer nasıl ayıklamalı? Bütün ilkçağ, ortaçağ, yeniçağ onlarla doludur.

1233 yılında İtalya'da, XIV. yüzyılın başlarında Fransa'da, Mary Tudor çağında İngiltere'de, 1431'de Portekiz'de, 1478'de de İspanya'da kurulan engizisyon mahkemeleri çok büyük ustalar yetiştirmiştir. Hele çeşitli aralıklarla 1834 yılına değin süren İspanya Engizisyonu İberik yarımadasını baştanbaşa ateş sehpalarıyla donatmıştır. İşkence ise, hemen hemen bütün engizisyon yargıçlarının ya da başengizisyoncuların sık sık başvurduğu bir yaşam biçimidir.

1555'te İngiltere'de, 1559'da da Fransa'da Protestanlara uygulanan toplu işkenceler de gerçekten bu bilim dalının yüzünü ağartacak nitelik taşır. Bunlara 1520 yılında İsveç'te keşkek edilen 94 senato üyesi ile 1572'de Paris'te Saint - Barthélemy gecesinde boğazlanan yüzlerce Protestan da eklenmelidir. 1620 yılında İtalya'da gagalanan 500 Protestan ile 1829'da Portekiz'de öldürülen 1125 kişinin öyküsü ise ortadadır.

Nedir, toplu kırımların, toplu öldürümlerin en büyük uzmanı Alman Führeri Hitler'dir. O, her türlü matematiğin, her türlü mantığın top atması için elinden geleni yapmıştır. 5 yıl gibi çok kısa bir süre içinde 6 milyon Yahudiyi dünyaya gelmediğe döndürmüştür. Hitler kendi yurttaşlarına, kendi arkadaşlarına da zaman zaman bu mutluluk ve şadımanlık iksirinden içirmeyi savsaklamaz.

Devlet dolabını ele geçirdiği yıllarda "Almanya'nın Mussolini'si" diye anılan Hitler'in ilk uzmanlık deneyi de 30 haziran 1934'de Uzun Bıçaklar Gecesinde başlar.

O gecenin ve o geceyi izleyen cumartesi ve pazar günlerinin kapağını kaldıracak olursak, kanları gıdığın-

dan aşağı akıtılanların sayısı binin üstündedir. Nazi Partisi Saldırı Birliklerinin (Sturmabteilungen) bütün başkan, asbaşkan, bölge başkanları yıldırım kırımından geçirilmiştir. Hitler'i Almanya'nın başına kondurmakta büyük ayak oyunları düzenleyen Sturmabteilungen'in (kısacası S.A.) önderi Ernst Roehm de bunların arasındadır.

Roehm, Hitler'in en eski kavga arkadaşlarındandır. Führer'le senli benli konuşan tek kişi de odur. 6 kasım 1923 günündeki Münih ayaklanmasında en önemli görevlerden birini de o üstlenmiş, Bavyera Savunma Bakanlığını o ele geçirmiştir. O gün Hitler de aynı başarıyı göstermiş olsaydı, Almanya'yı on yıl öncesinden kasıp kavurmaya başlayabilirdi.

Gelin görün ki, Hitler'in Bavyera Meclis Başkanı Gustav von Kahr'ın söylev çektiği salonda bir sandalyenin üstüne fırlayarak havaya bir el ateş etmesi, sonra da hançeresinin bütün borazanıyla:

— Ulusal İhtilâl başlamıştır.

diye bağırması hiçbir işe yaramamıştır.

O günler artık gerilerdedir. Hitler beş aydır Almanya'nın başbakanıdır, S.A.'nın gücünü kırmak için de her türlü dolaba girip çıkmaktadır. Doğrusu, Uzun Bıçaklar Gecesi sözünü ortaya ilk atan da Roehm ile arkadaşlarıdır.

S.A. önderi 1933 kasımında Berlin'de Sportpalast'ın bir salonunda, 15.000 kişi önünde şunları döktürmüştür:

— Diyorlar ki S.A. varolma nedenini yitirdi. Yanılıyorlar. Biz o eski kırtasiyecilik ruhu ile kentsoylu anlayışını Almanya'dan tatlı tatlı, gerektiğinde de tatsız tatsız sürüp çıkaracağız. Çok yakınlarda ikinci bir ihtilâl olacak, gerçek bir ihtilâl. Bu bizim Uzun Bıçaklar Gecemiz olacak.

Üyelerinin sayısı iki buçuk milyonu aşan S.A. kanı bol bir parti ordusudur. 5 ordu ile 18 kolordudan oluşur. Çoğu da silahlıdır. Devlet içinde bir başka devlet-

tirler. Yalnız Berlin'de elliye varan garaj, ya da depo S.A. hapisanesi olarak kullanılmaktadır. S.A.'lar istediklerini kapatırlar buraya. İstediklerinin de iflahını keserler. Yağmaladıkları evlerin, vitrinlerini indirdikleri dükkânların öykülerini de bamyadan dinlemeli. Hırsızlık, cinayet, arak, her türlü it oturumu onlardadır.

S.A.'lardan en tedirgin olanlar da askerlerdir. Bir kez S.A.'lar asker okullarında okumuş subaylarla aynı aşamada olmak istemektedirler ki offizierskorps'tan kimsenin buna "can, baş üstüne" demesi beklenemez. Kaldı ki, S.A.'lar nerde bir er ya da subay görseler onlarla dalaşmak, onları öfkeye bindirmek için hiçbir fırsatı kaçırmazlar.

Ordu (Reichswehr), S.A. örgütünün dar yerlere itilmesi için Führer'e baskılarını artırmıştır. "Kauçuk Aslan" diye ün salan Savunma Bakanı General Werner von Blomberg Hitler'le yaptığı gizli bir konuşmada Roehm ve arkadaşlarının başını istemiştir. Hitler'e kalsa, o buna pek kulak asmayacaktır. Ne de olsa Reichswehr'e karşı elinde güçlü bir parti örgütü tutmak ister. Gelgelelim, 87 yaşındaki Devlet Başkanı Hindenburg'un günleri değil dakikaları sayılıdır. Şansölye Hitler'in gözü ise Hindenburg'un yerindedir. Ama Hitler düşünmektedir ki S.A. başkanlarının sesi kısılmadan Bendlerstrasse'de Savunma Bakanlığındaki koltuklara kurulmuş olan generaller buna evetlik göstermeyeceklerdir.

Hitler'in boyun damarları davul gibi vurmaya başlamıştır. Eski kavga arkadaşlarının döllerini yerden kalkamaz edecek midir, etmeyecek midir? Höst, elbette edecektir.

Dünya nasıl bir köpek dolabı ki Hitler, ölüm kararını verdikten sonra Roehm ile ayakdaşlarının Nazi Partisini gözden düşürecek derecede birer eşcinsel olduklarını da anımsayacaktır.

Roehm'in bu konuda gizlisi, saklısı yoktur. Dört dörtlük bir oğlancıdır o. Boyuna sevgili değiştirir. En

son gözdesi de kendi emirsubayı S.A. Standartenführer Graf Spreti'dir. Breslau Polis Müdürü Heines de ustasından aşağı kalmaz. Oooooo, S.A. kurmaylarının topu Roehm'in yolundadır. Oberstrumbannführer Engels ile emirsubaylarından Schmidt de -kimisi ona Fraulein Schmidt der- cinsel sapığın tekidirler. Bu sonuncusuna da Heines yangındır. Engels ise daha çok S.A. örgütü delikanlıları ile Hitlerci gençler arasından sevgi oyunları için adam ayartır. Ama S.A. büyüklerine oğlan pezevenkliği yapan biri daha vardır: Peter Granninger.

Berlin'deki S.A. başkanlarından Obergruppenführer Karl Ernst'in adı da homo'ya çıkmıştır. Bu onun buyruğu altında 250.000 kişi bulundurmasına engel olmaz.

Hitler'in belleği eşcinselleri ortaya döktükten sonra Şansölye yardımcısı Franz von Papen'in sağ kolu olan Jung ile Oberregierungsrat Bose'ye yönelmiştir. Bunlar da Hitler'e karşı kişiler olmakla yüz bin uykuya yatırılmalıdırlar. Hitler'in belleği daha sonra eski Savunma Bakanı ve eski Şansölye General von Schleicher ile onun canciğeri General Kurt von Bredow üzerinde durmuş ve bu azılı Nazi düşmanlarının da Uzun Bıçaklar Gecesinden paylarını almaları gerektiğinde ayak diremiştir.

Bellek Cenaplarının işi bununla da bitmemiş, Ulaştırma Bakanlığı ileri gelenlerinden Katoliklerin öndeki Klausener ile Nazi Partisinin ilk kurucularından Gregor Strasser'in -onun parti içindeki etkinliği daha da sürmektedir- adlarını da Hitler'in önüne fırlatmıştır.

Hitler'in belleği en son olarak da 11 yıl önce Münih ayaklanmasını ustaca bastıran ve Hitler'i hapis damlarına gönderten Bavyera Meclisi Başkanı Gustav von Kahr'm karanlıklarda kalan adı üzerine de ışık tutmuş ve Hitler'in sevinçten yüreğini ağzına getirmiştir.

Kısacası Hitler, Uzun Bıçaklar Gecesi kırımını çok iyi ayarlamıştır. Hem devlet başkanlığına giden yolu iyisinden açmış, hem de kendi kırmızı yüreğini daha kırmızılaştıracak deneylere girişmiştir. Gerçi Uzun Bıçak-

lar Gecesinin başarıyla sonuçlanmasında o zamanlar Devlet Bakanı olan Goering'in, Propaganda Bakanı olan Goebbels'in, doğuştan bir casus olan Sicherheitsdienst (Haberalma Örgütü) Başkanı Reinhard Heydrich'in, S.S. Başkanı Reichsführer Heinrich Himmler'in ve III. Reich'in Mefistofelesi Martin Bormann'ın da tuzu vardır ama iplerin ucu yine de Hitler'in elindedir.

Ne ki, biz lafı çığrından çıkarmak istemeyiz. Burarada bizi ilgilendiren Hitler'in işkencebilime ne kattığıdır. Bizce önemli olan Münih'ten 70 km. ötede, Bad Wiessee köyünde, Hanselbauer pansiyonunda bütün geceyi eşcinsel çılgınlıklar içinde geçirdikten sonra sabaha karşı odalarında sızan Roehm ve arkadaşlarına uygulanan baskını Hitler'in, elde tabanca kendisinin yönetmesidir.

Bu, bütün işkencecilerin, bütün filozof zorbaların ortak yanıdır: satırını, katırını kimseye vermeyecek, kendin kullanacaksın. Hitler, Roehm'in emirsubayının nişanlarını da kendi elceğiziyle sökmüştür. Bunun için de adamcağıza ilkin nişanlarını, madalyalarını takmasını buyurmuş, sonra da onları koparıp ayakları altında çiğnerken şöyle bağırmıştır:

— Hayın, kurşuna dizileceksin.

Hitler daha sonra bütün avenesini toplayarak Münih Hauptbahnhof'una (istasyonuna) da koşmuş, orada Berlin treninden çıkan S.A. subaylarının yakasına kendi elleriyle yapışmıştır. Tutuklamalar sona erince de Stadelheim hapis damında kurşunlamaların başlama işaretini o çakmıştır.

İmdi, izin verirseniz, gözlerimizi Berlin'e çevirelim. Aynı saatlerde Leipzigerplatz'daki bir konakta saatte bir giysi değiştiren bir adam telefonunun başucunda beklemektedir. Hermann Goering'ten başkası olmayan bu ekmek suratlı adamın yanında Heydrich ile Himmler de cadı kazanlarını kaynatmak üzere susta durmuşlardır.

Berlin daha yeni yeni uyanıyordur. Birden Goering'in telefonu çalar. Telefondaki ses Goebbels'indir. Münih'ten seslenmektedir. Ama öyle uzun boylu konuşmaz, sadece "Sinekkuşu" der. Bizimkiler bu sözü işitir işitmez sevinçle telefonu kaparlar. Himmler'le Heydrich de hemen cadı kazanlarının başına koşar. Çünkü o zavallı kuşcağızın adı "Berlin'deki katiller de öldürüme geçebilir" anlamına gelmektedir.

Yalnız Berlin'deki kurşunlama yeri için bir hapisane değil, Lichterfelde askeri okulu seçilmiştir. Buranın yeğlenmesi az ötede başbakanlık konağının bulunmasındandır. 1 temmuz pazar günü, öğleden sonra Bavyeralı Onbaşı (Hitler) orada diplomatlara, bakanlara, generallere çay verecek, konuklar da çaylarını yudumlarken okuldan gelen silah seslerini işiteceklerdir.

Bütün bu işlerin yürütülmesinde Hitler'in sanata açık ruhu sezilebilir. Ne ki, onun sanata, özellikle de musikiye olan düşkünlüğü bu olaydan 10 yıl sonra, 1944 temmuzunda, kendisini öldürmek isteyenler karşısında daha belirgin çizgilerle ortaya çıkar.

Evet 20 temmuz 1944 günü, Doğu Prusya'da, Rastenburg'taki "Kurt İni"nde Hitler'le buluşan Albay Stauffenberg'in çantasında taşıdığı bomba Hitler'i ortadan kaldırmaya yetmeyince girişime katılan subay ve generaller birer birer toplanmaya başlanmıştır. Gerçi kimileri Hitler'in eline düşmektense kendilerini öldürmeyi yeğlemişlerdir ama 4.980 kişi ölüm çiftetellisi oynamaktan kurtulamamıştır.

Bu kez ölüm yeri olarak Ploetzensee hapisdamı seçilmiştir. Hitler, suçlulara değişik bir ölüm sunmak için, onların kasap çengellerine asılmasını buyurmuştur. Ama kalın urganlarla değil, ince piyano telleriyle sallandırılacaklardır. Teller boğulma süresini uzattıkları için suçluların işkence ile paspas edilmeleri de sağlanmış olacaktır.

Burada Hitler'e uzun bir "aferinbad" çekmek de gerekir.

Bavyeralı Onbaşı ölüm tangosunun bütün evrelerini filme aldırmayı da unutmamıştır ki, bu büyük sanat yapıtının yüzyıllara kalmasına yol açmıştır. Ne var, bu film Goebbels'in bir kıtırbomcu olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Çünkü filmin ilk gösterilişinde Hitler'in yanında yer alan Propaganda Bakanı daha ilk kareler geçmeye başlar başlamaz iki elini yüzüne kapamıştır. Oysa o, altı milyon Yahudinin yokedilmesine Hitler'i kışkırtanların başında gelir. Reichsführer Himmler 1942 kasımında özel doktoruna şu açıklamayı yapacaktır:

— Ben Yahudileri yoketmek istemedim. Benim düşüncem başkaydı. O alçak Goebbels işlerin bu yönde gelişmesi için elinden geleni ardına koymadı. Şaştınız değil mi? Buna kimsenin inanmayacağını biliyorum. 1933 yılından az sonra Führer bana Yahudilerin Almanya'dan göç ettirilmesini buyurdu. Bunu sağlayacak bir örgüt kurduk. Yüzbinlerce Yahudi dışarda yeni bir yaşam kurabildiler kendilerine. 1940 yılına değin Yahudiler hiçbir cezaya uğramadan Almanya'dan çıkıp gidiyorlardı. O yıl oyunu Goebbels kazandı. O, Yahudi sorununun ancak onların kökünün kazınmasıyla çözüme bağlanabileceği kanısındaydı. Ona göre yaşayan her Yahudi, Naziliğin amansız bir düşmanıdır. Ben bu düşüncede değildim. Daha 1934'te Führer'e Yahudileri Madagaskar Adasına göndermeyi önermiştim. Ada Fransızların elindeydi ama, uluslararası bir toplantı ile bir çıkış noktası bulunabilirdi. 1940 yazında Hitler Yahudilerin evre evre yokedilmesi buyruğunu verdi. Bu işle de beni ve S.S. örgütünü görevlendirdi. Karşı çıkacak oldum. Bana şunları söyledi: "Himmler buyruklarımı dinlemiyorsun. Ne demek bu? Buyruğu ben veriyorum. Sorumluluğu da alıyorum."

Bu sözler, işkencebilim verileri karşısında Himmler'i küçültecek bir nitelik taşır. Şu var ki, onun iki

yüzlülüğü de gözden uzak tutulmamalıdır. O, bütün yaşamı boyunca, yaptığı işleri başkaları önünde açıklamaktan kaçınmıştır.

Yalnız bir kez, 4 ekim 1943'te, Poznan'da kendisine gönülden bağlı S.S. subayları önünde gönlünün davulunu yarmıştır:

— Size çok önemli bir konuyu açmak istiyorum. Onu, aramızda, açıkça konuşmalıyız. Kalabalıklar önünde Uzun Bıçaklar Gecesinin lafını nasıl ağzımıza almıyorsak bunun lafı da ulu orta çiğnenemez. Değinmek istediğim konu Yahudilerin yokedilmesi, harmanlanması. Bu, Alman tarihinin hiç yazılmamış ve yazılmayacak olan şanlı bir sayfasıdır.

Himmler, Almanlar Ruslarla kapışır kapışmaz, bu yoketme işini Einsatzgruppen'lere (eylem birliklerine) vermiştir. O kara urbalı, süslü püslü S.S.'lerdir bunlar. Ordunun ardından giderler, Yahudileri yakaladıkları yerde kurşunlarlar. Bunun için Yahudileri şehrin dışında açılmış çukurların başına getirirler -bu çukurlar çokluk Musa'nın torunlarına açtırılır- orada enselerini kurşunla sıvarlar. Ama ondan önce topunu anadan doğma hale döndürmeyi de savsaklamazlar.

Beyaz Rusya'da, Minsk'te olduğu gibi diri diri yakılanlar da vardır. Kimileri de 1942 temmuzunda Kırım'da, Bahçesaray'da denize atılan 1029 Yahudinin alınyazısını paylaşır. Dört bir yanı kapalı ölüm kamyonlarında gazlanarak öldürülenlere de raslanır. Ne ki, bu yöntem hiç de verimli değildir. Bir defada ömür etekleri kısaltılabilenlerin sayısı ancak altmışı bulur.

Kimi zaman da Yahudiler büyük bir kibarlık göstererek kendiliklerinden ölür. Bu kibarlığı gösteren gerçekte Nazilerdir. Musevileri kamplara göndermek için bindirdikleri yük ya da hayvan vagonlarının kapılarını, konukları rahatsız olmasın diye 15 gün açmamışlardır. Yahudiler de açlık, susuzluk ve de havasızlıktan kıkırdamışlardır.

Bu arada, Galiçya'daki Şodorov şehri gibi bütün insanlarıyla yeryüzünden kaldırılan şehirler de vardır. Kurşunların parası da çokluk kurbanların kendilerinden alınır. Lvov şehrinde Gestapo Başkanı Oberscharführer Oscar Waltke'nin buyruğuyla asılan Musevi Kurulunun 12 üyesi için kullanılan 6 urganın -iki kişiye bir urgan- faturası Kurulun yeni üyelerine gönderilmiştir. Onlar da asılma sırasının kendilerine gelmesini beklerken faturayı ödemişlerdir.

1940 yılından başlayarak Polonya'da Auschwitz, Treblinka, Belzek, Sobibor, Stuthof, Grodno, Maidanek, Galiçya'da Lvov - Janovska, Plaszov, Avusturya'da Mauthausen, Bohemya'da Schirokopas gibi nice nice ölüm kampı kurulur.

Bu, Yahudileri çokça bekletmemek içindir.

Almanya sınırları içinde de vardır onlardan. Yalnız adları değişiktir: Ravensbrück, Buchenwald, Dachau, Bergen - Belsen.

Doğrusunu söylemek gerekirse Hitler'in Yahudilerle alıp veremediği bir şey yoktur. Onun bütün düşüncesi adını işkencebilim tarihine altın harflerle geçirtmektir. Führer'le 1935'te bozuştuktan sonra yabancı bir ülkeye sığınan Danzig Hükümetinin eski Nazi şeflerinden Hermann Rauschning şöyle diyecektir:

— Fğer Yahudi diye bir insan olmasaydı onu biz kendimiz yaratırdık.

Burada dikkat edilecek bir nokta da Hitler'in kendine rahmet okutturacak ayakdaşlar bulabilmesidir. Tırpan işiyle Himmler görevlendirildiği halde artık mareşalliğe tünemiş olan Goering de sık sık işe burnunu sokar. Goebbels de yazılarıyla ondan geri kalmamaya çalışır.

Bu yardakçılar arasında kimler yoktur ki...

Nazilerin kuramcısı Alfred Rosenberg'i hesaba katmayacak olursak, sonradan Nürnberg duruşmasında Hitler'in Yahudi siyasasını suçlayacak olan Franken

Gauleiter'i (Bölge Başkanı) ve gazeteci Julius Streicher de Goebbels'in adımlarını izler.

Ama Endlösung (Yahudi sorununun kesin çözümü) asıl Adolf Eichmann'ın ellerindedir. Eichmann yardımcılarının -Wilhelm Harster, Alfons Werner, Willy Zoepft, Gertrud Slottke- desteğiyle Avrupa'nın dört bir yakasından derlediği Yahudileri kamplara iletir. Onun omuzdaşları sadece bunlar da değildir. Bütün Gestapo, Eichmann'ın mangal yüreğine hava basmak için uykusuz gözlerle bekleşir.

Diyeceğim S.S. birliklerinin en üst katlarında çöreklenen obergruppenführerler'den (orgeneral) tutun da bodrum kattaki sturmann'lara (onbaşı) değin herkes dört dörtlük bir işkence uzmanıdır.

İkinci Dünya Savaşını çalışma kamplarında geçiren, savaştan sonra da yaşamını suçlu Nazilerin ortaya çıkarılmasına adayan Simon Wiesenthal'ın demesine göre S.S.'lerin en hoşlandıkları şey, astıkları Yahudilerin sehpaları yanında fotoğraf çektirmektir.

Wiesenthal ince ruhlu Nazilerden de söz açar. Bunlardan biri de Lvov toplama kampı komutan yardımcısı Richard Rokita'dır. İnsansever bir katil olan Rokita kimseye sövmez, kimseyi de dövmez. Öldürdüklerini tatlı sözlerle öldürür. Derdi günü de musikidir. Gençliğinde keman üstüne çalışmış olan Rokita, Lvov'un ünlü bestecisi Sigmund Schlechter'e bir ölüm marşı besteletmek kibarlığını da göstermiştir.

Kimi Gestapo subayları ise kamplardaki Yahudilere hep "Kindchen" yani "yavrularım" diye seslenir. Ama bu, Polonya kimliği taşıyan tutuklulara Yahudi olduklarını söyletmek içindir. Öğreneceklerini öğrendikten sonra da onları kurşundan geçirirler.

Dünyayı Judenrein'laştırmak, Yahudilerden arınmış bir hale getirmek için canla başla çalışanlardan biri de Polonya'daki ölüm kamplarının başyöneticisi Globoc-

nick'tir. Bir gün Hitler'in yanında Dr. Lindner ona şu soruyu yöneltir:

— Ölüleri toprağa gömeceğimize onları yakmak daha doğru olmaz mı?

Globocnick'in karşılığı şudur:

— Baylar, bizden sonra bizim zorunlu ve yararlı görevimizi anlamayacak bir kuşak yetişirse bütün Nazi Partisinin ilkeleri şırlayıp gitmiş olur. Toprağa bronz levhalar bile dikmeliyiz. Üstlerine de bu dev işi gerçekleştirme yürekliliğini bizim gösterdiğimizi yazmalıyız.

Führer ona arka çıkar:

— Benim yiğit Globocnick'im, hakkın var!

Auschwitz Ölüm Kampı Komutanı Hoess'in de dünyanın Yahudilerden arınmasında büyük buluşları olmuştur. Gaz odalarında karbon oksit yerine Siklon B. (siyanidrik asit karışımı bir gaz) kullanılmasını ilk o başlatmıştır. Böylece can çekişme süresini çok aşağılara indirgemiştir.

Şuracıkta bir kez daha soluklandıktan sonra ölüm kamplarının içine bir göz atmak da gerekir. Özellikle de Polonya'dakilere. Yahudilerin çanına ot tıkama işi daha çok oralarda sürdürülmüştür. Belzek Ölüm Kampında günde 15.000, Sobibor'da ise 20.000 kişi telef ediliyordur. Altı milyonu doldurmak için bundan aşağısı da kurtarmaz. Auschwitz'de iki buçuk yılda iki buçuk milyon Yahudi gazdan geçirilmiştir. Aynı süre içinde Treblinka'da 700.000, Chelmno'da 300.000 kişinin bamburukları sökülmüştür.

Globocnick'in ölüleri gömme düşünceleri de artık gerilerde kalmıştır. Kamplara her gün yeni gaz odaları eklenmektedir. Çünkü bir sürü tren, Avrupa'nın dört bir yanındaki Nazi düşmanlarını boyuna kamplara taşımaktadır. Yalnız Auschwitz'e bir günde gelen trenlerin sayısı dörttür.

Kamplara taşman tutuklulardan sadece dörtte biri çalıştırılmak üzere ayrılır. Ötekiler -yaşlılar, kadınlar,

sakatlar, çocuklar, güçsüzler, gereksinme artıkları- gazlanmak için sıralara dizilir.

Burada Nazilerin insanseverliği çıkar yine karşımıza. İnsanlar ölecek ama acı duymayacaklardır. Bu yüzden kimse onlara ölümden laf etmez. Tersine, yıkanacakları, mikroplardan arınacakları ninnisi çağrılır. Ninniden sonra da topu, numaralı askıların bulunduğu odalara götürülür. Gözlükleri, paraları, değerli eşyaları, giysileri, her şeyleri, her şeyleri alınır. Cıpcıbıldak hale getirildikten sonra da kendilerine askılarının numaralarını unutmamaları tembihlenir. Ellerine de küçük sabun parçacıkları tutuşturulur.

Gaz odasına doğru yürüyüş başladığı vakit kampın hoparlörü de bir başka ninni tutturur:

— Korkmayın. Yalnız derin nefes alın. Ciğerleriniz güçlenir. Bulaşıcı hastalıklara bağışıklık kazanmanız için uyguluyoruz bu yöntemi. Mikroplardan aklanmanın en etkili yolu budur.

Bu mavallara kulak asmayanlar gaz odalarında yapma duş musluklarını görünce ister istemez gevşerler. Ne var, az sonra bu düş süzgeçlerinden gaz sızmaya başlayınca yaygarayı basacaklardır. Ama gaz verilmeden önce S.S. çavuşları adem baba ile havva anaları odaya iyisinden tıkıştırmak için oradan oraya koşuşurlar. Odalar en çok 1.500 kişi alır. 3 - 5 dakika içinde herkes kalıbı dinlendirmiş olur.

Ölümden sonra odaya doluşan S.S.'ler bütün Yahudileri ayakta bulur. Topu da ölmüş ama yıkılacak yer bulamadıkları için öylece ayakta birbirlerine koşut olarak kalmışlardır.

S.S.'ler kadınların üstüne saldırıp parmaklarında kalmış son yüzükleri de yürütürler. Sonra da topunun saçını keserler. Bu saçlar denizaltılarda kimi aletlerin yapımında kullanılacaktır. Kimi görevliler de demir kancalarla ölülerin ağzını açmaya seyirtir. Dişçiler de altın dişleri çekiçlerle kırıp alırlar. Erkeklerin oturak yerle-

riyle, kadınların apışlarını arayanlar da vardır. Buralardan elmas, altın, ya da dolar çıkaracaklardır.

Bakın Varşova dolaylarındaki Treblinka Kampında Almanlar 1942 yılında, 10 ay içinde ne iş kesmişler: 25 vagon kadın saçı ki topu da tepeleme, 248 vagon giysi, 100 vagon ayakkabı, 245 vagon yorgan ve çarşaf, 22 vagon kumaş, 46 vagon ilaç. Mangırlara gelince, 2.800.000 Amerikan doları, 400.000 sterling, 12 milyon Sovyet rublesi, 140 milyon Polonya zlotisi. Elmas, altın eşyalar, inci gerdanlıklar ise ona göre. İmdat, bu Musevi düşmanı diyavololardan; aynı dönemdeki ganimetler arasında 400 bin altın saat var ki bu da en azdan 400 bin insancığın gaz alabandasından geçirildiğini gösterir.

Burada Nazilere bir "aferinbad" daha çekilmelidir. Onlar "Ölümden sonra işkence" ilkesinin ömrünü de uzatmışlardır. Üstlerine diesel yağı dökerek yaktıkları cesetlerin hesabı yoktur. Yanık et kokuları Avrupa'nın üstüne yapışıp kalkmayınca da, işi ölüm fırınlarına çevirmişlerdir.

Bilin ki bu fırınlar bilim ve tekniğin son kerteleri bakımından dünyanın en güçlü dalyanlarıdır. Günde 12 bin ölü balık kolayca kül haline getirilir. 1944 haziranında Macar Yahudileri dünyada görünür olduğu vakit Auschwitz fırınları bir rekor kırmıştır. Bir günde 22.000 ceset fırınlanmıştır.

Kamplardaki ölüm öncesi işkenceler de neşeli mangırdır. Tutukluları karda fırtınada çırılçıplak yürütmek, ağaçlara bağlayıp kırbaçlamak, dört ayak üstünde emekletmek, yaralamak, pataklamak işten sayılmaz. Bunların daha alengirlisi de vardır. Tutuklular, iki sıra halinde karşı karşıya getirildikten sonra birbirlerinin yüzlerini yumruklamaya zorlanır. Buyruğa uymayanların başlarını da gardiyanlar, suratları kan çanağına dönünceye değin, birbirleriyle tokuşturur.

Kimi zaman da yumruk yerine tükrük kullanılması buyruğu çıkar. Tutuklular da o zaman birbirlerinin

yüzüne tükürmeye başlarlar. Ama tükrüklerin yabana gitmemesi için, sonradan herkes kendi tükrüğünü yalamaya itelenir.

Bu işkence öykülerine burada bir son çekmek isterim.

Lafı daha çok uzatmak hem konuyu cıvıtır, hem de okurların kendi kendilerine birtakım hesaplar yapmasına yok açar. Bu ise çok tehlikelidir.

Yalnız yazımı bağlamadan önce, bir de bir dostumdan açmam gerekecek. Uzay bilgini olan dostum -Türkiye'de uzay bilgini var mı, diye sormayın- işkenceden söz edildikçe Merihlilerin işkencebilimde çok ileri olduğunu ileri sürer.

Geçen gün dayanamadım:

— Bir Merihlidir tutturmuşsun. Boyuna onları övüyorsun. Benim bildiğim kadarıyla işkence her yerde işkencedir. İlerisi gerisi yoktur.

— Öyle söyleme. Merihliler bu bilime öylesine sarılmışlar ki, başka bilim dallarında ilerleyememişler.

— Peki nedir bunların yaptıkları.

— Her şeyden önce işkenceyi bir yaşama üslubu haline getirmişler. Her şeylerine karışmış işkence. Sofralarında, düğünlerinde, işyerlerinde, topluluklarında, taşıtlarında, her gün, her saat, var mı, yok mu işkence. Onlar için en büyük mutluluk buymuş. Daha ilkokuldan başlayarak öğrencilere işkencenin erdemleri öğretiliyormuş. Salt işkencebilim üzerine öğrenim tutan liseler, yüksek okullar bile varmış. Toplumda en büyük saygınlığı da Yüksek İşkence Mühendisleri toplarmış. Her şehirde yüzlerce işkence kulüpleri de açmışlar. Boş vakitlerini dünyamızdaki enayiler gibi televizyon ya da beyaz perde karşısında öldüreceklerine, işten ya da okuldan çıkar çıkmaz işkence kulüplerine koşuyorlarmış. Bakanlar, genelmüdürler, filozoflar bile işleri biraz hafifledi mi huuurya işkencelere.

Kulüplerde gelmiş, geçmiş bütün işkence aletlerini bir araya getiren odalar varmış. Merihliler bu odalarda kendi kendilerini bile işkence altına alırlarmış. Zaten onlara göre en hilesiz, en hurdasız işkence kendi kendine yapılan işkenceymiş. Bu tür bir işkencede işkenceci kıskançlık, çekemezlik, kızgınlık, başkanlık hırsı gibi hiçbir tutkunun baskısı altında olmazmış.

Bu işkence odalarında neler yokmuş neler... Dumanla boğma işkencesinden mi geçmek istediniz, bir düğmeye basın, haydaaa bulunduğunuz yer hemen dumanla dolarmış. Tomruğa vurulmayı mı özlediniz, buyurun bitişikteki odaya, bir düğme, bacaklarınız güzelden güzel kıkırdasın. Su işkencesinde de çok kolaylık varmış. Bir düğme sizi iplerle sımsıkı bağlar, başınızı bile kıpırdatamaz hale getirirmiş. Büyük bir sanatçının elinden çıkmış bir huni de ağzınıza doğru yaklaşır midenize doğru tonlarca su akıtmaya başlarmış.

— Çok şey!

— Dahası var. Merihliler elektrikle de çok değişik yöntemlere ulaşmışlar. Bu tür işkencelerde elektrodlar genellikle el ve ayak parmaklarına bağlanır değil mi? Onlar öyle yapmıyorlarmış. Elektriği doğrudan doğruya solunum borusunun içine dayıyorlarmış. Böylece elektrikten büyük kesintiler sağlıyorlarmış.

— Bu o kadar önemli değil. İnsanları el ele tutuşturdunuz mu aynı amaca varabilirsiniz. Bir seanslık elektrikle gerektiğinde 3 - 5 kişiye birden elektrik verilebilir.

— Haa, onlar onu da yapıyormuş. Hem de 100 bin, 200 bin kişiyi aynı elektrikle savuşturabiliyorlarmış. El ele tutuşan insanları -onu da söyleyeyim Merihliler de insanmış- odalar, sofalar almadığı için de bunlar sokaklara, meydanlara taşıyorlarmış. Bir şehirden bir başkasına giderken yolun kenarında el ele tutuşmuş insan korkuluklarına raslandığı da çok oluyormuş. Bu, bir şehirde işkence altına giren kişinin, aynı zamanda bir baş-

ka şehirde de işkence görmesine olanak sağlıyormuş ki işkencenin verdiği haz da iki katına çıkıyormuş.

— Bu kadarını düşünememiştim.

— Daha düşünemediğin neler var. Onlar elektrik işkencesinde nışadırı da baş role çıkarmışlar. Bilirsin nışadır, bu tür işkencelerde pek yaygın bir yöntemdir. Elektrikten önce tutuklunun şurasına burasına sürülen nışadır elektrik gücünü pekiştirir. Yalnız Merihliler insanın ötesine, berisine süreceklerine onu suda eriterek bardak bardak içirtiyorlarmış.

— Peki böyle bardak bardak içirilen nışadır insanı zehirlemez mi?

— Zehirleyebilir. Ama iş orada değil. Nışadır içen birinin yanma hiçbir zehirli böcek yaklaşamaz. Bu da ne demektir? Elektriğin verdiği hazzı kimse kopukluğa uğratamaz. Gerçi 10 gram defne tohumu ile 5 gram kilermeni zeytinyağ ile karıştırılıp hap yapıldı, bu da bol bulamaç bal şerbetiyle içildi mi aynı sonuç elde ediliyormuş ama Merih gezegeninde bal arıları bulunmadığı için bal sağlamanın yolu yokmuş. Kaldı ki, nışadır insanoğlundaki cinsel isteği de kamçılıyormuş. Bu yüzden Merih'teki insan sayısı dünyamızdakinin otuz katıymış. Hoş, taze kişniş, kabak ve hıyar da cinsel isteği artırmakta çok etkilidir ama bunlar kimi zaman ters sonuç da verebilir. Kısacası, Merihliler işkenceyi bir dinlenme, bir mutluluk aracı haline getirmişler. İşkence aleti altına yatanlar "Oh, dünya varmış!" diye sevinç çığlıkları atarmış. İşkenceciler de zaman zaman, işkence altına aldıkları kişileri kollarından tutup fırlatırlar, onların yerine geçerek "Duruh, biraz da biz ölelim!" derlermiş. Haa, az kaldı unutuyordum. Orada her yıl işkence olimpiyatları da düzenlenirmiş. Yarışmalarda birinci gelenler de bir yıl süreyle memleketi yöneten işkenceciler kurulunu oluştururmuş. Kurulun başkanlığına da o yıl yepyeni bir işkence aleti yaratan getirilirmiş. Gezegende iş-

kence aletleri yapan fabrikaların sayısı da pek kabarıkmış. Her mahalleden bir fabrika bacası yükseliyormuş.

— Anlaşılan orada işkence altında ölen kimse de yok.

— Olmaz olur mu? Onlar bu denli dümbeleklere çok da tutulurmuş. Bunu bir merihliye yakıştıramazlarmış. Gezegenlerinin onurunu kurtarmak için de işkence sırasında ölenleri gökdelenlerin dördüncü katından -orada başka bilim dalları gelişmediği için gökdelenler de dört katlıymış- aşağı atarlarmış. Böylece onların Merih'te değil de bir başka gezegende yaşayan bir yaratık olduğu, ayağı sürçtüğü için de Merih'e düştüğü izlenimini uyandırmak isterlermiş. Bir kez, işkence sırasında ölen bir yılışığı bir pırpıra bindirip bin metre yüksekten -onların uçakları pırpır adını taşır, ancak bin metreye çıkabilirmiş- aşağılara salıvermişler. Bunda yargılıyı ikinci bir kez öldürmek niyeti de saklıymış ama biz onun üzerinde durmayalım artık. Tersliğe bakın ki pırpırdan aşağı yuvarlananlar yere bin parça halinde düşüyormuş. Bu da karışıklıklara yol açıyormuş. Bereket Merihli bilginler bunun da kolayını bulmuşlar. Ölüyü pırpırdan yuvarlarken eline paraşüt tutturuyorlarmış. Gelgelelim, budala ölüler yolda paraşütü açmayı akıl edemedikleri için yere yine bin parça halinde yapışmaktan kurtulamıyorlarmış.

Ey okur, burada senin merakını ayaklandırdığımı umarım. Öyle ya, dostumun Merihliler üzerine böylesine ayrıntılı bilgileri nasıl devşirdiğine şaşmışsındır. Doğrusu buna ben de çok şaştım. Kendisine de bunu açıkladım. Aldığım karşılık tıpatıp şudur:

— Uzay bilginleri için, Merih'in olsun, öteki gezegenlerin olsun hiçbir saklısı yoktur. Ama bilginler, küçük bir haber karşısında hemen coşup birbirlerini öldürmeye kalkışan dünyalılara bunu duyurmakta yarar görmezler. Bu, kalabalıkların düş kurma gücünü azaltabileceği gibi, uzaybilime duyulan ilgiyi de eksiltebi-

lir. Öte yandan bilginlerin yapacağı iş kalmayacağına göre dünyadaki işsiz sayısı da iyisinden kabarmış olur.

Dostumun sözlerine ne dereceye değin inanacağınızı kestiremem. Bana sorarsanız, sorun çok başkadır. Bizim, Merih'liler gibi birçok bilim dallarında geri kalmış yaratıkların gezegenlerine gitmemizde hiçbir anlam yoktur. Onlardan pek bir şeyler öğrenebileceğimizi de sanmıyorum. Biraz çaba gösterirsek, işkence alanında bile Merihliler kadar başarılı olabiliriz.

Hem biz boyuna öteki gezegenlerdekilerin ayağına gideceğimize onlar da biraz bizim ayağımıza gelseler ya!

TÜRKİYE NASIL KALKINIR?

Lenin, Rus İhtilâlinin dümenini ele almak için 1917 nisanında Almanya ve İsveç üzerinden Petrograd'a giderken, Stockholm'de İsveç sandviçlerine büyük iştahlarla saldırır. İsveç sandviçlerinin İsveç kibritleri kadar ünü olup olmadığını bilmiyoruz ama bizim Ahmet Mithat Efendi de onlarla Lenin'den 28 yıl önce tanışmış ve Göteborg'tan aldığı söğüşlü sandviçleri Kopenhag tren yolculuğunu şapırdatmakta kullanmıştır.

Ahmet Mithat yediği sandviçlerle kendinden geçerken, bu tadı sadece kendine saklamak gibi bir bencilliğe de düşmez. Gezi izlenimlerini anlattığı *Avrupa'da Bir Cevelan* adlı kitabında sandviçlerin ne tür şeyler olduğunu ve nasıl yapıldığını en hurda ayrıntılarına değin okurlarının gözü önüne serer. Dahası, hızını alamaz, Zurich'e gelip orada da sandviçlerle karşılaşınca onların bir ikinci tanımını da yapar.

Ahmet Mithat'tan iki yıl sonra -1891'de- Avrupa'da uzun bir lamelif çizen Ahmet İhsan Tokgöz ise sandviç-

lere hiç yüz vermez. O, bösböyük aşevlerini, Cook yolculuk ortaklığının müşterilerine kucak açan büyük otellerin lokantalarını yeğler.

Denilebilir ki, Ahmet Mithat Efendi, elçilerle elçilik müsteşarlarını saymazsak, Avrupa'da geziye çıkmış ilk Türklerden biridir. Gerçi o, bu yolculuğu Stockholm'de ve Oslo'da toplanan Sekizinci Doğubilimciler Kongresine katılmak için yapmıştır ama Kongreye gider ve gelirken, hiç de yolu üzerinde olmadığı halde Avrupa'nın birçok başkentiyle belli başlı şehirlerine çengel atmıştır. Onun için yolculuğu daha çok bir gezi niteliği taşır.

Türk edebiyatında *Hace-i Evvel* (İlk öğretmen) diye anılan Ahmet Mithat, o sıralar ellisinde yoksa, pek de uzak değildir. Buna karşılık, sakalında hiç mi hiç ak yoktur. Bedeninin sağlamlığı da borazancıbaşıları imrendirecek bir çizgidedir. Kalıbı kıyafeti pek ağır yer değiştiren bir adam duygusu verirse de bir çekirge kadar çeviktir. Beyaz nikelli, beş ateşli tabancasını üstünden hiç eksik etmez.

Ahmet İhsan ise 23 yaşlarında yüzmektedir. *Servetifünun* adlı resimli, haftalık gazeteyi yeni yeni çıkarmaya başlamıştır. *Âlem* basımevinin de sahibidir. Avrupa'ya bir klişeci bulup İstanbul'a getirtmek için gelmiştir ama o da Avrupa'nın güzel şehirlerini gezip görmeyi amaç edinmiştir. Biriktirdiği yolculuk paralarını İngiliz ve Fransız altınına çevirmiş ve o zamanların yordamınca kemerinin içine istif etmiştir. Bunların sayısının 75 olduğunu, ancak yıllarca sonra basın anılarını yazarken açıklayabilecektir.

Ahmet İhsan Avrupa'lılara göre bir "Mösyö Turist Türk"tür. Hele İsviçre'de, İnterlaken'deki otelci kadının gözünde ilk Türk gezginidir. *Servetifünun* sahibi otel defterine: "Ahmet İhsan bin Halit, gazeteci, İstanbul'lu." diye yazdığı vakit kadının canı boğazına gelmiş ve ağzından şu sözler dökülmüştür:

— Şu köşedeki defterleri görüyor musunuz? Bunlarda otelimizin açılışından beri, yani altmış yıldır gelenlerin adları yazılı. Şimdiye değin oraya bir İstanbul'lunun adı yazılmamıştı. Bunun için memnunluğumu belirtmek isterim.

Nedir, Ahmet İhsan'ın otelci kadını kılıcına lokma etmesi sadece İnterlaken'de ilk kez boy göstermesinden de gelmez. Onun kadınlara çokça Clarck çeken bir erkek olmasının da bunda büyük bir payı vardır. O, bir defasında, Paris'ten tanıdığı 35'lik akça pakça bir madamayı, bayan Rodeval'i, Zürich şehrinin parkında, öylesine ortalık yerde bırakarak kaçmıştır ki, oradaki bütün erkeklerin rüzgârını geriletmiştir.

Hoş, Clarc çekmekte İlk Öğretmenimiz de ondan geri kalmaz. Ahmet Mithat'ın, Paris'teki otelde kendisini traş eden, kolları çıplak, gerdanı göğüs ve enseye değin açık, koyuca lepiska saçlı, mavi gözlü, iri kıyım bir berber kızı karşısındaki davranışı da övgülere değer. Gerçi Hace-i Evvel kızı görür görmez, gönlünde ürpertilerin koşuşmaya başladığını sezmiştir ama, gönlünün dizginlerini gevşetmeyi Türklük adına yakışıksız bulmuştur. Onun Stockholm'de Doğubilimciler Kongresinde tanıdığı ve dönüş yolunda, Paris'e değin kendisine arkadaşlık ettiği Bayan Gülnar karşısındaki tutumu da ulusça kabarmamızı gerektirecek bir güçtedir. Kadının zaman zaman kendi dişiliğini duyurmak istemesine karşın, o hep işi vurdumduymazlığa sürmüş, hele bir kez kadının ağzını şu sözlerle tıkamak gereğini duymuştur :

— Paris için kafamda yaptığım düzenlemede kadın avcılığına ve aşırı eğlenceye hiç yer verilmemiştir. Böyle bir yaşamı öğrenmektense ondan iyice habersiz kalmak yeğ tutulur. Keşki memleketimde de insanlığın bu yüz kızartıcı yanını hiç görmemiş, öğrenmemiş olsaydım. Bu adı geçen yaşam, insanlığın üstü yaldızlı bir düşkünlüğü demektir ki, yaldızına kapılarak yaklaşanlar onun altındaki murdar ve çirkin aşağılıkların ger-

çeğine akıl erdirince mideleri bulanıp gözleri yaşarmak gerekir.

Bu apaçık sözler karşısında Bayan Gülnar'ın bir deyeceği olmaz elbet. Ama Ahmet Mithat'ın bu gibi avcılık işlerini Avrupa'da değil de Türkiye'de yürütmek istemesine bir anlam veremediği için kendisine okkalı bir "Tuhaf adamsınız!" kondurur.

Daha buracıkta aydınlığa çıkarmak gerekir ki, iki gezginimiz de ayak bastıkları şehirlerde her şeyi görmek gerektiğine inanır. Hele Ahmet Mithat bir gördüğünü bir daha görmek ister. Üstelik bir dakikasını bile boş geçirmemeye bakar. Bu yüzden, Kopenhag'ta olduğu gibi, kimi zaman şehirleri aç-biilaç dolaşmak zorunda kalır.

Yalnız opera konusunda Ahmet İhsan biraz ayrılık gösterir. Ahmet Mithat her gittiği şehirde operalara koşarken o, otelde uyumayı seçer. Ne ki, Ahmet Mithat'ı da operalara daha çok Bayan Gülnar çeker.

İki gezginimizin bir ayrılıkları da İlk Öğretmenin cigaraya çokça düşkün olması, Ahmet İhsan'ın ise ağzına cigara koymamasından gelir. Birincisi trenlerde "şurbu duhana cevazı olan" yani cigara içilen kompartımanları ararken, ikincisi de cigara içilmeyen vagonların ardından koşar. Ama her ikisi de istediğine erişemez. Ahmet Mithat cigara içilen demiryol arabalarını ele geçiremezken, Ahmet İhsan da "cigara içilmez" levhasını görerek girdiği kompartımanlarda herkesin fosur fosur cigara, daha doğrusu hıyar büyüklüğünde püro tüttürdüklerine tanık olur.

Ahmet Mithat şehir gezilerine çokluk sabahları çıkar. Bunların adı sabah cevelanıdır. Ama sabah cevelanına yönelmeden önce şehir planını önüne açar, o gün nereye gidecekse, geçeceği sokakların adını sırasıyla bir pusulacığa yazar, pusulada yazılı olmayan sokaklara da hiçbir türlü adım atmaz. Onun bir özelliği de şehri hep yaya dolaşmasıdır. Böylece şehri daha iyi tanıyacağına

inanır. Yalnız, birkaç saatliğine uğradığı şehirlerde arabaya atlayıp, şehrin hiç değilse genel görünüşünü yakalamaya çalışır.

İlk Öğretmenin Paris'te gitmediği yer kalmamıştır. Père - Lachaise Mezarlığı bile bu arama - taramadan kendini kurtaramaz. Ne ki, mezarlıkta gezerken kestane ağaçlarından başına bir kestane düşer ki Ahmet Mithat bir an için öbür dünyadan bir haber geldiği kuruntusuna kapılır ve başını yukarı doğru kaldırarak şöyle seslenir :

— Sonsuzluk âlemine doğru göç etmek düşüncesini kafamızdan çıkarmamamızı mı anlatmak istiyorsun, ey kestane?

Ahmet Mithat'a göre yolculukların en tatlısı serserilik üstüne olanıdır. O, dünyada en yararlı, en eğlenceli şeyin yolculuk olduğuna inanır. Yolculuklarda iki gözü bir çifte dürbün, iki kulağı da telefon alıcısı kesilir. Burada dikkat isterim : Ahmet Mithat Avrupa'yı görmeden Avrupa'yı öğrenmiş biridir. O, *Hasan Mellah, Paris'te Bir Türk* gibi romanlarını yazmadan önce Avrupa şehirlerini öylesine incelemiştir ki yabancılar bunları okuduğu vakit onun oraları daha önce görmemiş olmasına inanmamışlardır. Buna Keodor Kasap Efendi kendi kulakları ve gözleriyle tanık olmuştur. Olay, Paris'te Doğu Dilleri Okulunda geçer. Teodor Kasap *Paris'te Bir Türk*'ten kimi parçaların Fransızcaya çevrildiğini görünce çeviriyi yapan öğretmene romanın yazarıyla tanışıklığını çıtlatmıştır. Öğretmen de ona şöyle demiştir :

— O yazar da herhalde Paris'i iyi tanıyan Türklerdenmiş.

Ama Kasap Efendi : "Tam tersi, Osmanlı sınırlarından dışarı çıkmamıştır." karşılığını yapıştırınca adamın benzi simsiyah kesilmiştir.

Ahmet Mithat'ın 3 ağustos 1889 günü başlayan yolculuğu 71 gün sürmüştür. Bunun 13 günü Paris'te, 3

günü Berlin'de, 5 günü Viyana'dadır. Ahmet İhsan ise 2 mayıs 1891 günü yola çıkmış, 39 günü Paris'te olmak üzere üç ay Londra, Berlin, Bruxelles, Zürich, Roma, Viyana, Peşte gibi Avrupa'nın belli başlı şehirlerinde dolaşmıştır. Sonunda o da Ahmet Mithat'a uyarak izlenimlerini *Avrupa'da Ne Gördüm* adlı kitapta toplamıştır. Ama bu yapıt olsun, Ahmet Mithat'ın 1044 sayfa tutan kitabı olsun, ikisi de bir gezi kitabı olmaktan çok bir yolcu rehberi niteliğindedir. Her iki yazar da otel ve tiyatro ücretlerine değin, kırmızı kaplı Baedeker yolcu rehberinde rasladıkları ne kadar bilgi varsa, topunu kitabına aktarmıştır. Kentlerin, anıtların tarihçeleri de hiç atlanmamıştır. Ahmet Mithat sayfalarının arasına Danimarkalı yontucu Thorvaldsen'in yaşam öyküsünü sıkıştırmaktan bile geri kalmaz. Ahmet İhsan ise Londra'dan söz ederken centilmen sayılmanın koşullarını sıralar. Erkeklere seslenirken "Mister" demenin yüzdeyüz gerekli olduğunu belirttiği gibi, soylulara da "Sir" denileceğini açıklar. Bu da yetmiyormuş gibi Londra'da kapı çalmanın yöntemi üzerinde de uzun uzadıya durur :

— Dükkân uşaklarının, esnafın, hizmetçilerin, kısacası âdi sınıftan olanların Efendi kapılarını çalmaları yüzdeyüz yasaktır. O kapıya sadece postacı vurabilir. O da, hiç mi hiç, ikiden fazla çalamaz. Bir centilmen yani kendini saydırır bir adam kapıya kuvvetlice beş tokmak vurur. Kadınlar yavaşça ve süratle beş kez çalar.

Görülüyor ki Ahmet İhsan bugünlerin yazarı değildir. Bugünlerin yazarı olsaydı dükkân uşaklarına, esnafa, hizmetçilere "âdi" yaftasını yapıştırmaz, soylulardan da gerçekten soylu imişler gibi söz açmazdı. Ya da esnafı ötekilerden ayırarak : "Esnaf bizim efendimizdir!" der ve yağlı bir milletvekilliği koparırdı.

Hace-i Evvel *Avrupa'da Bir Cevelan*'ı, kış aylarında kitap okumak isteyen okur efendilerine bir eğlence olmak üzere kaleme almıştır. Anlattıklarını okur efendilerinin gözlerinde canlandırabilmek için de ikide bir İs-

tanbul'un semtleri, sokakları ve evleriyle karşılaştırmalar yapar. Münih şehrinin eski mahalleleriyle yenileri arasındaki ayrımı şöyle dile getirecektir :

— İstanbul'un henüz yangın görmemiş, dolayısıyla da düzeltilmemiş eski mahalleleriyle Hocapaşa, Kadıköy, Beyoğlu, Bakırköy, Nişantaşı gibi yeni mahalleleri arasındaki farkı hatırlatırım. Bizim dar ve eğri büğrü sokaklarımızın iki yanındaki eski binaları eski taş bina sayarsak tamam Avrupa şehirlerindeki eski mahalleleri görmüş oluruz.

Paris'te Rivoli Sokağındaki kemerli binaları anlatmak için de şu yola başvurur :

— Eski Darülfünun yani şimdiki Evkaf ve Adliye dairesinin ön yüzündeki kemerlerle eski Fuat Paşa Konağı, yani şimdiki Maliye dairesinin Beyazıt yakasındaki kemerler okurlarımızın bin kez gördükleri şeylerdendir. Şimdi düşünülsün ki, boylu boyuna bir caddenin uzunluğunu oluşturan binaların topu böyle kemerli olarak, fakat caddenin zemininden yüksek olmayıp cadde zeminine eşit bulunarak kemerler dahi yaya kaldırımlarının üstünü örtüyorlar.

İlk Öğretmenin Eyfel Kulesi asansörünü görüntülemesi de pek alengirlidir :

— Asansör denilen şey bir yükselme makinesidir. Birkaç katlı binalarda merdivenden çıkmak zahmetini bertaraf ederek kolayca çıkmak için icat olunmuş yararlı bir alettir. Mekanizmasının esasını okurlarıma anlatmak için derim ki bir kuyu düşünülsün. Bu kuyunun dibine inmek için bir döner merdiven hayal edilsin. Su almak için kuyu dibine inen adamın bu merdivenden çıkması bir kez düşünüldükten sonra bir de birisi iner, ötekisi çıkar ikizli kovaların birisi kuyu dibine indirildiği zaman dibindeki adamın bu kovaya binerek kendisini yukarıya kadar çektirip çıkarması göz önüne getirilsin. İşte âdi merdivenler bu kuyu için tasavvur ettiğimiz döner merdiven olduğu halde asansör makinesi

de kuyu dibindeki adamı kova içine koyup yukarı çıkaran makinedir. Ama bu kovayı çekmek için kullanılan kuvvet insan kolundaki kuvvet değildir. Bazı asansörlerde suyun ağırlığından yararlanılır. Yani bizim Terkos kumpanyası gibi su kumpanyalarının en yüksek kata kadar çıkardıkları su hayalimizde canlandırdığımız kovanın kuyu ağzında kalan ikincisini aşağıki kovayla tam dengede tutacak derecede doldurmuştur. Bu kovaya eklenecek ağırlıktan biraz fazlaca suyu yukarki kovaya ekleyince onun ağırlığı artarak aşağıdaki kovayı yukarıya çeker.

Ahmet İhsan da Ahmet Mithat'ın izini sürer. O da Paris damları için şöyle bir karşılaştırmaya el atar:

— Paris'in damları bizim bildiğimiz gibi değildir. Buradaki damların halini anlatmak için size İstanbul'da, Bahçekapı'da, Ömer Efendi mağazasını örnek gösteririm. Önünden geçtiğiniz zaman şu mağzanın damına bakarsanız görürsünüz ki, üst kat pencereleri adeta dam içinden çıkmıştır. Oradaki kat, tavanarasını oluşturmuş gibidir. İşte bütün Paris evleri bu haldedir. Yani damlar arduvaz taşıyla (kayağantaş) örtülmüş olmak koşuluyla damı biraz eğiktir.

Ahmet İhsan'ın bir özelliği de gördüğü her şeyi Boğaz'la karşılaştırmaya kalkmasıdır. Şu var ki iki gezginimiz de gördüklerini olduğu gibi, sapmalara ve abartmalara kaçmadan verirler. Ahmet Mithat Eyfel Kulesinden açarken, en üst kata çıkmaya korktuğunu ve ikinci katta kaldığını çekinmeden açıklar. Bir ara kendisine şöyle bir öğüt de verecektir:

— Hadi gayret, şunun tepesine kadar çık da, üzerinde yaşayan insanlarından hiçbirinin tamamiyle hoşuna gitmeyen bu dünyadan, hiç olmazsa 300 metre uzaklaşmış olmakla övün.

Ama daha ikinci katta gözleri kararmaya, içi bulanmaya başlamakla Kulenin üçte birinde bu hallere düşen bir insanın tepede ne hale gelebileceğini düşünür.

O yıl Fransız İhtilâlinin yüzüncü yılıdır. Üstelik Eyfel Kulesi de o yıl yapılmıştır. Bu yüzden tepeye çıkanlara madalya verilmektedir. Ne ki, gezginlerin gönlünü hoş tutmak, kendi ceplerini de doldurmak isteyen Fransızlar madalyaları para ile de satmaktadır. Bizim Ahmet Mithat'ın yarı yolda mayna ettiğini gören bir tezgâhtar hemen yanına yaklaşır:

— Efendi, tepeye kadar çıkamayacaksanız size madalya satalım. Memleketinize gittiğiniz zaman tepeye değin çıktığınızı tanıtlarsınız.

Ama İlk Öğretmenimiz hak etmediği madalyayı akçesiyle almaya yanaşmıyacaktır. Ona karşılık Ahmet İhsan, Kulenin tepesine gözünü kırpmadan çıkar. Gelin görün ki o da madalya alamaz. Çünkü o yıl artık madalya verilmemektedir.

Ah, benim ak sakalım, Ahmet İhsan'ın bu korku tanımazlığı Interlaken'deki buzullar karşısında duralar. Buradaki buzulların doruğuna çıkarken "terk-i hayat" edip geri dönmemek tehlikesi onu iyisinden yerine mıhlar. Ama yiğitliğe de leke sürmemek için, kar altında kalmış bir tepeye çıkıp kamaşmış gözler ve donmuş ellerle çevreye bakmakta hiçbir tad olmayacağını öne sürer.

Burada tarihsever okurlarımıza, iki gezginimizin Avrupa'da Genç Türklerle karşılaşmadıklarını da söylemeliyiz. Ama onların Abdülhamit'ten kaçmış Türklerle buluşup dertleşmek gibi bir sorunları da yoktur. O yıllarda hiç değilse Paris'te, 1878'in İlk Türk Meclisine Suriye temsilcisi olarak katılan ve Abdülhamit'in Meclisi dağıtmasıyla Paris'e kaçıp, orada *La Jeune Turquie* adında bir dergi çıkartmaya başlayan Halil Ganem vardır. Sonradan, 1895 yılında, *Meşveret* gazetesini çıkaracak olan o ünlü Genç Türklerden Ahmet Rıza da 1889 yılında, sergiyi görmek bahanesiyle çağın Millî Eğitim Bakanından izin alarak Paris'e gelmiş ve orada konak tutarak gerek Ahmet Mithat'ın, gerekse Ahmet İhsan'ın

Fransa başkentine ayak bastığı günlerde orada bulunmak muzipliğini göstermiştir. Gerçi Ahmet İhsan İstanbul'dan Marsilya'ya gelirken, *Cambodge* vapurunda, yine bir Genç Türk olan İzmir'li Hocazade Ubeydullah Efendiyle karşılaşmıştır ama onunla devlet sohbeti yapacağına, ondan Paris, Viyana ve Londra'daki ucuz otellerin adresini almıştır.

Açıklanması ayıp değilse, Ahmet Mithat Efendi o sıralar Devlet Basımevi (Matbaa-i Amire) müdürüdür. Bundan başka Sağlık İşleri Meclisi üyeliği ile Karantinalar Başyazmanlığını da elinde tutmaktadır. Ayrıca *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin başyazarlığını yaptığı gibi, sokaklarda "rütbe-i bâlâ" ile silahlanmış olarak boy göstermektedir. Ahmet İhsan ise Türkiye'ye dönüşte gazetesine Babıâlinin yardımını sağlamak hesapları içindedir.

Doğrusu Paris olsun, Avrupa'nın öteki şehirleri olsun, asıl 1890 yılından sonra Genç Türklerle içli dışlı olur. Dr. İshak Sükûti, Tunalı Hilmi, İzmir'li Refik Nevzat -Yaşasın İzmirliler-, Arap Ahmet, Nuri Bey, Mizancı Murat, Hoca Kadri Efendi, Mahir Sait, Yusuf Akçura, Ağababa Fahri, Dr. Aptullah Cevdet, Süleyman Nazif, Dr. Şerafettin Mağmumi, Samipaşazade Sezai, Dr. Nazım ve daha niceleri birer birer ya Paris, ya Cenevre, ya da Avrupa'nın herhangi bir şehrinde yerleşecekler, Abdülhamit'in zorba yönetimini yıkmaya çalışacaklardır.

Ne ki, 1895 yılından sonra Jön Türk denilen "hazele" için "bir fesat ve melanet merkezi" olmakta Cenevre başı çeker. Ama bu, ancak iki yıl sürer. İki yıl sonra bu direnme ve dayanışmanın birden çöktüğü görülür. Çünkü Abdülhamit başhafiyesi Ahmet Celalettin Paşayı Paris ve Cenevre'ye yollamıştır. Paşa, ne yapar yapar, Jön Türki takımını "Memaliki Şahanede" uygun görevlere kayırmak uyuntularıyla tavlar. Avrupa'da öğrenimlerini sürdürmek isteyenlere ise 150 frank aylık bağlanacaktır. Artık memlekete dönüş başlamıştır. Başta Mi-

zancı Murat Efendi olmak üzere Genç Türklerin çoğu Avrupa'yı boşaltırlar. Nedir, Paris'te oturan Ahmet Riza, Nuri Bey, Dr. Nazım, Hoca Kadri Efendi bu Jön Türk avına paça kaptırtmayacaklar ve Paris'teki bağdaşlarını bozmayacaklardır.

Gelin görün ki, Türkler 1908 Devriminden sonra, özellikle de Birinci Dünya Savaşı günlerinde yeniden İsviçre'ye doluşmaya başlarlar. Bu kez çoğunluğu İttihat ve Terakki'ye karşı olanlarla düşük iktidar adamları oluşturur. Fransa, Belçika ve Almanya'da öğrenimlerini yürüten ve savaş patlar patlamaz kapağı İsviçre'ye atan Türk öğrenciler de bir hayli göz doldurur. Ahmet Bedevi Kuran *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler* adlı kitabında Abdülhamit'in adamlarından Serasker Rıza ve Atıf Paşalarla eski Halep Valisi Kâzım Beyin o yıllarda Cenevre'de yaşadığını yazar. Abidinpaşazade Rasih Bey ile sonradan İçişleri Bakanı olacak Reşit Paşa da oradadır. *İkdam* gazetesi sahibi Ahmet Cevdet'le Mahmut Muhtar Paşa ise Lozan'da otururlar.

Şeyh Şamil'in torunu Hamza Osman da Cenevre'dedir. 16 yaşında olan ve bir pehlivan gücü taşıyan bu genç orada öğrenimini bütünlemektedir. Yurt konusunda titiz mi titizdir. Kızdı mı hemen tokatı şaplatır. Bir gün Taşnakçı ihtilâlcilerden Jorj Vemyan'ın Türk Başkonsolosu Yusuf Ziya Beye makamında hakaret ettiğini ve hem öğrenci olan hem de kançılarya görevini sürdüren Cevat Hüsnü'yü ise tartakladığını işitir işitmez, kardeşi Gazi'yi yanma alarak, doğru Ermeninin her zaman gittiği kahveye damlar ve adamı eliyle koymuş gibi bularak bir güzel pataklar. İş, sonradan mahkemeye filan da düşer ama, o sırada Vemyan'ın yanında bulunan Osmanlı Ermenilerinden Kapamacıyan ile İstanbulyan, Hamza Osman'dan yana tanıklık edince, duruşma aklanmakla sonuçlanır.

O yıllarda, Cenevre'de bulunanlar arasında Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın oğlu Prens Sabahattin de

vardır. Ama o Cenevre'de pek görünmez. Mevsimine göre öteki kantonlara kayar. Sağlığı yüzündendir bu. Ahmet Bedevi bunun bir nedeni daha olduğunu söyleyecektir:

— Sabahattin Beyin adının yanına bir de Prens lâkabı eklendiğinden Cenevre'de olduğu vakitler hep büyük otellerde oturması gerekir. Oysa para durumu buna pek elvermez. O da sık sık küçük şehirlere, köylere kaçar. Oralarda Mehmet Sabahattin adı altında yaşar.

Ne var, Prens Sabahattin'in öteden beri midesini sadece sebze, meyve ve sütlü besinlerle doldurma alışkanlığı olması vede ağzına bir lokma et ya da balık koymaması, işini iyiden iyiye kolaylaştırır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Cenevre'de bulunanlar arasında Nurullah Ataç, Sadri Celâl (sonradan profesör), Arif Dino, Şükrü Saracoğlu (sonradan başbakan), Rıza Nur, Akil Muhtar (sonradan profesör), Süleyman Nazif, Hüseyin Siret, Mehmet Ali (sonradan hukuk profesörü), Fahri Arel (sonradan profesör), Hakkı Hayri (sonradan göz hastalıkları uzmanı), Asım Germenli (sonradan cildiyeci) de vardır. Bunlar çokluk Türk Yurdu adındaki öğrenci lokalinde toplanırlar. Lozan'da oturan Mahmut Esat Bozkurt (sonradan adalet bakanı) ile Cemal Hüsnü Taray (sonradan elçi) arada bir buraya gelerek bilimsel ve toplumsal konular üzerinde -maşallah ki maşallah- söylev çekerler. Semih Mümtaz S. *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatlar* adlı kitabında Operatör Cemil Paşa, eski Paris Elçisi Münir Paşa, Mithat Paşa'nın torunu Kemal Mithat, Refik Halit Karay'ın ağbeysi Darphane Müdürü Hakkı Halit, Reşit Saffet Atabinen (sonradan Lozan Konferansı genelyazmanı), Mısırlı Prens İbrahim Hilmi Paşa -bu ne kadar çok prens-, Çorluzade Aziz Esenbel, Yakup Kadri, *Tanzimat*, *Teşkilât*, *Takdirat*, *Tenbihat* ve *Tesisat* gazeteleriyle İttihat ve Terakki'ye kafa tutan Lütfi Fikri ve Arnavutlukta siyasal roller oynayan Esat Toptani Paşa'nın Bi-

rinci Dünya Savaşında İsviçre'yi şenlendirenler arasında olduğunu yazar.

O günlerde sütle beslenen bir başka göçmen daha vardır İsviçre'de : Lenin. Ama o, Prens Sabahattin gibi, doğma büyüme et düşmanı değildir. Yalnız yazdığı kitap üzerindeki düşüncelerini toparlayabilmek, onların zaman içinde olgunlaşmasını sağlayabilmek için sessiz ve ucuz bir yere gelmiştir. Zürich yakınında Sankt Gallen kantonundaki bu sessizlik yuvası dağlarla çevrili bir sağlıkevidir. Ama verilen yemek de hastalara özgüdür : sabah kahvaltısında şekersiz sütlü kahve, tereyağlı ekmek ve peynir, öyle yemeklerinde rendelenmiş peynir ve sütten yapılmış bir çorba, ikindide yeniden sütlü kahve, akşam yemeğinde ise başka bir sütlü kayıntı.

1917 Şubat İhtilâli patlak verdiği vakit Lenin Zürich'te, Limmat nehrinin hemen arkasındaki eğri büğrü sokaklardan birinde bir kundura tamircisinin evinde oturmaktadır. Sabahın dokuzundan on ikiye değin şehrin kitaplığına kapanıyor, saat birde yeniden oraya dönerek akşamın altısına kadar, kendisine yararlı olabilecek kitaplar üzerinde çalışıyordur. Kimsenin dikkatini çekmemek için de Rus sığıntılarından biraz beride duruyor, sessiz bir yaşam sürüyordur. Sonradan Lenin'in o günlerini anlatacak olan Stefan Zweig şöyle diyecektir :

— Haber alma ajanları sadece çok konuşan adamlara dikkat ettikleri ve çok okuyup çok öğrenen, köşesine çekilmiş insanların, dünyanın ihtilâle sürüklenmesi konusunda en tehlikeli rolü oynadıklarını bilmedikleri için, eskicinin evinde oturan bu önemsiz adam üzerine hiçbir bilgi toplamazlar.

Zürich'te o yıllarda edebiyat alanında ihtilâl yapacak bir başka ünlü daha yaşamaktadır. Dadacılıkla edebiyatı kökünden sarsmak isteyen -edebiyat sanki kökünden çıkarılırmış gibi- bu adam, Tristan Tzara, 8 şubat 1916 günü, Zürich'te, *Café Terrasse*'ta, ilk kez *dada* söz-

cüğünü ağzına almıştır. O vakitlerde Lenin, Tzara'ya göre de önemsiz bir kişidir. Dadacılar Kralı, onunla kahvede satranç oynar ama, masanın başına, ne gibi bir adamla çöktüğünün bilincinde değildir. Öte yandan, Tristan Tzara'nın da Lenin üzerinde etki yaptığı söylenemez. Ama Lenin, İsviçrelilerin dürüstlüğü karşısında çarpılmıştır. Bu dona kalma öyküsünü bize Lenin'in karısı Nadejda Krupskaya anlatır. Çünkü kocasından önce çarpılan da o olmuştur. Öykü şöyledir :

İsviçre et getirtmekte güçlüklerle karşılaştığı için hükümet günün birinde, halkı haftada iki gün et yememeye çağırır. Ama kasaplarda yine de her gün et satılmaktadır. Bir akşam, Bayan Krupskaya, kasaptan etini almış, eve gelerek yemeğini vurmuştur. Gaz ocağının başında oyalanırken sofaya çıkan evsahibesi Bayan Kammerer'e Hükümetin çağrısına halkın uyup uymadığının nasıl denetlendiğini, bu iş için evlerin çevresine gözcüler mi dikildiğini sorar. Evsahibesi bu hiç beklemediği soru karşısında şaşırır. Karşılığı şöyle olur :

— Denetlemeye gerek yok ki... Bu konuda güçlüklerle karşılaşıldığı bir kez yayınlandı. Bu yeter. İşçiler et yenmiyecek günlerde et yemez. Bunu yapsa yapsa kentsoylular yapar.

İsviçrelilerle ilgili bir dürüstlük davranışına da bizim Ahmet İhsan tanık olmuştur. *Servetifünun* gazetesinin yöneticisi Zürich'e ayak bastığı gün, İstasyon Caddesinde, bir sürü sarraf dükkânı görmüş, birine girerek cebindeki Alman ve İngiliz liralarını İsviçre parasıyla değiştirmiştir. Öyle yemeğinde paralarını saydığı vakit şaşırır :

— A, yüz frank fazla!

Yine sarrafa giderek para fazlasını geri çevirmek istediğinde sarrafın kendisine verdiği yanıt aklını bütün bütüne karıştırır :

— Gerçi biz size para bozduk ama, fazla verdiğimizi bilmiyoruz. Alamayız.

Ahmet İhsan Hamburg'ta da Almanların düzen sevgisine vurulmuştur. Otele gitmek için seslendiği arabacı kendisini orada görevli bir polise gönderir. Polisin elinde iki ufak değnek vardır. Değneklere mumların dibindeki damlalıklar gibi, tenekeden, ortası delik ufak yuvarlaklar geçirilmiştir. Polis bizim gezgine iki atlı araba mı, tek atlı araba mı istediğini sorduktan sonra, değneklerin birinden çıkardığı halkayı verir. Halkanın üzerinde bir numara vardır. Bu bineceği arabanın numarasıdır. Ahmet İhsan arabacıya otelin adını söyleyince, o da ücretin bir buçuk mark olduğunu açıklar ki bu, bizim Mösyö Turist Türk'ün keyfini bütün bütüne artırır.

Almanya üzerine bir övgü de, Birinci Dünya Savaşında Almanlara tutsak düşüp Alman çiftliklerinde çalışan bir Rus erinden gelir:

— Almanlar her şeyi ne kadar iyi düzenlemişler, bir ekmek kırıntısını bile boş yere harcamıyorlar.

1763 yılında Berlin'e Türk elçisi olarak gelen Ahmet Resmi Efendi de Prusya Kralı Büyük Frederik'in memleketinden dışarı para gitmemesi için Saksonya kristal ve porselenlerini yasakladığını yazar. Ama Prusyalılar cam eşyalara, cam odalara pek düşkündürler. Kral onların bu yanlarını doyurmak için de Saksonya'dan usta getirterek yepyeni bir cam sanayii kurmuştur.

Şu gerçek ki, Almanlar, İsviçreliler, ya da belli bir uygarlığa erişmiş öteki Avrupa ulusları bugünkü çizgilerine direnmeleri, zorluklara ve yoksunluklara katlanmaları vede çalışmaları yüzü suyuna ulaşmışlardır. Yollarını da bilim ve teknik aydınlatmıştır.

Burada yine dikkat isterim. Türkler de Tanzimat'tan bu yana özgürlükçü ve çağdaş bir toplum olmak, yani Batılılaşmak için pekçok istek ve çaba göstermişler ama Batılılaşmak için ne yapmak gerekeceğini kestirememişlerdir. Kestirenlerin çoğu da ya başka uluslara öykün-

mekten kurtulamamışlar, ya da memleketteki bağnazları ürkütmemek için -Türkiye'de birilerini ürkütmemek eğilimi pek yaygındır- Batılılaşmayı İslâmın temeline oturtmaya çalışmışlardır. 1913 yılında Sadrazam olan Prens Sait Halim Paşa da -al bir prens daha- bunlardan biridir. Paşa (1863 - 1921) *Meşrutiyet* adlı kitabında, her şeyden önce, aydınlardan yakınır. Bunlar boyuna, sözde bilimsel ilkelere sarılmaktadırlar. Paşaya göre, başka ulusların çokluk pek pahalıya mal olan siyasal deneylerinden kılını oynatmadan yararlanmak pek çekici bir şeydir. Ama Batı'nın düşünce biçimi ve ruh durumu ile Doğu'nun düşünce ve ruhu arasında ortak noktalar pek azdır. Asıl imrenilecek şey, Batı'nın çalışma üslubu, eğitim yöntemi ve yurtseverliğidir. Batı uluslarının her biri, başkalarının çalışması ile değil, kendi alınterleriyle ilerlemişlerdir.

Gelgelelim, Prens Sait Halim bu gözlemlerle yetinmeyecek, Batı'nın çağdaş uygarlığa yükselebilmesinin nedenini onun Hristiyanlığa dört elle yapışmasında görecektir. Bu da onu, Türkiye'de başlıca sorunun iyi Müslüman yetiştirmek olduğunu savunmaya iteler.

II. Meşrutiyet düşünürlerinden Arşimet Satı'ya (Satı El Husri) gelince, o da tam bir Batıcı olduğu halde, zaman zaman çağdaşlaşmanın İslâmlıkla çatışmadığını söylemek gereğini duyar. Arşimet Satı'ya (1884 - 1952 sonrası)) göre Türklerin Batılılar karşısında geri kalmasının nedeni direnme ve direşme (sebat) eksikliği vede tembelliktir. Ama bu olumsuz davranışlar İslâmlıktan değil, alışkanlıktan gelir. Alınyazısının Tanrıca önceden belirlendiğine dayanan İslâm inancı bile Türklerin ilerlemesine engel olacak nitelikte değildir. Kaldı ki bu inanç (kaza ve kader inancı)) öteki dinlerde de rüzgârını üfürür.

İttihat ve Terakki kurucularından ve ilk Türkçülerden Hüseyinzade Ali (1864 - 1942) de Batılılaşma ile İslâm hümanizması arasında hiçbir çelişki bulmaz. "Türk

13 yüzyıl İslâm hümanizması ile yoğrulmuştur, bu etkiyi atamayız." der.

Bunlara karşılık Rıza Tevfik (1869 - 1949) Batı'ya, İslâm dinine bel bağlamayan bir açıdan bakmak ister. Ama o da tuttuğunu koparır ve savaşkan bir Batı insanı özlemine kendini çokça kaptırır. Ona göre bütün bunalım Doğu'nun bu insan tipini tanımamış olmasından gelir.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Türkiye'nin nasıl kurtulacağı, nasıl kalkınacağı üzerine laf kesenler ibadullahtır. Belki bunlar arasında Prens Sabahattin'e ayrı bir yer ayırmak doğru olur. Çünkü o konuya bilimsel bir açıdan yaklaşmıştır. Sabahattin Bey bilimsel çözümleme ve toplumsal yasalara dayanmayan genel kuramlarla bir memleketin düzelmesine olanak bulunmadığını açıkça söylemekten çekinmez. O, memleketimizin tembel bir eğitim yaratan bütüncü yapıdan (formation communautaire) ayrılarak etkin bir eğitim kaynağı olan bireyci yapıya (formation particulariste) geçmesi gerektiği kanısındadır. Çünkü bütüncü yapıya göre düzenlenmiş toplumlarda -Doğu'daki toplumlar hep böyledir- insanlar kendilerine güven duymazlar. Bunlar sadece bağlı oldukları aile, topluluk, parti ya da hükümetten medet umarlar. Oysa, bireyci yapıya kucak açan topluluklarda insanlar kişisel girişimlere el atacak, kendi başlarına iş kuracak niteliktedirler. Ama bunun için merkezci olmayan bir yönetime (adem-i merkeziyete) de gerek vardır. Bu türlü bir anlayış Osmanlı İmparatorluğunun yönetimsel yaşamını yalnız bir şehre bağlı olmaktan kurtarabileceği gibi, bölge işlerinin en yetenekli kişilerce yürütülmesine de olanak sağlar. Üstelik bu, yurttaşların yönetme yeteneğini de artırır.

Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? adlı kitabında Sabahattin Bey (1877 - 1948) şunları da söyler :

— Toplumsal olaylar bir bilimsel yöntemle çözümlenerek aralarındaki ilişkiler anlaşılmadan, çeşitli top-

lumların sınıflanması yardımıyla, Batı Avrupa'dan öbür bölgelere yönelmiş toplumsal akımın niteliği belirlenmeden, kısacası, "Science Sociale" buluşlarından yararlanılmadan işlerin düzeltilmesi için bir ana doğrultu bulmak ve toplumu o yola sokabilecek etkenleri görmek olanağı yoktur.

Ama ne var, Sabahattin Beyin bu düşünceleri zamanında çok eleştiri almıştır. Hele onun merkezdışı yönetim üzerine söyledikleri büyük saldırılara uğrar. Cenap Şahabettin (1870 - 1934) merkezdışı yönetimin her ilde yeni bir Abdülhamit yetiştirmekten başka bir işe yaramayacağı görüşünü savunur. İttihat ve Terakkiciler ise bunun İmparatorluğu parçalamak anlamına geldiği üstünde direnirler.

Cenap, buna karşılık, Prens Sabahattin'in kişisel girişim düşüncesini küçümsemez. Yalnız bu girişimlerin başarıya ulaşabilmesi için ticareti yeğleyecek gençlerin "cereyan-ı iktisadi"yi öğrenmeleri koşulunu öne sürer. Doğrusu Cenap, Türklerin fizik, tıp, doğabilim, dirimbilim ve sanayi alanlarında hiçbir şey yapmadıklarına inanır. Gerçi 1912 yıllarında :

— Bizim kadar dört yılda ilerlemiş ulus yoktur.

diyenler de vardır ama Cenap bunların hiçbir şeyden çakmayan ya da İttihat ve Terakki'ye körü körüne bağlanmış bulunan kişiler olduğunu bilir. Ona göre tek ilerleme cinayet tarihimiz alanında olmuştur. Nasıl olmasın ki, arkadaşını çarşı içinde bıçaklayan öğrenci kızlar, cinayet için zaçyağı kullanan kadın katiller o yılın İstanbul ufkunu doldurmaktadır. Batılılaşma sorunu üzerinde duran düşünürlerden biri de Ziya Gökalp'tir. Gökalp, uygarlıkların dinle bir alış verişi olmadığına inanır. "Bir Hristiyan uygarlığı olmadığı gibi, bir İslâm uygarlığı da yoktur." diyecektir. Doğu ve Batı uygarlıklarının kaynaklarını aramak isteyen bir insan, bunları İslâm ve Hristiyan dinlerinde değil, başka yerlerde aramalıdır.

Gökalp uygarlıkların, kültürlerden de ayrı birşey olduğu düşüncesindedir. Uygarlık birçok toplumları içine alabilir ama kültür tek bir topluma bağlıdır. Bir başka deyişle uygarlık uluslararası bir nitelik taşır, kültür ise ulusaldır.

Gökalp Japonların dinlerini ve kültürlerini değiştirmeden Batı uygarlığına girdikleri üzerine parmak basarak bir Türk'ün "Türk ulusundanım, İslâm ümmetindenim, Batı uygarlığındanım." demesinin yanlış olmayacağına işaret eder. İlk olarak *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* yapıtında bu düşüncelere değinen Ziya Gökalp Batı uygarlığına da hiçbir biçimde arka dönmek istemez. Bu konuda şöyle diyecektir :

— Yalnız bir kurtuluş çaresi vardır ki, o da bilimlerde, sanayide, askerlik ve hukukta Avrupalılar kadar ilerlemektir, yani uygarlıkta onlara eşit olmaktır. Bunun için tek bir çare vardır : Avrupa uygarlığına tam bir biçimde girmek.

Yazarımıza göre Tanzimatçılar da bu gereği duyarak Avrupa uygarlığını almaya kalkışmışlardır. Ama onlar birbirine karşıt iki uygarlığın uzlaştırılamıyacağını düşünemediklerinden Doğu uygarlığı ile Batı uygarlığını birbirine katmışlar, ondan bir kültür karışımı elde etmek istemişlerdir. Bu da onları yanılgıdan yanılgıya sürüklemiştir.

Türkçülüğün Esasları yazarı Avrupa uygarlığına yönelmekle Maarif sorununun da kökten çözümleneceği düşüncesindedir. Ona göre eğitim sorunu, uygarlık sorununun bir parçasıdır. Oysa memleketimizde halk, medreseliler ve mektepliler den oluşan üç ayrı tabaka, üç ayrı uygarlık, üç ayrı eğitim vardır. Bunlardan sadece mektepliler Batı uygarlığından yararlanmaktadır. Bu üç eğitim yöntemini birleştirmedikçe gerçek bir ulus olmamıza olanak yoktur.

Burada biraz soluklanalım. Çünkü daha Sarıklı İh-

tilâlci Ali Süavi'den de açacağız. Süavi, Türk Maarifi için şunları söyleyecektir :

— Maarif demek bizim gibi bir takım eski terimlerin boş gürültüsünü bellemek sanılırsa sanatların gelişmesine olanak yoktur. Bunun gibi, maarif demek birtakım güzel sözler ve cümleler öğrenip bununla yeni rütbeler ve maaşlar almak sanılırsa ilerleme olmaz.

Ali Süavi (1839 - 1878) bundan bir yüzyıl önce Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesine yükselmesi için çok geçerli konulara değinmiştir. Lâiklik düşüncesini ortalara ilk savuran da odur. Hilmi Ziya Ülken *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı kitabında onun için şöyle der :

— Namık Kemal ve Ziya Paşa, Yeni Osmanlı Devletinde şeriata dayanılmasını istiyorlar ve fıkhı savunuyorlardı. Ali Süavi ise dünyanın dinsel yasalarla yönetilmesine karşı çıkıyor ve lâikliği savunuyordu.

Ali Süavi, Hilmi Ziya'nın dcmesince, halifeliğe de saldırmıştır. "İslâm Devletlerinde Siyasî Kudret" adlı yazısında Süavi, Peygamberin halife diye bir vekil bırakmadığını ve hiç kimsenin Peygambere vekil olmak savında bulunamıyacağmı öne sürmüş ve Halife ünvanının yalnız Hazreti Ebu Bekr'e ait olduğunu söylemiştir. Hilmi Ziya onun için şunları da yazar :

— Süavi hükümdarlık yönetimine (monarchie) de saldırdı ve açıkça cumhuriyet düşüncesini savundu. Osmanlı Devletinin başlangıçta cumhuriyete benzer bir çeşit yönetimi olduğunu, başkanının aşiretçe seçildiğini, mutlak yönetimin sonradan meydana çıktığını söyler.

Sarıklı İhtilâlcimiz Arap harflerinin bırakılarak Lâtin harflerinin alınması üzerinde de durmuş ve Batı uygarlığını yaratan kitapların Türkçe'ye çevrilmesini önermiştir. Ne yazık ki, çokları Süavi'yi bilgisizlik, düşünce hercailiği, yağcılık ve cücelikle suçlar. Namık Kemal bir dörtlüğünde onu şöyle hırpalayacaktır :

Süavi dedikleri o küçük adam;
Paris'te oturmuş, yanında madam;
Biz onu adam sandık, o da mı cüdam?
Aman yalnız kaldı Mustafa Paşa!

Tarihçi Abdurrahman Şeref ise "Yeni Osmanlılar ve Hürriyet" adlı yazısında Süavi'ye şöyle çamur atar:

— Mithat Paşa'ya karşı olmakla Paşa'nın İstanbul'dan Avrupa'ya sürülmesinde *Basiret* gazetesine birtakım yazılar yazmış ve bu yolla Padişahın gözüne girmişti.

Ne var, Abdurrahman Şeref'in Ali Süavi karşısında nesnel bir tutumu olduğunu söylemek çok zordur. O, Süavi'yi boyuna yere çalmaya çalışır. Kapalıçarşıdaki Kapamacılardan aldığı hazır giysilerle Süavi'nin zibidiye benzediğini sık sık yinelemesi bunun açık bir tutamağıdır.

Hilmi Ziya Ülken, Abdurrahman Şeref'in sözlerinin gerçeğe uymadığı üzerinde durmuştur. Ona göre, Süavi: "Bu, bütün zorbaların şimdiye değin yaptıkları işti; bu, peygamberlere de yapılmıştı. Yasa, Türkleri yurtlarından kovma yetkisini yalnız padişaha vermişti, ya bakanlara da verilseydi, o zaman Türklerin hali ne olurdu?" derken Mithat Paşa'yı değil, Abdülhamit'i karalamaktadır.

Gerçi, Mithat Paşa'nın arkasından yazılan bu yazılar -Mithat Cemal Kuntay bunlara pis yazılar der- Paşa'ya karşı kimi haksızlıkları da taşımıyor değildir. Yalnız, unutmamalı ki Süavi yüzdeyüz bir özgürlükçüdür. O bu yolda ödün verecek, sağa sola bahşiş dağıtacak adam olamaz. Mithat Paşa'yı da 1876 Anayasasında padişaha istediği kimseyi yurt dışına sürme yetkisi veren maddeyi -113. madde- kabul ettiği ve yarkurula da kabul ettirdiği için bağışlamayacaktır.

Bu kesindir: Süavi bağışlamaz. O, Yeni Osmanlıları Avrupa'da toplayan, onları Saray'a, zorbalığa karşı

savaşmakta bir araya getiren Mısır'lı Mustafa Fazıl Paşa da Babıâli ile anlaşıp İstanbul'a dönünce, onu da hemen Yeni Osmanlılar topluluğundan kovdurmuş ve bunu gazetesinde ilan etmiştir. Aynı şeyi Namık Kemal'e de yapar. Namık Kemal İstanbul'a dönmeye evet dediği vakit aynı sert ve acımasız eleştiriyi ona da yöneltir. Bu, belki Mısırlıya yapılandan da ağırdır:

— Kemal Bey elinde bulunan Hasan Paşa mektubunun içinde yazılanlara dayanarak İstanbul'a ayak basar basmaz doğruca Zaptiye Müşirine yüz sürerek pazarlığı uydurmuş olduğundan kendisinden çekinilmesi yurttaşlara hatırlatılır.

Sözün kısası, Ali Süavi'nin şu ya da bu kusuru onun ilerici düşüncelerini ortadan kaldıramaz. Süavi öyle kolay kolay yetişecek aydınlardan değildir. Bunu kendi de bilir. Bildiğini de şu sözlerle ortaya koyar.

— 800 yıl sonra Gazali arandığı gibi, elbet bir gün Süavi'yi arayanlar da çıkacaktır.

Benim kötü usuma kalırsa, bütün bu düşünürlerin, bu yazarların, bu paşaların ortaya attığı düşünceler Türkiye'nin kurtulmasına, Batılılaşmasına yetmemiştir.

Burada üçüncü bir kez dikkat isterim.

Batılılık ne Doğu'da, ne de Batı'dadır.

Onu arayacaksak dışarda değil, kendi içimizde aramalıyız.

Biz: "Batı benim! Benim yaptığım şey güzel ve yararlı ise Batılıdır!" diyebiliyor muyuz, diyemiyor muyuz? Diyebildiğimiz gün bir şeyler yaratabilecek duruma geliriz. Bunun için öyle insanüstü bir güç de istemez. İşlerimizi sağlam bir sağduyuya ve şaşmaz bir usa göre ayarlamak yeter de artar bile.

Demek oluyor ki, başarıya ulaşmanın, ilerlemenin, kalkınmanın ilk adımı düşünmektir. Külahını önüne koyacak, başını iki elinin arasına alacak ve düşüneceksin.

Kafanın suyunu iyice sıkmadan ne Batılıların katma yükselebilir, ne de onları aşabilirsin.

Nedir, "Batı benim!" demekle de iş bitmez.

Çünkü Türkiye bununla da silkinemez.

Türkiye'nin kurtulması, kalkınması için birtakım zorbaların, her türlü işten ellerini eteklerini çekmeleri de gerekir.

Ama bu da bir çözüm biçimi değildir.

Bir de kendini beğenmişler, kendilerinden başka kimseyi sevmeyenler, yani ekin itleri de raflara kaldırılmalıdır. İlhan Tarus bir öyküsünde ekin itlerini şöyle anlatır:

— Anadolu'da kimi köpekler, ekili tarlalar içinde gezip oynaşmayı çok severler. Ama başakların kılçıkları boyunlarına, yüzlerine, gözlerine batmasın diye, tarlanın içindeyken, kafalarını yukarı kaldırıp öyle giderler... Boyunları buna alıştığından mı, yoksa bu vaziyet hoşlarına gittiğinden mi nedir, tarla bittikten ve düzlüğe çıktıktan sonra dahi, bazen saatlerce, bazen de günlerce, öyle, kafaları yukarda yürürler. Köylü bu boynu tutuk köpekleri hemen tanır: Ekin iti.

Ama ekin itlerinin toz edilmesi de yetmez.

Bir de kendi resimlerini, çalıştıkları odada, tam karşılarına asan genelmüdürler, genelyazmanlar da alandışı bırakılmalıdır.

Ne ki, iş yine de bitmez. Bir de kıskanç köpeklerin dişleri sökülmelidir. Çünkü ünlü ahlâkçı Kınalızade Ali Efendi kıskançlık için "Bundan büyük küstahlık olur mu?" der.

Ama kıskançlığın yitmesiyle de her iş kotarılmaz. Bir de bayram olup olmadığına bakmadan ellerini öptürenleri salamuraya yatırmak gerekir. Gerçi Kınalızade elini öptürenler için hiçbir şey dememiştir ama bunlar da kıskanç köpekler kadar tehlikelidir. Bir kez, el öpme pantalon ütüsünü bozar. Sonra eldeki yüzükler, ufff, dudakları çizer.

Ne var, elini öptürenleri oyundan çıkarmak da yetmez. Bir de çok yiyen ve çok içenler beride tutulmalıdır. Çünkü çok yemek ve çok içmek kıskançlıktan büyük bir küstahlıktır. Kaldı ki haber de gelmiştir: Çok yemek anlayış ve aklı giderir.

Adı unutulmuş bir zahit şöyle diyecektir:

— Dünya gözünde büyük bir tad olan şeyleri yiyip içerek dirlik düzenliğimizi bozmanın, sonra da iyileşmeye çalışmanın, sonra da kazurat yoluyla temizlenmeye çabalamanın âlemi yoktur.

Şu gizli kalmasın ki, Türkiye'nin kurtulması, Türkiye'nin kalkınması, Türkiye'nin çağdaşlaşması yalnız yazarların kafa patlatmalarıyla da olmaz. Yurttaşlarımız da, siyasa adamlarımız da bunu istemelidir. Çünkü bir işin üstesinden gelmek için ilkin o işin üstesinden gelmeyi istemek gerekir. Bu yolda, belki baş döndürecek, göz kamaştıracak şeylerden uzak durmak da gerekir ama, ne yapalım bunun başka bir yolu yoktur.

1493 yılında Amerika'yı su üstüne çıkarmaya giden Kristof Kolomb Kanarya Adalarına gelince oranın valisi Dona Beatrice Peraza'ya tutulmuştur. Hani Dona Beatrice de öyle kolay kolay raslanacak güzellerden değildir. Onun çekiciliği İspanya Kralı Ferdinand'ın da başını döndürmüştür. Nedir Kolomb, Beatrice'e takılıp kalmak yerine yolunu sürdürmeyi yeğlemiş, çok rezillikler çekmişse de sonunda Amerika'sına kavuşmuştur.

FANTOMA GELİYOR

André Gide yaman bir polis romanı okurudur.

Amerika'lı yazar Dashiell Hammett'in *Kızıl Hasat* kitabını kendinden geçerek okumuştur. *Marta Kartalı* karşısında da ağzı sulanır ama *Kızıl Hasat*'ı ondan üstün tutar. Hammett'in *Billur Anahtar* kitabını ise Malraux öve öve bitirememiştir. Onu da okuyacaktır. Bir türlü ele geçiremez.

Gide, Simenon'un romanlarına da aç kurtlar gibi saldırır. Onların, her gün bir tane olmak üzere, altısını, sekizini bir arada okuduğu olur. Hele kimilerini Tanrı daha büyük yıkım göstermesin- iki kez tiftiklemiştir.

O, Simenon'un dilini de sever. Başıboş gezmek anlamına gelen *divaguer* sözcüğünü Simenon'un otel salonlarında dolaşmak için de kullanmasını başına taç eder.

Buna karşılık Ataç'ın ilk zamanlarda Simenon'dan yanalığı olmamıştır.

— Ben de sanki ne diye okuyorum Simenon'un kitabını? diye kendini azarladığı bile görülür. Dahası, Gide'in Simenon'u beğenmekle aldandığını, birtakım pırıltılara kapıldığını öne sürer. Doğrusu, Ataç, oldum bittim, polis romanlarına karşıdır. Onları pehpehleyenlerin, kucağına alanların kendilerini yanılttığı inancındadır. Gelgelelim, Simenon'un öteki kitaplarını ard arda eşelemeye başlayınca yargısını değiştirir :

— Yanılmışım. Şimdi sardı beni Simenon'un kitapları. Elime geçenleri okuyorum, hem de beğenerek, severek okuyorum.

Okur, okur ya, içinde yine de bir ikircilik vardır.

— Ama ne kadar da çok yazmış! O kadar çok yazan adamın her kitabı iyi olamaz elbette.

demekten de kendini alamaz.

Simenon'un davulunu Sait Faik'le Oktay Akbal da çalar. Yanılmıyorsam, Sait *Trenlerin Geçtiğini Gören Adam*'ı, Akbal da *Manhattan'da Üç Oda*'yı çevirmiştir. Tanpınar'la Yetkin böyle bir iş yapmamışlardır ama onlar da Simenon'a, ya da öteki polis romanları yazarlarına değer gösterirler. Tanpınar kimi benzetmelerinde Simenon'un kişilerinden yararlanmayı bile savsaklamaz.

Polis romanlarını kemiren yazarlardan ikisi de Guillaume Apollinaire'le François Mauriac'tır. Bu ikincisi gençliğinde dağ gibi polis romanları devirmiştir. Yolculuklarda, ya da uykusuz gecelerde de onlara sığınır. En çok da Arsène Lupin'in serüvenlerine biter. Gaston Leroux'nun 1907 yılında yazdığı *Sarı Odanın Gizemi*'ni de çok sever. Conan Doyle'a ise pek yüz vermez. Sherlock Holmes'in kılı kırk yarmaları onu yorar.

Ona göre Simenon da, kendine büyük paralar kazandırmış olan türün ustası değildir. Başarıya ancak polis romanlarının dışına çıktığı vakit ulaşır. Yalnız Simenon'un Maigret'sini, Sherlock Holmes'un piposundan çıkan bütün o yarı-tanrı polis hafiyelerinden daha sevimli bulur. Agatha Christie'ye gelince, onun kitapla-

rını midesine büyük ürpertilerle indirir. Romanı dolduran kişilerin yanından hiç mi hiç ayrılmak istemez. Bütün yolu onların yanı başında yürür. Çıkan engelleri onlarla birlikte aşmaya çalışır. Sanıkların yürek pıtpıtlarını bile duyar.

Mauriac, polis romanlarının temel kuralının şu olduğunu söyler:

— İlk bakışta apaçık gibi görünen şey yüzdeyüz yanlıştır.

Oysa romanlarda her şey apaçıktır.

Yazarlar onları okurların gözünden kaçırmak için ellerinden geleni yapar. Bunun için herkesin üstüne suç atmaya, herkesi kuşkulu göstermeye büyük bir önem verirler. Gerçi romanın sonunda kuşkulular kendilerini birer birer temize çıkarır ve okurlar da gerçek suçlu ile -bu, çokluk kendisinden en az kuşkulanılan ya da hiç kuşkulanılmayan kişidir- karşı karşıya kalırlar ama buna erişmek için bir gecede yedi yatak dolaşan bit gibi ordan oraya koşuşmak zorunda kalırlar.

Doğrusu şu ki, pıtı pıtı yürüyen bir polis romanında cinayetin ya da düğümün çözümü ilk sayfalarda saklıdır. Dikkatli bir okur satırların altındaki anlamları kurcaladığı vakit orada birçok ipuçları bulabilir. Sözgelişi, Agatha Christie'nin *10 Küçük Zenci* adlı romanında bir adaya sıkışan on kişiden yedisi ölüp de, geriye kalanlardan Bay Blore'un da, başına düşen bir mermerle, kalıbı dinlendirmesi bütün gizemi açığa vuracak bir güçtedir. Çünkü ölüm, geriye kalan kurbanlardan Philip Lombard ile Vera Claythorne'un bir arada bulunduğu bir sırada çıkıp gelmiştir ki bu, Adada kendilerinden başka birinin daha bulunduğunu belli eder. Agatha Christie de bunu, Vera'nın ağzından, açıkça okurların gözüne sokmaktan korkmaz:

— Peki o nasıl oldu? Mermer ayı Blore'un başına nasıl düştü?

Ama romanı bir an önce bitirmek ve romanın sonunda paket içinde sunulacak çözüme kavuşmak isteyen okurlar bunun üzerine pek durmazlar.

Bir ikinci ipucu, romanın bütün saklısını açığa vuran açıklama ise Doktor Armstrong'un -o da on kurbandan biridir-. Adadan kaybolmasıyle okurlara peşkeş edilir. Yazar, yine Vera'nın ağzından, bu kez şunları bağıracaktır :

— Armstrong ölmedi. Armstrong Adada. Ortadan yitmesi bir dalavereden başka birşey değil.

Aslında ölmeyen, ama kendini ölmüş gibi gösterip cinayetleri işleyen kişi yargıç Lawrence Wargrave'dır. Yazar onun yerine Armstrong'u sürmüştür öne. Ne ki, okuntuları yerli yerinde bir okur işin bu kadar aldatmacası olacağını sezebilir.

Gaston Leroux'nun *Sarı Odanın Gizemi*'ni okumuşsanız orada da düğümün çözümüyle ilgili kimi ipuçlarının romanın çeşitli yerlerine ustalıkla serpiştirildiğini görmüşsünüzdür. 15. ve 16. sayfalarda sözü edilen *Matin* gazetesindeki makale ile Rouletabille'in Paris - Epinay treninde Sorgu Yargıcı Bay Marquet ile olan konuşması Sarı Oda'nın sımsıkı kapalı olduğunu ortaya koyar ki bu, katilin, daha Bayan Stangerson'un Sarı Odaya gelmeden -vede kapıyı sürgülemeden- sırra kadem bastığını düşündürtecek bir niteliktedir. Nitekim, Rouletabille de bunun böyle olduğunu aynı verilerden yola çıkarak saptamıştır.

Kitapta bir ipucu daha vardır. 35. sayfada katilin suç ortağı olmadığı da Rouletabille'in ağzından ilan edilir ki, sonunda bunun doğruluğu da anlaşılır.

Agatha Christie'nin *Mavi Trenin Gizemi* adlı kitabında ise Bayan Lenox Tamplin, polis hafiyesi Hercule Poirot'ya katilin ille de Mavi Trende olması gerekmediğini söylediği vakit de okurlara bir yeşil ışık yakılmış olur. Doğrusu Bayan Tamplin'in sözleri Poirot'yu da

uyarmış ve hafiyenin sonuca varmasını kolaylaştırmıştır.

John Dickson Carr'ın, öteki adıyla da Carter Dickson'un, *Kızıl Dul* (The Red Widow Murders) adlı romanındaki uyarı zilleri ise Lord Mantling'in şu sözüyle çalmaya başlar:

— Bu okların hiçbiri zehirli değil. Arnold hepsini inceledi.

Burada bir mola alalım. Çünkü okurların kafalarını iyisinden sıkıp şu düşünceye varmaları gerekir:

— Arnold okları incelemiş. Zehir olmadığını görmüş. İyi ama okların zehirini Arnold da almış olabilir. Demek Arnold katildir.

Bir başka ipucu da ölünün üzerine sadece Arnold'un eğilmiş olmasında kendini belli eder. Ölüyle ilk kez o, burun buruna geldiğine göre sonradan ölünün ceplerinden çıkmayan zehir şişesini onun almış olması gerekir. Demek katil Arnold'tur.

Ama birinci ipucunu yakalayamamış olanlardan bu ikincisini yakalamaları beklenmemelidir.

Polis romanlarının bir özelliği de her şeyin bir "Hukuk Devleti" anlayışı içinde geçmesidir. Kuşkululardan hiçbiri kanıt olmadan tutuklanmaz. İşin güzelliği, bunların çoğu ya da tümü eskilerin *ispatı gıybet* dedikleri yer tanıklığı ile durumlarını sağlamlaştırmışlardır. Ama bu ilkeye de yüzdeyüz bel bağlamamak gerekir. Edgar Allan Poe'nun *Morg Sokağındaki Çifte Cinayet*'i gibi kimi romanların başlangıcında birtakım suçsuzların tutuklandığı da görülür. Bunlar ancak katilin ele geçmesi, ya da tutuklama nedeninin iyice yozlaşmasıyle salıverilir. Bu arada Carter Dickson'un *Kızıl Dul* romanında görüleceği üzere katile şaşırtma vermek için yapılan tutuklamalar da vardır.

Ama okurlar bol kepçe kuşkululardan çok, ölüler karşısında coşarlar. Ölü olmayan bir polis romanı suyu

kesik değirmene benzer. Amerikan yazarlarından Van Dine şöyle der:

— Okurlara üç yüz sayfa okutup da onlara hiçbir ölü sunmayan yazar dümbeleğin tekidir.

Eh yazarlar da dümbelek olmadıklarını anlatmak için önlerine çıkanı harcanır dururlar. Ne ki, Agatha Christie topunu da yaya bırakır. O, *On Küçük Zenci*'de romanın bütün kişilerine nalları diktirmekle Van Dine'i de, ölülere meraklı morukları da suspus etmiştir.

Doğrusu, *On Küçük Zenci* yalnız polis romanlarının değil, bütün usta işi yapıtların bağdaşını bozar. Romanda gereksiz hiçbir kişi bulunmadığı gibi, gereksiz hiçbir eşya da yoktur. Her şey göz önündedir. Hiçbir şey de göz önünde olmaktan kurtulmuş değildir. Dahası var: kişiler hem katilin izini sürerler, hem de katil olarak kovalanırlar. Sonunda katil de kendini öldürerek bu bol cesetli tabloyu bütünler. Yazar, kitabında başka birşey daha yapmıştır. Romanın bütün kişilerini cinayet makinesine burgulayabilmek için işe polis hafiyesi filan da karıştırmamıştır. Gerçi kitabın son sayfalarında Scotland Yard'dan iki müfettişin sahneye atladığı görülür ama bu, oynanıp bitmiş oyunun perdesini çekmek vede cesetleri bozulmadan toplayabilmek içindir. Hoş, romandan dedektiflerin bütün bütüne düşüldüğü de söylenemez. Yazar, bu işi okurların üstüne yıkmış, onları cinayetlerin "On Küçük Zenci" şiirindeki sıraya göre işlenip işlenmediğini denetlemekle görevlendirmiştir.

Gelgelelim ki gelgelelim cinayet var, cinayetçik var. Yazarlar daha çok işlenmesine olanak bulunmadığı duygusunu veren cinayetleri bayındırmayı yeğlerler. Olanaksız cinayetler, dışarsı ile girdisi çıktısı olmayan kapalı yerlerde, kapalı odalarda işlenir. Katilin bu gibi yerlere girmesini "Dikkat, buraya katiller giremez!" levhası kesin olarak önler. İyi ama, katil cinayetini orada ger-

çekleştirmiş, cinayetin kurbanını orada yüzüstü bırakmıştır. Boileau-Narcejac ikilisinin deyişiyle söylemek gerekirse bir mantık rezaletidir bu. İt izi, at izi hepten birbirine karışmıştır. Böyle bir gizemi çözmek için insanın zekâ sultanı, mantık dökümcüsü olması gerekir. Ne bilelim, belki de *Morg Sokağı*'nı, *Sarı Oda*'yı, *Kızıl Dul*'u yaratan yazarlara yakışan ad da budur.

Agatha Christie bu "kapalı yer" kavramına biraz daha genişlik kazandırır. O tek oda yerine bir köşkü, bir adayı oturtur. *On Küçük Zenci*'de bu görevi bir ada üstlenirse, *Fare Kapanı*'nda da bir köşk alır. *Bulutlarda Ölüm*'de ise bu onur bir uçağa, *Doğu Ekspresi Cinayeti*'nde de kardan yolu kapanmış bir trene verilir.

Şu var ki, mantığın top atması, ya da arabanın beygirlerin önüne koşulması kimi romanlarda başka biçimlerde de kendini gösterir. Agatha Christie'nin *Akroyd'un Öldürülmesi* adlı kitabında öyküyü katilin kendisi anlatır. Austin Freeman'ın *Şantaj Yapan Kemik*'inde, Francis İles'in *Eylemden Önce*'sinde de aynı yöntem uygulanmıştır. Bu, katilin kendisini ele geçirmeye çalıştığı anlamına gelir. Mantığın zorlanması, mantığın çerçevesinden çıkarılması, mantığın parçalarına ayrılmasından başka birşey değildir bu. *Sarı Odanın Gizemi*'nde uluslararası haydut Balmeyer'i Polis Müfettişi Frédéric Larsan'ın postu altına sokan Gaston Leroux bu yolu çok önceden açmıştır. Aynı işi Maurice Leblanc da yapar. O da *813*'te Arsène Lupin'i polis müdürlüğü koltuğuna oturtur.

Bunların asıl ağababaları da XIX. yüzyıl Fransasında yaşamış bir serüvencinin, bir düş fıçısının, Vidocq'un ta kendisidir. Vidocq ömrünün 20 yılını hırsız-polis oyunuyla geçirmiştir. Yakalandıktan on gün sonra kaçarsa, on bir gün sonra yine yakalanır. Bir süre sonra yine kirişi kırar. Yine enselenir. Yine kaçar. Yine tutuklanır. Yine toz olur. Ona "Kaçaklar Kralı", ya da "Arras Canavarı" denilmesi bundandır. Ama en sonunda

gelir Paris'te polis şefi kurumları satar. Kimlik kâğıdında herhalde şu yazılmış olmalıdır:

— Vidocq. İlk Sherlock Holmes.

Ama Vidocq, bir noktada, cinayet öyküleri kişilerinden ayrılır. O tam bir kadıncıdır. Kadınların tutar eli, görür gözü olmaktan bıkmaz. Başına ne gelirse de aşk yüzünden gelir. Oysa cinayet romanlarında gönül işlerine yer yoktur. Onların başkişisi aşk değil, gizem, bilmece ve cinayettir. Herşey onların göz kamaştırıcı yaşamları için düzenlenmiştir. Bunun için hafiyeler onları ellerinden tutar, odadan odaya, sokaktan sokağa dolaştırırlar.

Burada belki bir tırnak açarak polis romanı yazarlarının dört dörtlük cinayetleri pek hoşforoş bulduklarını da söylemek gerekecektir. Ne var, bugüne kadar bunlardan hiçbirinin amaçlarına ulaştığı görülmemiştir. Çünkü Boileau - Narcejac'ın belirttiği gibi dört dörtlük cinayet, ortaya çıkmayan, sadece katilin bildiği cinayet demektir. Oysa her cinayet, eninde sonunda halı gibi gözler önüne serildiğine göre bunlardan hiçbiri dört başı bayındır cinayet sayılamaz.

Yazarlar, çokluk, anlattıkları öykünün gerçek yaşam içinde yer aldığı duygusunu vermesine de düşkünlük gösterirler. Bu nedenle, kişilerine sık sık:

— Bu iş ancak polis romanlarında olur.

dedirtmeyi bir kurnazlık sayarlar. Bu şu demektir:

— Karşınızdaki öykü yüzdeyüz gerçektir. Onun polis romanlarındaki gibi gerçek dışı bir görüntü vermesine kulak asmayın. Başka polis romanları uyduruk öykülere el atsa da, bu roman su katılmamış gerçekle boyanmıştır.

Şimdi artık tırnağı kapayalım. Zaten biz kapamasak da o kendiliğinden kapanacaktır. Çünkü yazarların yakasını bırakıp polislere yönelmiş bulunuyoruz. Hafiyeler, Edgar Wallace'ın kişileri bir yana, kamu görevlisi değildirler. Özel olarak çalışırlar ve kendi kravatla-

rını kendileri bağlarlar. Bu yüzden de polis müfettişlerini, komserleri boyuna küçümserler. Kimi zaman, zılgıt vermekten de geri kalmazlar. Hiç şaşmaz bu. Gerçi onlara işlerinin ustası, uzmanı gözüyle bakarlar ama düşgüçleri bulunmadığını da öne sürerler. Yavrum, düşgücü bulunmayan bir insan da öldürülen mi kalıbı dinlendirdi, yoksa öldüren mi öteki dünyayı boyladı, bunu çıkaramaz elbet. Ne var, arada derede, hafiyelerin bunlardan birine: "Bunu sen buldun." diyerek gönüllerini aldıkları da olur.

Boynu bükük kamu görevlileri ise ellerine ne bilgi, ne açmaz geçerse onları, voleybol oyununda pas kaldıran oyuncu gibi hemen bu burunlarından kıl aldırtmayan hafiyelere iletirler. Onlar da bir sıçrar, şut ve sayı.

Polis hafiyelerinin her konuda geniş bilgileri vardır. Bir blanblan pırlantasını Roza elmasından hemen ayırmasını bildikleri gibi, cinayetlerde kullanılan zehirin arsenik mi, kürar mı, striknin mi olduğunu şipşak çakarlar. Bunların en bilgici İngiliz yazarı Austin Freeman'ın hafiyesi Doktor Thorndyke'tır. Bir ayaklı kitaplıktır o.

Nedir, hafiyelerin gerçek özelliği düşünmektir. Bunun da kendine özgü bir şırlayış biçimi vardır. Ya bir odaya kapanıp ocak başındaki bir koltuğa gömülürler, ya bir kanepeye kıvrılırlar, ya da uzun bir yürüyüşe çıkarlar. Ellery Queen'in polis hafiyesi Ellery Queen ise -bu yazar kendini polis hafiyesi olarak kullanır- mezarlıkta düşünmeyi sever. Kimi zaman da otomobilini yol ortasında durdurur, direksiyonun üstüne abanarak çağrışımlardan çağrışımlara koşar.

Bu düşünmek, kimi zaman onların yanılmalarına da engel olmaz. Yanılır, yanılır, ne yapalım? Bu, ünlerine gölge düşürse de sonunda cinayetin düğümünü yine kendileri çözeceklerine göre, üzerinde durmaya değmez. Öte yandan, bu yanılmalar, gizemi daha için-

den çıkılmaz hale getireceği için okurların merakını bütün bütüne ayaklandırır.

Hafiyelerin bir özelliği de topunun iyi yürekli olmasıdır. Ama topu da bu yanlarının anlaşılmasını istemezler. Kimileri tam katilin ense köküne tabancalarını dayayacakları sıra, pabuçlarını ve çekme burunlarını bırakarak kaçmayı, bir insanı darağacına göndermekten kurtulmayı düşünürse de sonunda görev duyguları ağır basar. Böylece romanın yazarı da gülünç duruma düşmekten ve hapı yutmaktan yakasını sıyırmış olur ki o da buna teşekkür için katilleri, kimi zaman da suçsuzları bir an önce darağacına postalamak için paçalarını sıvar.

Kılık değiştirmek, sakal makal takmak, yüz müz boyamakta da hafiyelerin üstüne yoktur. Bunun en meraklısı da Sherlock Holmes'tir. O, hiç gerek olmadığı ya da Watson'u şaşırtmak istediği vakit bile başka kalıplara sarınır.

Hafiyeler, araştırmaya ve soruşturmaya gittiklerinde vaktin gece olmasına, ya da bardaktan boşanırcasına yağmur yağmasına da tutkunluk gösterirler. Yağmur yağmadığı vakit sokakların sisli olmasına dikkat ederler. Bu gibi araştırmalardan çokluk hiçbir sonuç alınmaz. Yalnız yazarlar kitaplarına beş on sayfa eklemiş, hafiyeler de beyinlerini ters yüz etme antrenmanı yapmış olurlar.

Polis hafiyeleri cinayet yerindeki uşakları, hizmetçileri, ahçıları, ufaklıkları hiç mi hiç sorguya çekmezler. Hiç değilse aklı başında olanlar bunu yapmaz. Çünkü onlar bilirler ki cinayet yerinde çalışan hizmetçilerin uykusu çok ağırdır. Üstelik de cinayet bunların tam uykuda oldukları sırada işlenir. Ne ki, hafiyeler cinayet saatinde uykuda olmayan uşaklara da dokunmazlar. Neden mi? Onlar bu kez de cinayet anında haftalık izne çıkmış olurlar.

Hafiyeler yoksulların, meteliksizlerin evlerindeki cinayetleri de kovuşturmaz. Bunun dayanağı da, bu gibilerin polis romanlarında öldürüldüğünü şimdiye değin kimsenin görmemiş olmasıdır. Denilebilir ki, hukuk devleti anlayışı gibi yoksulların, işçilerin yaşamlarına saygı gösterilen tek yer de polis romanlarıdır.

Doğrusu, bir cinayetin düğümünü çözmek öyle kolay işlerden değildir. Hafiyeler -bunlar Abdülhamit'inkiler değil- çok küçük parçalara bölünmüş bir resmin parçalarını birleştirmeye çalışan bir çocuğa benzerler. Hani parçalar da bir araya gelmemek için diretir mi diretir. Ama bir ikisi yakayı ele verdi mi, ötekiler sırayla dökülür. Bütün sorun parçaların yani olayların gerisini görebilmektedir. Belki biraz da ruhbilimden, mantıktan çakacaksınız.

İlk ruhçözümcü ve mantıkçı da Edgar Allan Poe'nun Dupin'idir. Bu şeytan çekici ve cebi delik kitap kurdu insanın usunu nasıl kullanması gerekeceğini öğretir bize. Onun ortaya koyduğu çözümsel yöntem insanın bütün düşüncelerini okumaya yol açar. Olanaksız birşey değildir bu. Yeter ki bir düşüncenin aşağısı, yukarısı saptanabilsin vede o düşünceye hangi düşünceden gelindiği kestirilebilsin. Bunun, hiç kuşku yok, sezgi denilen yüz bin vatlık ışık alanına ayak basmakla üstesinden gelinebilir. Birtakım yan bilgiler, yan gözlemler de gerekir ama, onlara çokça bel bağlamayın.

Dupin'in yöntemini uygulayan birinin "tek mi çift mi?" oyununda her vakit kazanacağını da öne sürer Poe.

Yapılacak ilk iş oyun oynadığınız kişinin salaklık durumunu ölçmektir. Andavallının biriyle oynadığınız oyunda ilk eli yitirmiş olsanız da öteki ellerin tümü sizdedir. Çünkü birinci elde, diyelim ki karşınızdaki adam çift tuttu. Siz de tek dediğiniz için kaybettiniz. İkinci elde şöyle düşünürsünüz: "Bu adam ilk elde çift tuttu. Onun bütün kurnazlığı ikinci elde tek tutmaktan öte-

ye geçemez. Bari ben de tek diyeyim." Tek der ve kazanırsınız.

Ama karşınızda kirişsiz bir kafa varsa iş biraz çatallaşır. Yo, ürkmeyin, o zaman da şöyle bir hesabın ayaklarına yatarsınız: "Bu adam, kafası işlediğine göre, ilk elde benim tek dediğime bu kez çift diyeceğimi düşünecektir. Ama benim de zeki olduğumu hesaba katarsa ikinci elde yine tek diyeceğime varabilir. Bunun için de tek yerine çift tutar. İyisi mi ben de çift diyeyim." Çift der ve kazanırsınız. Bu da sonsuza doğru böyle uzayıp gider.

Konuyu çokça yaymamak için olayların bir mantığı olduğu üzerinde de durmalıyız. Araştırıcı bu mantığı, kendi mantığını kullanarak değil, kendi mantığı dışına çıkarak yakalayabilir. Poe'nun *Çalınmış Mektup*'unda polis görevlilerinin mektubun saklı olduğu yeri bulamaması, kendi araştırma mantıklarının içinde hapsolup kalmalarından ileri gelir. Oysa onlar, mektubun saklandığı evi birkaç kez, hem de en gizli çekmelerine değin, aramışlar, üstelik bunu yaparken büyük bir yetenek ve ustalık göstermişlerdir. Ne var, mektubu saklayan kişinin kafa düzeninden, düşünme biçiminden yola çıkmadıkları için hemen hemen göz önünde duran mektubu görememişlerdir.

Poe, mantığa onurunu kazandırmış bir yazardır.

Tek başına ve duvar önünde oynanan bir masa topu gibi vuruş ve karşı-vuruşlarla gelişir bu mantık. Tümdengelimler de onun raketidir. Ama ozanlığa yeteneği olmayan birinin bu raketi elinde uzun boylu tutabileceği düşünülmemelidir. Çünkü düşgücü işe karışmadan hiçbir uslamlamanın, hiçbir varsayımın verimli olması beklenemez. Matematikçilere bakın. Onlar düşünme işlemini salt matematik bir alanda tuttukları için büyük bir yanlışa düşerler. Poe, bunların düşünmeyi biçime ve niceliğe uygulamış kıtipyoz mantıkçılar olduğunu söyler. Bir yanlışları da yüzdeyüz cebirsel gerçekleri so-

yut ve genel gerçeklerle karıştırmalarından doğar. Kaldı ki matematiksel gerçekler de bir değil, bir sürüdür.

Burada Poe'nun önünde şapkamızı çıkarmamız bir gönül borcu olmaktadır. O, bir polis romanı yazarı değildir. Ama bütün polis romanı yazarları onun okulunda yetişmiştir. Tümdengelim uzmanları, çözümsel düşünce cambazları ortaya ne koymuşlarsa ondan aşırarak koymuşlardır. Dupin'in piposuna değin araklamadıkları birşey bırakmamışlardır. Varsayımlar olmadan tümdengelimin işe yaramıyacağını ondan kaptıkları gibi, varsayımları teker teker kullanma yöntemini de ondan sızdırmışlardır. İşin bir iyi yanı, topu da Poe'dan aldıkları şeyleri yadsımaz. Poe'nun adını sık sık yüceltmeyi bir görev bilirler. Çok ince ve duygulu bir durum karşısında hemen şunu yapıştırırlar :

— Bu, Poe'ya yakışan bir buluştur.

Şu da bir gerçek ki, Poe hayranlığı biraz da yazarların birbirlerinden aşırdıklarını gizlemek için uydurulmuş bir kurnazlıktır. Çünkü, benden duymuş olmayın, Conan Doyle'dan Agatha Christie'ye, Gaston Leroux'dan Erle Stanley Gardner'e varınca her yazar birbirlerinden bir şeyler tırtıklama yarışı içindedir.

Adaaam, usavurma yöntemleri, olasılık hesaplarıyle hafiyeler yine de okurları şaşkınlıktan şaşkınlığa sürüklerler. Yalnız onları mı, kendi yazarlarını bile eşekten düşmüş karpuza çevirirler. Zaten yazarların çoğu yarattıkları kişilere kesiktirler. Amerika'da Nick Carter'in adı Herbert Coryell'in, İngiltere'de Sherlock Holmes'in adı Conan Doyle'un adından önce gelirse, Fransa'da da aynı şey Arşène Lupin'le Maurice Leblanc arasında olur. Yazarlara göre de, bu, hiç mi hiç fena değildir.

Yaratılan tiplerin en ünlüsü de Sherlock Holmes'tir. Onun ilk adı Sherringford'dur. Conan Doyle son dakikada onu Sherlock'la değiştirmiştir. Kişiliğini daha belirli kılmak için de yanma bönlüğü anıtlaştıran

Watson'u katmıştır. Nedir Holmes, ona daha çok dürbününden ötürü katlanır.

İngiliz hafiyesi Londra'da, Baker Street'te, 221 numarada oturur. Şimdilerde müzedir bu ev. Ama her yer dandinidir. Odalar, koridorlar, tereyağ kabı, masaların üstü hep kâğıtlar, belgelerle doludur. Yalnız mektuplar ocağın tablasında durur. Uçmamaları için, Holmes onların üstüne sustalısını saplamıştır.

Sherlock Holmes'un bir balıkçıl kuşu gibi uzun, ipince bacakları vardır. Siyah piposunu karga burnunun gölgelediği ağzından hiç çıkarmaz. Pipolar üzerinde onun kadar bilgili bir ikinci kişi gösterilemez. Cep saatleri ve ayakkabı bağcıkları gibi pipoların kişiliği olduğunu sadece o bilir. İyi bir piponun lülesi içinde bir sinek resmi bulunduğunu da bilir ama, Londra'da, lülesinde sinek markası bulunmayan pipo yoktur.

Ünlü hafiye, piposunun tütününü Hint terliklerinin içinde, pürolarını da kömür kovasında saklar. Evde de çokluk sabahlığıyle gezinir. En büyük eğlencesi, koltuklardan birine oturmak ve tabancasını çekerek, dan, dan, dan, Kraliçe Viktorya'nın adının baş harflerini duvara kurşunlarla yazmaktır. Kimi zaman da eline bir kitap alarak yerdeki kâğıtlar üzerine uzandığı ve yemeğe değin oradan kımıldamadığı olur. Doğrusu Holmes yatmaya çokça teşnedir. Cinayet yerlerindeki incelemelerini de hep yere yüzü koyun yatarak, çenesini de ellerinin üstüne dayayarak yapar.

Evde kimi zaman, kemanını gıygıylattığı da işitilir. Sevdiği iki şeyden birisi piposu ise, ötekisi de kemanıdır. Peki ya kokain? Haa, bir de onu sever. Ama kokaine, ilgileneceği bir cinayet olmadığı ya da canı sıkıldığı vakit sığınır. Bir kusuru da böbürlenmesini hiç elden bırakmamasıdır. Bu konuda hiçbir ödün vermez. Alçakgönüllülük, ona göre, erdem değildir.

Az kaldı unutuyorduk, biraz da pisboğazdır. Hele bol biberli ve bol tarçınlı tavuk kızartmasına dayana-

maz. Ağzının suları öyle bir akar ki, hadi Kemal Tahir'in deyişini kullanalım, Taymis nehri kaç para?

Büyük bir doğa sevgisi de vardır onda. Kırlar, koyaklar, ormanlar karşısında davlumbazı kırılır. Ama doğa çokluk ona yâr olmaz. Bir defasında. Alp dağlarında, çıtı çıkmayan köylerde dolaşırken Cinayet Napoléon'u diye anılan ve Londra'dan beri kendisini izleyen Prof. Moriarty onun hoşafını soğutmuştur ki hafiyemiz cavlağı çekmekten başka çıkar yol bulamamıştır. Hani Moriarty de bir dahi, bir filozof, bir soyut düşünce kuyumcusudur. 21 yaşında Newton üzerine bir inceleme döktürmüş, bütün bilimleri aşağı kata indirmiştir. Ama dehasını kalpazanlık, hırsızlık ve cinayet alanlarına aktararak kısa zamanda Londra'yı ve kara Avrupasını titreten bir örgüt kurmuştur. Londra'daki cinayet elebaşılarının kafasını bir bir koparan Sherlock Holmes sadece onun önünde gerilemiştir. Diyeceğim, iki cambaz, Moriarty ile hafiyemiz, Berne Alplerinin eteğinde Rosenlaui köyünün hemen oralarda Reichenbach çağlayanında karşı karşıya gelmişlerdir. İyilik pehlivanıyle kötülük pehlivanının kapışmaları ben deyeyim üç, siz deyin dört saat sürmüş ve gün aşımında iki yarışman, artık çiğnenecek çamur da kalmadığı için, çağlayan sularının oluşturduğu gölün dibine yuvarlanmışlar ve bir daha da su yüzüne çıkamamışlardır.

Ey okur, burada Sherlock Holmes'in hayatını sergilerken birden bayatını öne sürmemiz belki seni dağıtacaktır. Ama bizim işimiz gerçekleri saklamak değil, açıklamaktır. Unutmayalım ki, ölüm denilen şey de, Burgaz Adasının keyifli sularında gülüp eğlenen Sait Faik'e ansızın çarpan dragonya gibi, selâmsız sabahsız çıkıp gelir. Nedir, burada, tetiği bozmaya da gerek yoktur. Conan Doyle bu işi daha ciddî kitaplar yazmak için yapmıştır ama dünyanın dört bir bucağındaki Sherlock Holmes tutkunları, haberi duyar duymaz -bunu *Son Sorun* adlı öyküden öğrenirler- kendisini mektup ve tel-

graflarla yıkayacaklar, Conan Doyle da ünlü hafiyeyi, kılına bile dokunulmamış olarak, yeniden yeryüzüne çıkarmak zorunda kalacaktır. Yalnız ondan öcünü alabilmek için, o günden sonra onu hep meret işlere sürecektir.

Biz bunları bırakalım da son bir kez Sherlock Holmes'in özelliklerine dönelim. O, bir cinayet araştırmasına daldığı vakit günde en az 15 saat çalışır. Kimi zaman, bir hafta gözlerini kırpmadan bir işin ardından koştuğu da olur. Ona göre en güç iş olayların çatısını aldatmacalardan, göz boyamalardan ayıklamaktır. Kafası gizemle, cinayetle dolu oldu mu kimseyle konuşmaz. Sadece tırnaklarını kemirir. Ufukta birtakım ışıklar parlamaya başladığı vakit ise ellerini oğuşturur. Ama asıl sevinci cinayetin düğümünü çözdüğünde ortaya çıkar. O zaman ellerini pantalonunun cebine sokar, çenesini de göğsüne doğru eğer. Ya da tavuk gibi gurk gurk öter.

Sherlock Holmes kokain düşkünü ise, Agatha Christie'nin hafiyesi Hercule Poirot da kumar düşkünüdür. Ne ki o, iskambil kâğıtlarından çok ruletin ardından koşar. Poirot'nun paskalya yumurtasını andıran bir kafatası vardır. Kadın avcısı sayılmasa da, genç kızlara karşı pek yufka yüreklidir. Oysa Sherlock Holmes tam tersi, bir kadın düşmanı, bir homongolostur.

Poirot kendini beğenmekte de İngiliz hafiyesini fersah fersah aşar. "Adım Hercule Poirot. Kuşkusuz en ünlü polis hafiyesiyim." sözünü diline pelesenk etmiştir. Kimi zaman ise şu çıkışmanın ayaklarına yatar:

— Size yanlış bilgi vermişler. Hercule Poirot büyük bir adamın adıdır.

Poirot, bir sürü İngiliz hafiyesine karşı biricik Belçikalı hafiyedir. Ne var, İngilizlere yakın olabilmek için saf kan bir İngiliz uşağı tutmuştur. Ama bu kendisini bastıbacaklıktan kurtaramaz. Yalnız yeni birşey bulduğunda gözlerinde yeşil bir ışık yanar ki, o zaman iri-

yarı, besili bir kediyi andırır, boyu da birazcık büyür. Kimi zaman da burnunu hiç kaldırmadan avını süren bir köpeğe benzer. En çok da, sonbaharda topladığı fındıkları daha sonraki aylarda yemek üzere bir yere istif eden sincabı hatırlatır. Bu, belleğine sakladığı fındıklara döndüğü, onlardan bir tanesini seçerek kullanmaya başladığı vakitlerdir. Fındık da, çokluk 25 yıl öncesinin ürünü olur.

Poirot sessiz ve kibar bir adamdır. Ama cinayetin şifresini çakmaya başladığı an birden değişir. Bu kez de bir aslan kesilir. Ve de şöyle kükrer:

— Şimdi karşınızda bir aslan var. Bir dev. Siz beni hiç iş başında görmediniz. Salt kendi halindeki Poirot'yu tanıyorsunuz. Yoo, bir Hercule Poirot daha var. O şimdi yüreklere korku salmaya başlayacak.

Belçikalı Hafiye, kimi zaman da filozoflaşır. Kendi içine kapanarak saatlerce orada kalır. Sonunda da kimi tuhaf ve minik düşüncelerle döner geriye, bunlar kendisiyle alay edilmesine yol açarsa da Poirot ancak onlarla başarıya ulaşır.

Çaresizlik içinde kıvrandığı vakitler ise *Mavi Trenin Gizemi*'nde olduğu gibi göğsünü yumruklamaya vede kendini sorguya çekmeye kalkışır:

— Kendime soruyorum. Bana, Hercule Poirot'ya. Papopulos neden damdan düşercesine Nis'e geldi?

Uzun lafın kısası, badik hafiye tuhaf bir adamdır. Ama çok şükür üşütük değildir. Bir özelliği de, kendisine anlatılanların tekine bile inanmamasıdır. Bu da kuşkulu bir insan olmasının bir sonucudur. Ne var, üstünlüğünü sağlayan şey de budur: Herkesten kuşkulanmak.

Üstünlüğü bir de oturuş biçiminden gelir. Çünkü nerede ayak ayak üstüne atacağını, nerede de ayağını indireceğini çok iyi kestirir. Ayağını indirdi mi bilin ki önemli bir söz söyleyecektir. Agatha Christie, Poirot'yu daha ilk romanında, *Gizemli Usluplar Olayı*'nda sür-

müştür piyasaya. Giderek ondan bıkkınlık getirmiş, bu kez de kızkurusu Bayan Marple'in yüzüne gülmeye başlamıştır.

Bayan Marple herhangi bir hafiyeden daha zeki olan ve her köyde iki, üç tane bulunan ihtiyarcıklardan biridir. Kar gibi beyaz saçları, pembe ve kırış kırış bir yüzü, Salâh Birsel'in annesi gibi çocuksu mavi gözleri vardır. İnsana, yüz yıldan artık ömür sürmüş izlenimini verir. Yumuşak bir yünden örülmüş bir şalı omuzlarından hiç eksik etmez. Elinde de, hemen her vakit, bir örgü bulunur. Romatizmalarından yakınır hep. Üç tümcesinden biri de sinir bunalımları üzerinedir.

Kargacık, burgacık bir elyazısı vardır. Görenler mürekkep hokkası içinden geçmiş bir örümceğin, telâşla kâğıt üzerinde koşmuş olduğunu sanır. Sadece eski ressamların tablolarını beğenir. Bunu da ressamların önünde açıklamamaya büyük özen gösterir. Scotland Yard'ın müdürü onu insanüstü bir yaratık sayar. Polis müfettişleri ise bunağın teki olup olmadığını düşünür. Bayan Marple sıcağa bayılır. Ocağın yanından ayrılmamaya çalışır. Ama katili ele geçirmek için buz gibi süpürge dolaplarına da saklanır.

Sabahları süt içmeyi, ringa balığı yemeyi sever. En çok da pastaya düşkündür. Çatıpuma olduğu zamanlar bile verilen pastayı geri çevirmez. Viktorya çağından kalmış kadınlar gibi pehlivan yapılı, ay parçası erkeklere de biter.

Utangaç ve öteki hafiyelerin tersine yüzü yerdedir. Yüksek bir yeteneği olduğunu söyleyenlere şu karşılığı oturtur :

— Benim öyle özel bir yanım yok. Ben sadece insanları iyi tanırım. Sonra da, ne yazık, en kötü şeylere inanırım. Geçerli bir huy değil bu. Ama olaylar bana hep arka çıkmıştır.

Bayan Marple laflamayı da sever. Bu, bir de başkalarının ağzını aramaya yarar. Bunun için boyuna etraf-

larda dolaşır, sorular sorar. Bunu yapmasa herkesin gözünün kendi üzerinde olacağına da inanır. Katiller karşısında ise çıngıraklı bir yılan kadar tehlikelidir. Ama bir hırsız gördü mü yüreği, şipinişi, ağzına gelir.

Agatha Christie'nin iz sürücüleri Bayan Marple'la da tükenmez. Yapmacıklı bir görüntü veren Parker Pyne de zaman zaman büyük hafiye çalımlarına bürünür. Bir başka hafiye, Bay Quin ise doğrudan doğruya Sherlock Holmes'tan esinlenilerek yaratılmıştır. Yamacından hiç ayrılmayan o sersemsepet Satterthwaite ise hık demiş Watson'un burnundan düşmüştür.

Agatha Christie'nin hafiyeleri arasında bir de Tommy ve Tuppence Beresford çifti sayılabilir. Gerçekte, Tommy de Watson'un ta kendisidir. Ne var, o, Watson olduğunu bilmez ve karısına boyuna Watson diye seslenir. Oysa cinayetleri aydınlığa çıkaran hep karısı Tuppence'tir. O, insana mutluluk veren tek şeyin coşku olduğuna inanır. Kocası da bu düşüncededir ama Tommy bunun her vakit iyi sonuçlar vereceğine pek güvenmez.

Tommy ile karısı kızartılmış ekmekle tereyağına bayılırlar. Bir sorunu çözemedikleri zaman oturur tereyağ ile kızartılmış ekmek yerler. Tuppence bir Amerikalı gibi "Vay, vay, vay!" demekten hoşlanır. Ayrıca kocasına "Mon ami!" diye seslenmeyi de savsaklamaz. Bunu Tommy de savsaklamaz. O ayrıca "Bien entendu" gibi başka Fransızca sözcükler de paralar.

Karı koca arenada 10 dakikadan artık kalan boğaların her şeyi çakacağı görüşündedirler. Onun için bir ipucu buldukları vakit kendilerini arenada on dakika kalmış boğaya benzetirler. Tommy'nin bir yanı da her gün bir başka polis hafiyesine öykünmesidir. Ne var, her gün de Sherlock Holmes'a öykünmekten kurtulamaz. Bu yüzden parmaklarının uçlarını birbirine dayar, ya da karısını yanına alıp uzun bir yürüyüşe çıkar.

Tommy, genellikle kadınlardan kaçar.

Ama sarışın bir kadın gördü mü, hemen onun ardına takılır. Böylece casusların da eline düşmüş olur. Tuppence ise, salon köpeklerinin oynaması için yapılmış lastik kemiklere benzer. Onlar gibi "hiç mi hiç paralanmaz". Sırası gelmişken, Tuppence'in bir düzine Tommy'yi cebinden çıkartabileceğini de belirtelim. Ne ki, kocasını Hercule Poirot'ya benzetmekten de geri kalmaz. Tommy de bu benzetmeye eyvallahı basar. Yalnız kendisinin bıyıkları olmadığına dikkati çeker. Bir katili enseledikleri vakit ise Poirot'ya benzeyebilmek için :

— Onu bir böcek gibi ezdim.

demeyi unutmaz.

Laf aramızda, Tommy'nin polis sanatı üzerine pek bilgisi yoktur. Bu nedenle, boyuna yeni çıkmış polis romanlarını okur. Ama bir olayın içine giremedi mi, onun gerisinde çok karanlık şeylerin bulunduğuna varır. Çünkü bunu Sherlock Holmes'un bir kuramı sanır. Kimi zaman da büyükten büyük sözler söylediği kuruntusuna kapılır. Gelgelelim, bunlarla ne demek istediğini kendi de anlamaz.

Tommy karısıyle kendi başarısının biraz da raslantıdan geldiği inancındadır. Oysa karısı Hercule Poirot gibi küçük gri gözelerini işletmekle buna ulaştıklarını söyler. Tuppence bu gri gözelere çokça yüklendiği için de *Daily Leader* gazetesinin adındaki harfler üzerinde, zaman zaman baskı hatası yüzünden beliren kimi noktacıkları casusların bir haberleşme aracına yorar.

Sizin anlayacağınız, Tuppence hem kendi, hem de kocası için düşünür. Ama karısı kaçırıldığı vakit Tommy'nin kafası da işlemeye başlar.

Şu da gözden uzak tutulmamalıdır ki, Tommy ile Tuppence'i pek başıboş bırakmaya da gelmez. Kovuşturmanın en ateşli anında, katili matili bir yana itip bir odaya kapandıkları ve Fellini'nin *Tatlı Hayat* filminin çekimine geçtikleri çok görülmüştür.

Burada bir soluk almak gerekecektir. Çünkü daha önümüzde John Dickson Carr'ın hafiyesi Sir Henry Merrivale var. Doğrusu o da Sherlock Holmes'un kaburgalarından yaratılmıştır. Merrivale'in piposu bile ustasınınki gibi kapkaradır. Yalnız sık sık söner. O da piposunu yeniden tutuşturamıyacak kadar miskin ve uyuşuk olduğu için piponun ağzını emmekle yetinir. Kimi zaman da onun içine üzünçlü bakmalar gönderir.

Sir H. M. (Henry Merrivale) 100 kilo çeker. Kafası da kocaman mı kocamandır. Ama burnu daha kocamandır. Gözlükleri ise bunun ucuna iliştirilmiştir. Dudakları sanki bulunduğu yerde bayat yumurta kokusu varmışcasına hep büzülü durur. Bu da onun kokuları burnuyle değil ağzıyle aldığını kibar bir biçimde ortaya koyar.

H. M. ekmek suratlıdır. Soru sorarken çokluk gözlerini kırpıştırır. Düşüncelere daldığı vakit ise tek gözünü kısarak tavana bakar. Bir yandan da gözlüğünü burnunun üstünde bir yukarı, bir aşağı oynatıp durur. Aklının ermediği bir açıklama karşısında ise alnını uğuşturur.

H. M. saç yoksuludur. Elini arada bir kel kafasında gezdirmekten hoşlanır. Elleriyse fırın küreğidir. Bütün bunlar kendisine bir Buda heykeli görünümü verirse de giysileri buruş buruştur. Şapkası da eski mi eskidir. Yine de beyaz çorapları, eldivenleri -onları hiç çıkarmaz- kolalı yakasıyle ince bir beğenisi olduğunu belli eder.

Evi, Brook sokağındadır. Kitaplığı çatı katındadır. Burası tavana değin kitaplar ve tozlu anılarla doludur. Evde çokluk kendisinden ve hizmetçilerden başka kimse bulunmaz. Karısı Fransa'nın güneyinde oturur. Arada sırada eve geldiği zaman da, H. M.'nin yüzlerini görmek istemiyeceği birtakım zibidi erkeklerle kadınları yanında getirir. Ev de, gerçekten, şölen ve balo için yapılmıştır. Süslü, soğuk, koskocaman bir kutudur.

H. M.'nin iki de kızı vardır. Bunlar babasının otomobilini yürütüp partilere giderler. Dönüşte de sırf babaları pencereden başını uzatıp küfretsin diye sabahın beşinde, kapının önünde kornaya basarlar. Henry Merrivale'de de hani küfrün bini bir parayadır. Hiç sövmese "Kart Zampara" ya da "Budala" der. O da, geleneğe uyarak kendini sık sık budalalıkla suçlar : — Masters sana budala olduğumu söylemiştim değil mi? Masters oğlum, ben ahmağın ahmağıyım.

H. M. sık sık öfkelenmeyi de bir yöntem olarak kullanır. Cinayet yerine ilk gittiği vakit de orada bir süre homur homur söylenmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Satranç gibi oynanması zekâ isteyen dolambaçlı oyunları da sever. En çok oynadığı oyun da gemi oyunudur. Bu oyun dört köşe bir tahta ile oynanır. Üzerine boy boy savaş gemileri dizilmiştir. H. M. topları ateşlerken kendini Trafalgar Deniz Savaşında sanır. Oyun sırasında, insanın başını döndüren bir fincan dolusu kahve de yanında tüter.

H. M.'nin kafası hiç durmadan çalışır. Düşünmeye bir alet gözüyle bakar ve onu yanından hiç uzaklaştırmaz. Edindiği bilgileri sıraya dizerken ise kendi kişiliğini işe karıştırmamayı bilir. Zaman zaman da polis müfettişlerine ipuçları vermekten hoşlanır. Kamu görevlileri ile arası en iyi olan odur. Zaten o da yıllarca kamu görevlisi olarak çalışmıştır.

Şimdi sıkı durun. Hafiyeleri bir yana itip, hırsızlara el atıyoruz. İngiliz ve Amerikan yazarları zekâ azmanı hafiyeler yaratmışlarsa, Fransız yazarları da zekâ topları ile bilardo oynayan hırsızlar uydurmuşlardır. Maurice Le-Blanc'ın Arsène Lupin'i Sherlock Holmes'u hiç de aratmayan bir mantıkla iş görür. Üstelik de yaşamayı usundan hiç çıkarmaz. Onun bir yıl içinde lavantalara, kokulara verdiği paraları Ağa Han sevgililerine vermemiştir. Giyim, kuşamda da onun üstüne yoktur. Frak, onun günlük kıyafetidir. Lağımlara girmek gerek-

tiği vakit bile başında silindir şapkası bulunur. Bedeninin çizgilerine gelince, onları da can gözünden ayırmaz. Et tutmamak için her cuma Türk hamamına gider. Kış aylarında da İsviçre'de kayak yapar.

Venedik'te Danieli, Londra'da Ritz otelinde kendine ayrılmış özel daireleri vardır. Başta Fransız Cumhurbaşkanı Raymond Poincarré olmak üzere XX. yüzyılın en ünlü kişileriyle tanışır. Geceleri yatarken de sırtına fildişi renginde ipek bir pijama geçirir.

Lupin'e karşılık Pierre-Alexis Ponson du Terrail'ın Rocambole'u yatağa gecelik entarisiyle girer. Ama o da gündüzleri iki dirhem bir çekirdektir. *Champs-Elysées*'de, *Boulogne Ormanı*'nda gezinirse atla gezinir. Çokluk da kendini bir marki olarak sergiler. Düşeşlerin yamacından ise hiç ayrılmaz. Ne var, Rocambole entrikadan entrikaya koşarken bile sessiz ve kımıltısız bir yaşam düşler. Polis korkusunun, copların, kılık değiştirmenin, ordan oraya kaçmanın hiç bilinmediği bir yer olacaktır bu.

Oysa Marcel Allain ile Emile Souvestre'in o bin yüzlü Fantoma'sı her defasında Cagliostro, Lacenaire gibi başka bir cinayet dahisinin kılığına girmeyi tasarlar. Cinayetlerinin uslara durgunluk vermesi için de kırk dağdan ot yolar. Bunun için, çağın bilimsel bulgularını çok yakından izler. Otomobil, uçak, denizaltı daha yaygınlık kazanmadan onun buyruğu altına girmiştir.

Fantoma da, Rocambole ve Lupin gibi bir salon adamıdır. O da silindir şapkasını başından eksik etmez. Çağının ozanlarına çengel atmak içinse elinden geleni yapar. "Fantoma Dostları Derneği" kurma işini Guillaume Apollinaire'le Max Jacob'un usuna düşüren de odur.

Bu son tümceyle Birinci Dünya Savaşı günlerinde olduğumuzu söylemek istiyoruz. Max Jacob, elini uzattığı her kapı tokmağında Fantoma'nın yüzünü görür.

Her zaman gittiği lokantanın ahçıbaşısını da Fantoma sanacaktır. Yalnız bu Fantoma müşterilerinin sadece spordan, siyasadan ve dinden açmalarını ister. Bir de gebre otuyle yaptığı salçanın övülmesine pek önem verir. Salçayı göklere çıkarın da, isterseniz keklik oturtmasını yerden yere çalın. Buna ses çıkarmaz. Ama salçayı yüzdeyüz pohpohlayacaksınız.

Fantoma'ya tutkun ozanlardan biri de bizim Sait Maden'in kucağından hiç mi hiç indirmediği Blaise Cendrars'dır.

Özel bir nedeni vardır bunun: Fantoma da, Cendrars da aynı ruh dalgası üzerinden yayın yapar.

Fantoma, Eugéne Sue'nün *Paris Gizemi*'ni okuyup Paris'in sekiz rüzgâra açık dipbucağını öğrenmişse, Cendrars da ondan geri kalmamıştır. Dahası, Cendrars da, Hırsızlar Kralı gibi, Paris'ten Sao-Paulo'ya, Ümit Burnu'ndan 35 derece Kuzey enlemine değin ayak basmadığı bir karış toprak bırakmamıştır.

Üstüne üstlük o da, ustasına uyarak, hapislerde yatmış vede kötü yollardan kazanılmış bir sürü para batırmıştır.

Bunların ortak bir yanı da, dünyada, Louvre müzesi resimlerinden daha fiyakalı yüz yirmi bini aşkın posta pulu bulunduğunu bilmeleridir. Şu da var ki, bu iki zıpır, akıllı görünüp de budala olanların -böyleleri Türkiye'de de çoktur- kendi düşüncelerini, kendi tasarılarını yıkıp altüst etmelerine izin vermezler.

Fantoma'cılar arasında bir de Robert Desnos sayılabilir. O da, 1933 yılında, onun için kallavi bir ağıt düzmüştür ki, birçok büyük parmaklar ağızlarda kalmıştır:

Lady Beltham ki kapatması
Fantoma kocasına bıçak attı
Öpüşlerin en açgözlüsünde
İkisini de posta etti
Lancaster yolcularına üstelik
Denizin dibini boylattı

Hesap kitap yüzü bulur
Cavlattığı Fantoma'nın
Ama Jüv'e omuz verince Fandor
O da giyotine çıktı
Korkmayın yüzü bozuk bir aktör
Fantoma yerine cartayı çekti

Dikkat ederseniz, Fantoma'nın paçasına sarılan ozanların tümü de Fransız'dır. Bu da onların, Hırsızlar Kralına, az-biraz ulusal bir anıt gözüyle bakmalarından gelir.

Adaam, biz yine ozanların bulunmadığı bir dünyaya dönerek, hem işimizi simitleyelim, hem de lafı Rouletabille'e kaydırmaya olanak bulalım.

Doğrusu, onun hırsız-polis dünyasında ayrı bir kasıntısı vardır. Çünkü o, ne hırsızdır, ne de polis.

Gerçek adı Joseph Joséphin olan Rouletabille 16 yaşında gazeteciliğe başlamıştır. Kafatası bir gülle gibi yuvarlak olduğu için arkadaşları ona bu adı takmıştır. İlk kez Gaston Leroux'nun *Sarı Oda*'smda görev alan genç gazeteci dehaya varan sezgilerle işini yürütür. Ne var, usunun sağlam yanına da hiç mi hiç arka dönmez. Yalnız usunu başkalarının düşünmesi bittikten sonra işletmeye başlar. O, XX. yüzyılın bir Pascal'ıdır. Okul sıralarında iken çarpım cetvelini ezberlemek istememiştir. Hesaplarını hep parmakla yapar. Matematik sorunlarını da herkesin bildiği yöntemlerle değil, kendi beyninin bulduğu formüllerle çözer. Cebir alanında ise kimsenin yanından geçmediği yöntemler kullanır.

Rouletabille lokma gözlüdür, yani gözleri çukurlarından dışarı fırlamıştır. Saçları ise kumraldır. Yüzü, çokluk, pancar gibi kıpkırmızıdır. Ama anılarına daldığında bembeyaz kesilir. Damarlarında bir damla kan bile kalmaz. Onu böyle anlarında görenler uyuduğunu sanır.

Neşeli payton onun gibi olur. Patavatsızlık ve delişmenlik de ondadır. Ne var, kimi zaman çekingen vede

papa kadar ağırbaşlı kesilir. Bu hale, özellikle, Siyahlı Kadının kokusunu duyduğu vakit düşer. Yolda yürürken, iki eli cebinde ıslık çalar. Islığı kestiği vakit de kendi kendine söylenir. En çok sevdiği şey meyvadır. Midyeyi de sever. Onu çiğ olarak yer. Birçokları gibi sirkeye de banmaz, limon sıkar.

O da Sherlock Holmes çizgisinden geldiğini belli etmek için boyuna pipo tüttürür. Dumanlarında da tasarladığı işlerin gölgelerini görür gibi olur. En çok pipo içtiği yer de Quartier Latin'de Saint Michel Bulvarı ile Monsieur - Le - Prince Sokağının kesiştikleri köşedir. Çünkü orada küçük bir odası ve minnacık bir yazı masası vardır. Masada hep beş perdelik oyunlar çiziştirir.

Kimse bilmese de, dini bütün bir Hıristiyandır. Kiliseye, nikâh için bile gitmiş olsa, yere diz çöküp duaya durur hemen. Gözlerinden de sapır sapır yaşlar dökülür. Ama bu dualar, daha çok, yaşamını örten bir sırla ilgilidir. Rouletabille bu sırrı uzun boylu saklamış, ailesi üzerine sorulan bütün soruları karşılıksız bırakmıştır. Çünkü... çünkü o ünlü bir katilin oğludur. Rouletabille'i, daha dokuz yaşlarında, Marsilya'da portakal satarken tanımış olan Gaston Leroux onun için şöyle diyecektir:

— "Soyanlar" alanında deha katına ulaşan bir baba yarattıktan sonra, Tanrı, bu kez de "soyulanlar"ı korumak için bir başka dahiyi, onun oğlunu dünyaya göndermiştir.

Bu denli büyük bir açıklamadan sonra bu deneme de burada biter.

Gerçi bizim burada, mantık bezirgânı özel hafiyeleri ortadan kaldıran o İkinci Dünya Savaşı sonrası yazarlarına da yönelmemiz, hiç değilse o Harlemli yazar Chester Himes'tan açmamız da gerekirdi ama bir denemecinin kimi zaman yazısını, en gırgır yerinde kesmesinin büyük yararı vardır. Bu, okurların yüreğine öyle bir korku döşer ki, yazarın bir başka yazısını oku-

maya kalkanlar "Aman şimdi bitecek" ya da "Ah bitti, bitti kül oldu" diye ona dört elle sarılırlar. Bir denemeci içinse bundan büyük başarı düşünülemez.

Bir bakıma yazının bir yerde kesiliverme si okurların biraz hava almalarına da yol açar. Bu, çok önemli sorunlardan biridir. Bizcesi okurlar, tütün depolarındaki tütünler gibi sık sık havalandırılmalıdır. Böylece onların birtakım kırpık saçlı durumlara düşmeleri engellenmiş olur. Hoş, yazarların da aynı biçimde ve aynı sıklıkla havalandırılmalarına gerek vardır ama, onların zaten kokuşuk ve mayaşık olmaları karşısında bunun bir anlamı yoktur.

Öte yandan, kıskançlık denizlerinde batıp çıkmakta olan boktankünet yazarlar da başarıya ulaşmış yazarların imiklerine sarılmak için köşe başlarında beklediklerine göre, ne olur ne olmaz, hava kararmadan yazıyı kesivermek ve bol domatesli ve bol kekikli tarhana çorbasının başına çökmek üzere eve dönmek yine işlerin en akıllıcasıdır vesselâm.

Bu denemenin başını burada bağlamakta başka bir yarar daha vardır.

Bilindiği gibi bugünkü günde insanların çoğu polis romanı okumaz. Polis romanları üzerine döktürülmüş bir denemeyi ise hiç okumaz. Çünkü hoşça vakit geçirmek, dağarcığını da neşeli güllerle doldurmak insanlığa yakışmaz. Onlar polis romanlarını kendi kanlarıyle, daha doğrusu başkalarının kanlarıyle yazmak isterler.

Bu, belki de onların polis romanı okumamalarının bir sonucudur. İnsanlar evlerinde oturup tatlı tatlı Conan Doyle'u, Ellery Queen'i -bu herifi de hiç sevmem-, James Hadley Chase'i, Yaşar Kemal'i -onun da bir candarma romanı yazarı olduğunu ne diye saklamalı?-, Francis Iles'i okusalar boşu boşuna ateş almazlar ve birbirlerini yok yere öldürmek zahmetine katlanmazlardı.

Ama olaylara bakınca şöyle demek doğru olur: Öldürmek insanların başlıca içgüdüsüdür.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Péguy, bir gün, bir dergi yönetim yerinde şöyle demiştir:

— Hele bir savaş ilan edilsin, ilk yapacağımız şey Jaurès'i kurşuna dizmek olacaktır. Bu alçakları, sırtımızdan bıçaklasınlar diye, arkamızda bırakacak değiliz.

Düşünün bunu bir ozan söylemektedir. Eh, oldukça da ünlü bir ozan.

O, önde kösemen olursa, arkadan gelen kınalı kuzular ne yapsın?

Onlar da elbet bu sözleri ciddiye alacak ve savaş patlak verir vermez, 1 ağustos 1914 günü, ilk iş olarak Fransız toplumcularının önderini öldüreceklerdir.

İşin tuhafı, bu cinayet oyuncuları, bir süre sonra, Jaurès'i yüceltmeyi de unutmazlar.

Çünkü bütün iş öldürünceye, öldürülenin kanını billur bir kadehe boşaltıp, orada alyuvarlar, akyuvarlar ve pulcuklar arasındaki sayısal bağlantıyı şöyle doya doya seyredinceye kadardır.

Buraya, Cavanna'nın ölüm kadar acı bir sözünü aktarmanın sırası da geldi:

— Kulaklarınızı, hiç mi hiç, sivri bir şeyle temizlemeyin, yüreğinizi delersiniz.

Nedir, insanlar kulaklarını şişle, kasaturayla ya da herhangi bir oyuk açıcı şeyle kurcalamazlar.

Ama kurcalayanlar da var.

Hem onlar bu işi yaparken şişi ya da hançeri öyle tutuyorlar ki kendilerinin değil, başkalarının yüreği deliniyor.

PADİŞAH OLMA SANATI

1896 yılında ozan Adanalı Ziya'nın ölüm haberi Afyon'dan İstanbul'a konunca, başta Müstecabizade İsmet olmak üzere, birçok ozanlar, incelik gökkubbesinin ışığını yitirmiş olmasına eyvahı basar.

Ne var, ozanın ölümü bir söylentiden başka bir şey değildir. Adanalı, bu yersiz yakıştırmadan sonra daha 36 yıl yaşayacak, boğazından aşağı kâselerle rakı ve şarap akıtacaktır.

Adanalı, eskilerin deyişiyle, *şârib-ül-leyli ve-n-nehâr*' dır. Gece gündüz içki üstüne iş tutar. Ayakta duramayacak kadar kafası kirişlenir de sokaklara düştü mü, mahalle çocukları ardına takılır. Paralarını kundurasının içine sakladığını bildiklerinden de yere düşürüp onları aşırırlar.

Ozan, İstanbul sokaklarında da sık sık don-gömlek kalmıştır. Onun meyhaneden gök-kandil çıktığını gören bıçkınlar, üstünde ne var, ne yoksa alıp kaçarlar. Nedir, XIX. yüzyıl ozanlarının çoğu harâbâtidir. Çar-

makçur edip yıkılacak yer aramayı hüner bellerler. Evini meyhane haline getiren Hersekli Ârif Hikmet, Şairi Yegâne Âli, İsmailpaşazade Hakkı, Hafız Müşfik, Andelip adıyla ün yapan Mehmet Esat, Deli Celâl, Üsküdarlı Talat, Üsküdarlı Safi, Zaptiye Dairesinin sofasında esselâ okuyan Osman Nevres, konuşur gibi şiir yazan Ali Ruhi kanlarını içkiyle beslemişlerdir.

Hele Osman Nevres bütün parasını içkiye yatırır. On bin kuruş aylık aldığı zamanlar bile yokluktan kurtulamamıştır. Zaten aylığını alıp eve gidinceye değin, yarısını yolda çaldırır. Kimi zaman da aylığını alır almaz sarrafa koşar. İki lirasını bakır olarak bozdurur. Bir torba dolusu bozukluğu gördüğü vakit de yüzünün avlusu genişler. *Edebiyat Kumkuması* adlı kitabın yazarı Zeynelâbidin Reşit onu bize şöyle anlatır:

"Cebine doldurduğu bozuklukların kimisi deliklerden eteklere doğru yürür. Liraları da o ceplere koymuştur. Ama Beyazıt'ta Balmumcular'a vardığında cebin biri sizlere ömür. Yağmur da bardaktan boşanırcasına yağıyor. Altınlar ve bakırlar çamurlara dökülür. Gözden sürmeyi çalan hinoğluhinler çevresini alırlar. Nevres dona kalır:

— Siz de alın, bana da verin, kardeş payı yapalım! diye bağırır. Dükkâncılar yağmacıları dağıtarak ne bulurlarsa toplayıp onun cebine tıkarlar."

Şu var ki, içki Osman Nevres'in kendini aşırı derecede beğenmesine engel olmaz. Kendi şiirlerini, her zaman başkalarınkinden üstün tutar. Bununla da yetinmez, kendi yanında bir ozan övüldü mü, ondan kendinin aşağılanmak istendiği anlamını çıkarır. Nevres kimsenin şiirini de okumaz. Yalnız Fuzuli bunlardan ayrı tutulur. Eğilirse onun şiiri önünde eğilir.

O çağın burnu havada ozanlarından biri de yergilerinden ötürü *Nef'î-i Zaman* diye anılan İsmailpaşazade Hakkı'dır. Hakkı kendi şiirlerini hep Nef'î'ninkilerle karşılaştırır. Sonra da şöyle der:

— Bu ikilikte Nef'î'yi de geçtim.

İşin güzelliği, çağdaşları bu iki ozanı pehpehlemeye büyük bir önem verir. Hele "Deli Hakkı" diye de anılan İsmailpaşazade'yi yağlayıp ballayanların sayısı pek kabarıktır. Yenişehirli Avni onun için şunu yumurtlar:

— Gerçi eskiden Nef'î gelmişti ama, bundan böyle üstad Hakkı gibi biri gelmez.

Ama Osman Nevres'e olsun, Deli Hakkı'ya olsun asıl değer gösteren Ziya Paşa'dır. *Harâbât* adlı güldestesine, hiç değilse güldestenin birinci cildine Namık Kemal'i almamıştır ama, onları almıştır.

Nevres'e daha başka bir şey de yapmıştır. 1873 yılında Yusuf Kâmil Paşa onun divanını bastırırken Ziya Paşa basım işlerini üstüne almış ve kitaba bir beğence döktürmüştür. Hem de beğencede Nevres'in üç dilde kılıç üşüren usta bir ozan olduğunu belirttikten başka "Dünyadaki erdemli kişilerin en yücesi de odur" demekten de çekinmemiştir.

Namık Kemal 1874 sonbaharında Magosa'da sıtma nöbetleri ile boğuşurken *Harâbât* -önce üç cildin birincisi yayınlanmıştır- kendisini geleneğiyle küplere bindirir. Çünkü güldestede Ziya Paşa'nın Sultan Aziz'le öteki devlet büyükleri için yazdığı kasideler de yer almıştır. Üstüne üstlük eski tür şiirde ün yapmış ne kadar ozan varsa, topu da kitaba tıkıştırılmıştır.

Magosa Tutsağı, edebiyat tarihçilerinden Faik Reşat'a yazdığı bir mektupta Ziya Paşa'yı Saray'a yaranmak istemekle suçlar. O da güldesteye iyisinden içerlemiştir. Ziya Paşa'yı çok beğendiği halde, onun da Deli Hakkı gibi sıradan bir ozan olduğuna varır.

Namık Kemal sağa, sola gönderdiği mektuplarla karnının şişini biraz indirirse de *Tahrib-i Harâbât*'ı yazmadan rahat edemeyeceğini anlar.

Kitapta Ziya Paşa'nın Saray şakşakcılığını açıkça yüzüne vurmaktan geri kalmamıştır. En çok da Nevres'e saldırır:

Nevres okunur belâ mıdır hiç
Şairliğe aşina mıdır hiç

Şu kadarcık var ki, Namık Kemal'in ona yüklenmesinin bir nedeni de Nevres'in divanında kendisi için "Zevkli insana Namık Kemal'in tumturaklı kalemi ne verir?" yollu dizeler bulunmasıdır.

Yalnız *Harâbât* 1874 yılında yayınlandığına göre Yurt Ozanı o vakitler 34 yaşındadır. Gün ışığına çıkmış şiirlerinin tümü de 15 - 20 kadardır. Üstelik şiir alanında ün yapmak gibi bir düşüncesi de yoktur.

Sonradan Ziya Paşa kendini bu noktadan savunur:

— Ben kitabıma görebildiklerimi aldım. Siyasa alanında arkadaşım olan Kemal Bey'in şiirlerini de görmüş olsaydım, ya da kendisi göndermiş olsaydı, onları da memnunlukla alırdım. Kemal Bey ile Avrupa'da uzun bir süre birlikte bulunduk. Kendi şiiri olarak bana hiçbir şey göstermedi.

Ne var, Namık Kemal de *Terciibent* ozanının daha önceleri bir dörtlüğünü çok sevmiş olduğunu, bunu Londra'da çıkardığı *Hürriyet* gazetesine bastığını öne sürecektir. Doğrudur bu. Gelgelelim Ziya Paşa o dörtlüğü beğendiğinden değil can düşmanı bellediği Âli Paşa'yı yerin dibine geçirdiğinden yayınlamıştır.

Ama şiir de mangalda kül bırakmayacak türdendir:

Âli bu devleti sana muhtaç gösterip
İkbâl-ü mesnedinde bakadan ümidi kes
Bilmem nedir lüzumu vücud-i habisinin
Dünyayı boynuzun mu tutar hey öküz teres

Uzun lafın kısası, Ziya Paşa *Tahrib-i Harâbât*'a bir göz atar atmaz şöyle demek yolunu bulacaktır:

— Benim kalemim düşmanlarımın, onun kalemi dostlarının üzerinedir.

Gelin görün ki, Magosa Tutsağı, Ziya Paşa'yı, Hakkı ile Nevres "mecnunlarını" güldesteye almakla suçlarken

kendisi de ozan Eşref Paşa'nın -kendisine Namık takma adını yakıştıran bu kişioğludur- güldesteye alınmamış olmasına hayıf gösterir. Oysa Eşref Paşa:

Oldu üstadı maarif bütün evlâdı vatan
Cühelâ kalmadı şimdi ulemadan gayri

gibi geçerli dizeler yazmış biri olsa da, ozanlığının Nevres ve Deli Hakkı'dan ileri geçtiği söylenemez.

Görüyorsunuz, edebiyat alanında değerlendirme söz konusu oldu mu, duygusallıktan kurtulmaya pek olanak yoktur. Onlardan yakınanlar, kendilerinin de duygusallığı kapı dışarı etmek zorunda olduğunu düşünmezler. Bir iki tanesini hesaba katmayacak olursak, Cumhuriyet'ten bu yana düzenlenmiş edebiyat tarihlerinin, güldestelerin kahve köşelerinden apartılmış yargılar, dostluklara kucak açan yer domatesi düşüncelerle dolu olduğunu söyleyebiliriz. Ama, bre gidiler, deyip geçmeyelim. Us kulağını açık tutmak öyle her babayiğidin üstesinden gelebileceği bir iş değildir. Çavdar kafalılardan, cin düşüncelilere, bilgelere değin, hemen hemen herkes duygularının tutsağıdır. Edebiyat alanında olduğu kadar öteki alanlarda da şaşmaz bu. Duygusallık insanoğlunun en önde yürüyen bir içgüdüsüdür.

Ziya Paşa ile Namık Kemal'den açtığımıza göre yine onların dürümünü sürdürmek doğru olur. Ama bu kez siyasa alanındaki bağdaşlarını izleyelim. Böylece o alanlarda da işlerin öyle pek us kutusuna göre ayarlanmadığını saptamaya çalışalım.

30 mayıs 1876. Cumartesi değil, pazar değil, pazartesi değil, salı günündeyiz. Sultan Aziz'in defteri dürülüp de V. Murat tahta oturtulunca Ziya Paşa'nın Mabeyin Başyazmanlığına getirtilmesi karar altına alınır. Haber, gazetelerde bile boy gösterir. Nedir, bu göreve, ertesi gün eski ticaret bakanlarından Sadullah Bey (Sadullah Paşa) atanır.

Şimdi yine sıkı durun, çünkü aynı iş Namık Kemal'in de başına gelecektir. Ama bir süre daha beklememiz, V. Murat'ın yerine II. Abdülhamit'in yerleştirildiğine tanık olmamız gerekir.

Evet, işte Namık Kemal'in adı da başyazmanlık adayları arasında. İşte Abdülhamit de bu göreve, eniştesinin -Mahmut Celâlettin Paşa- salık verdiği Ticaret ve Tarım Kurulu üyesi Sait Bey'i -sonradan dokuz kez sadrazam olacaktır- uygun görür.

Yurt ve Özgürlük Ozanımız dururken bir başkasının yeğlenmesi elbet Kızıl Sultan'ın da bir iş yaparken usunu bir karış yukarda tuttuğunu gösterir. Ama Ziya Paşa konusunda, kevenli kevenli duyguların kapısını çalan -hadi Sadrazam Rüştü Paşa'yı bir yana bırakalım- Mithat Paşa'nın ta kendisidir.

İkisinin de ona güveni yoktur.

Halledilen Padişahın yakını iken Ziya Paşa'nın Âli ve Fuat Paşalar karşısındaki tutumu doğurmuştur bu işkili. Hele eski sadrazam Mahmut Nedim Paşa'ya bağlılığı işe bulaşık suyu sıvamıştır.

O iş başka, bu iş başka, deyeceksiniz ama kime anlatırsınız?

Sultan Aziz'i tahttan indirenler arasında ön sırayı tutan Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ile Serasker Hüseyin Avni Paşa zorba yönetimini ortadan kaldırmayı değil, onu ele geçirmeyi tasarlamaktadırlar. Bu, daha ilk günden çıkar meydana. Mithat Paşa'nın Meşrutiyet yönetimi ve bakanların sorumluluğu ile ilgili olarak düzenlediği söylevi, sayın Sadrazam daha hal işinden 24 saat geçmeden değiştirmeye kalkışmıştır. Hal işinde payı bulunan, dahası, Müşir Redif Paşa aracılığı ile Serasker Paşa'yı da bu düşünceye çeken Süleyman Paşa bunu görünce balon kesilir.

Hüseyin Avni Paşa onu uyutmak için elinden geleni ardına koymayacaktır:

— Bu herif sözünde direniyor. Yabancılar karşısında, aramızda uyuşmazlık olduğu görülmesin diye ses çıkarmıyorum. Hele biraz sabredin.

Mithat Paşa'nın, sonradan "Şipka Kahramanı" diye anılacak Süleyman Paşa'ya karşılığı ise bundan pek başkası değildir:

— Bu iki anlaşmış zorba yönetimcisine karşı ne yapayım? Üçümüz birbirimizin sözüne uymaya söz vermiştik.

Şu var ki, daha ilerdeki günlerde bu uyma işi tek yanlı olarak sürdürülecektir. Bir toplantıda Mithat Paşa ilk işin, Meşrutiyet yönetimini kabul etmek olduğunu ortaya attığı vakit, toplantıya başkanlık eden Sultan Murat bunu sevinç bakışlarıyla karşılarsa da Serasker Paşa arabanın tekerine taş koyar:

— Osmanlı Devletini, bu zamanda, karşı karşıya bulunduğu tehlikelerden kurtarmak için, toplantılara, tartışmalara değil, etkin eylemlere, tez girişimlere gerek vardır.

Bab-ı Fetva'da -Şeyhülislam Dairesinde- yapılan bir başka toplantıda ise bu kez Sadrazam Paşa öne çıkar:

— Yurttaşlar Meşrutiyet yönetimine alışmış değildir. Hem halkın özgürlüğü denilen şeyde de çeşitli dokuncalar vardır.

Redif Paşa, Süleyman Paşa'ya, askerlikten söz açılmadıkça, söze karışmamasını tembih geçtiği halde, o dayanamaz:

— Paşa Hazretleri, sultanlık bugünkü zorbalığı korumak için değiştirilmedi. Herkes ulusun geleceğini sağlamak için bu özveriyi üstlendi. Bu işi yapanların ne tahttan indirilmiş sultana kişisel bir kızgınlığı, ne de şimdikine özel bir yakınlığı vardır. Konuşmaları, bu düşünceleri göz önünde tutarak sürdürünüz.

Nedir, herkesi, başta da Sadrazamı us yoluna çağıran bu sözler hiç verimli olmamış, üstelik Süleyman Paşa'nın Bosna-Hersek komutanlığına atanarak İstan-

bul'dan uzaklaştırılmasıyla sonuçlanmıştır. "Mithat Paşa'nın bu uzaklaştırma işine ses çıkarmaması ve belki de Sadrazam'a arka çıkması büyük bir aymazlıktır." der Süleyman Nazif.

Doğrusu, aymazlıktan da öte bir şeydir bu. Bir süre sonra düzenlenen Kanunu Esasi'nin, Padişaha, uyruklarından istediğini, istediği vakit memleketten sürme hakkı tanıyan 113. maddesi bunu daha açık ve seçik bir biçimde ortaya koyar. Gerçi Bakanlar Kurulunda Mithat Paşa'yı destekleyecek kimse yoktur o sıralarda ama, o:

— Ne yapalım, şimdilik Kanunu Esasi bizde bu kadar olabiliyor. Başyazman olacak hınzır, böyle bir çivi sokmuş. Zaman gelir değiştirilir.

demeyi sevecektir.

Bir söylentiye göre -bunu bize yine Süleyman Nazif aktarır- Ziya Paşa bu maddenin evetlendiğini duyunca doğru Mithat Paşa'ya koşar. Ona niçin karşı çıkmadığını sorar. Mithat Paşa'nın açıklaması şudur:

— Padişah çok üsteledi. Karşı çıksaydım, Kanunu Esasinin ilanını geciktirecektim. Amaç bütün bütüne verimsizliğe uğrayacaktı.

Ziya Paşa:

— Anlıyorum. İstemediğiniz adamları gerektiğinde İstanbul'dan sürmek için siz de o maddeyi onaylamış olacaksınız. Ama şunu unutmayın ki, bu madde ilkin size uygulanacaktır.

Kanunu Esasiyi izleyen aylarda Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın da Süleyman Paşa gibi İstanbul'dan uzaklaştırılması söylentinin doğruluğunu tanıtlar mı, tanıtlamaz mı? Gerçeği şu ki, 113. maddenin asıl kurbanı Mithat Paşa olur.

Bunun başka türlü sonuç vermesi de beklenmemelidir.

Tarih kitaplarında zorbaların kendi gönülleriyle baskılardan vazgeçtiğini okuyamazsınız.

Hoş, krallara, padişahlara kulluk edecek insanlar da hiç eksik olmamıştır.

Fransız İhtilâlinin ilk günlerinde Tuileries Bahçesine koşan o bizim Restif de la Bretonne şöyle bağırır:

— Ey krallar, kullarınız olmasaydı, ne olurdunuz?

Burada şu da sorulmalıdır:

— Krallar olmasaydı, padişahlar olmasaydı, kullar ne olurdu?

Krallar zorbalıklarını severse, kullar da ezilmişliklerini sever. Restif de la Bretonne, birkaç yıl daha beklemeyi göze alsaydı, Napoléon kendisine şunları söyleyebilirdi:

— Krallar erkleri, erk koltuklarını severler. Ama bir sanatçı gibi severler. Bir musikici kemanını nasıl severse, onlar da onu öyle severler. Ondan sesler, uyumlar çıkarmak isterler.

Bu sözlere şu da eklenebilir:

— Yalnız bu seslerin zindan çığlıkları, zincir şıkırtıları olması gereklidir.

İlk Çember yazarı Aleksander Soljenitsin'in demesi de budur:

— İyi düzenlenmiş bir zindan örgütü kurmadan devlet varolamaz. ✡

Bu da bizi şu noktaya getirir ki, kral olmanın, padişah olmanın da bir sanatı vardır.

Vede bu sanat hiç mi hiç, halkın yararına değildir.

✡ devlet bir sınıfın bir başka sınıfa karşı düzenlenmiş baskı ve tahakküm aracıdır

— MARX —

ELDORADO

Romain Rolland, 22 eylül 1914 cumartesi günü, Birinci Dünya Savaşı ile ilgili olarak günlüğüne şunları yazar:

— Vahşilere ve sadistlere özgü davranışlar, kol - bacak kesmeler, yalnız öldürmekten değil, acı çektirmekten de kıvanç duymalar... Üç yüzyıldan beri Batılılar arasındaki savaşlarda böylesine bir yırtıcılık görülmemiştir. Bizim ırklarımıza ne oldu? On ya da yirmi yıldır ortalarda dolaşan bu korkunç içgüdüyü kim uyandırdı? Sanırım sömürge savaşları bunları zaten yeterince sergilemişti.

Rolland'ın bu sözleri insan öfkesinin, insan hıncının nereye kadar uzandığını açıkça gösterir. Fransız yazarı bu düşüncesini "Kargaşanın Üstünde" adlı yazısında da işler. Yazıda Avrupa'nın yalanı yok gençleri övülmekte, Birinci Dünya Savaşını çıkaranlar ise yerin dibine geçirilmektedir. Ayrıca uygar bir Avrupa'dan yana olanlar da birleşmeye çağrılmaktadır.

Ne var, yazı Aisne Savaşının en pörtlek döneminde ve Reims Katedralinin Almanlarca bombalanmasının Fransızlarda çokça coşku uyandırdığı günlerde yayınlandığı için Rolland'a içerleyenlerin sayısı pek kabarık olur. Kaldı ki, Avrupalı toplumculardan çoğu, insansal değerlere yönelik olduklarını ortaya koyacaklarına, hemcinslerini öldürmek için sabırsızlanmaktadırlar. Alman toplumcuları Alman imparatorluğunun yakıp yıkma siyasasına arka çıktıklarını açıklamışlardır. Fransız toplumcularından Vaillant ise Almanların üzerine seve seve yürüyeceklerini ilan eder.

Toplumcu yazarlar da böyledir. Onlar da siyasacıların dümen suyundan gider. Fransız toplumcu yazarlarından Louis Gillet, Rolland'a yazdığı bir mektupta şunları söyleyecektir:

— Bir kez daha Almancılık bulutunu, dünyanın üstüne çöken o bayağılık örtüsünü yerinden oynatalım. Bu adamlar, belki de iyiden iyiye aşağılanmaktan hoşlanıyorlardır. Bugünkü günde, onların isteğini yerine getirecek kadar güçlü olabilecek miyiz? Metz'in kurtulduğunu, bayrağımızın Strasbourg semalarında dalgalandığını görebilecek miyiz?

Almanya'da Gerhard Hauptmann ise köylülerin, prenslerin, kentsoyluların, toplumcuların ve bilginlerin tam bir bilinç içinde özgürlük ve insanın yücelmesi yolunda savaştıklarını ileri sürer. Bunlara kısa zamanda bilim adamları da katılır. Bergson 8 ağustosta Tin ve Bilim Akademisinde şöyle bağırır:

— Almanya ile girişilen savaş, uygarlığın barbarlığa karşı savaşıdır. Bunu herkes seziyor. Ama bunu dile getirmeye bizim Akademinin özel bir hakkı var. Çokluk ruhbilimsel, tinsel ve toplumsal sorunları incelemeye kendini adamış olan Akademimiz, Almanların yontulmamışlığı ile ikiyüzlülüğünün, bütün gerçekleri ve haklılığı ayaklar altına alışının, ilkelliğe dönüşten başka bir şey olmadığına işaret etmeyi bir görev sayar.

Alman tarihçisi Karl Lamprecht ise yapılmakta olan savaşın, Almanların Doğu barbarlığına karşı giriştikleri son savaş olduğunu duyurur.

Evet her ulus barbarlığın imiğine sarılmak vede özgürlüğü egemen kılmak amacını gütmektedir. Yalnız Batı ülkelerinde boy atan bu barbarlığın adı Doğu Barbarlığıdır. Denilebilir ki, XVI. yüzyılda Amerika yerlilerini kendi *pueblo*'larında, kendi evlerinde öldürmeye koşan Batılıların sopaladıkları barbarlık da Doğu barbarlığıdır.

Bizcesi, Tanrı onların usunu parlatsın, her Avrupalının yüreğinde bir Atilla, bir Türk karmaşası yatar. Bu karmaşa, bu aşağılık duygusu, onları başka ulusları küçümsemeye, kendilerini de büyükten büyük görmeye götürür. Romain Rolland bile herkese insanlık dersi verdikten sonra Sudanlıları, Japonları, Faslıları, Kazakları, Senegallileri, Hintlileri, Sihleri barbar sayar. Türklere de aynı yaftayı yapıştıracaktır ama bunu pek göze alamaz. Ne ki, Balkan Savaşında birtakım soluk kesici öyküler işitildiğine değinmekten de geri kalmaz.

Christophe Colomb ile Hernan Cortez'in yaşam öykülerini yazmış olan ve İspanyol *conquistador*'larının (fatihlerinin) Kızılderililerı öldürmelerini haklı göstermeye çalışan İspanyol yazarı Salvador de Madariaga da Türklerle Araplara uygarlık dışı uluslar gözüyle bakar. Ama Madariaga'nın kitaplarını biraz dikkatlice okuyacak olursanız orada İspanyolları aşağılık duygusuna götüren şeyin yıllarca Türklerin ya da Arapların kalyonlarında tutsak kalmaktan doğduğunu sezinlersiniz.

Gelgelelim, Yeni Çağın eşiğindeki Kızılderililer daha yamyamlık denizlerinde yüzmektedirler. Meksiko şehrini ikinci kez kuşatan Hernan Cortez'in adamlarına yerliler şöyle bağıracaktır:

— Kısa zamanda topunuzu midelerimize indireceğiz.

Yerliler insan kanı içmeye de büyük değer verirler.

Bir konuğa gösterilecek en büyük saygının da ona taze insan kanı sunmak olduğu kanısındadırlar. Kokotlanlıların başbuğu Olintetl, İspanyolların kendi şehirlerine yaklaşmakta olduğunu işitince onlara taze kan peşkeş etmek için hemen 50 kişiyi bıçaklatmıştır.

Ne dersiniz, belki de yerlilerin yıldızlarını karartan, işlerini bozan Batılıların yamyam olmayışlarıdır. Azteklerin *Uei Tlatoani*'si (imparatoru) Montezuma İspanyolların insan eti yemediğini öğrenince çok üzülmüştür.

Doğrusu şu ki, Azteklerin, Mayaların ülkesinde insan yaşamına pek kulak asılmaz. Bir Aztek imparatoru, bir defasında yirmi bin kişiyi toptan kurban etmiştir. Bunların öldürülüş biçimi de kuduz itlere göredir. Rahiplerden ikisi kurban edilecek kişinin -bunların çoğu tutsaktır- ayaklarını tutuyor, ikisi kollarına yapışıyor, biri de boğazına geçirdiği bir kayışla başı arkaya doğru çekiyordur. Bir altıncı rahip ise yanartaştan yapılmış bir bıçakla kurbanın göğsünü bir solukta yarıyor ve faşş ki faşşş, daha pıtpıtları durmamış olan yüreği koparıp ölüm Tanrısına sunuyordur. Sonra da ölüler, tapınağın merdivenlerinden aşağıya, avluya salıveriliyordur. Orada da *kuakuakuiltin* adı verilen birtakım ihtiyarcıklar -bunlar Agatha Christie'nin ihtiyarcıkları değildir- onların derisini yüzüyor ve bifteklik, pirzolalık, haşlamalık olmak üzere parçalara ayırıyorlardır. Parçaların en iyisi imparatorun sofrasına gönderiliyor, geri kalan da onları dilimleyen ihtiyarcığın oluyordur.

İşin güzelliği, Meksikalılar kimi zaman kurban edilmeye kendiliklerinden koşarlar. Ama gönüllüler bir yıl önceden saptanır. Üstelik de erkek yakışıkları ve delikanlılar arasından seçilir. Bunların son yıllarını büyük mutluluklar içinde geçirmelerine de çok dikkat edilir. Çalgı çalmak, dans etmek, şarkı söylemek öğretilir onlara.

Gönüllülerin sekiz de nedimesi vardır. Tümü de iki dirhem bir çekirdektir. Sokakta herkes onlara selâm

verir. Kurban adayları da, Tanrı *Tetzkatlipüka*'nın canlı bir görüntüsü imişler gibi kasılırlar. Bunlar saçlarını da uzatırlar. Ama *Tokskatl* bayramından yirmi gün önce de keserler. Bundan sonraki günler özel olarak yetiştirilmiş dört güzel kızla geçer. Kızlar adaylara cinsel sevinin en yüksek voltajlı titreşimlerini ikram ederler.

Bayram günü, kurban günüdür. Görevliler delikanlıyı alıp tapınağa götürür. Tapınağın merdivenlerini çıkarken delikanlı, bir yıl içinde çaldığı flavtaları birer birer kırıp atmaya başlar. Sonuncusunu da kırdığı vakit en üst basamağa gelmiş olur.

Masal değildir bunlar. İspanyollar Kokotlan şehrine girdiği vakit, bir *pueblo*'da yüz bin insan kurukafası göreceklerdir.

Şükür ki şükür Avrupalılar yamyam değildir.

Onlar sadece kendilerinden başkalarının doğal bir ölümle ölmesine katlanamazlar. XVI. yüzyılın ilk yarısında Aztek uygarlığını unufak eden Hernan Cortez, bir kez, üç bin silahsız Meksikalıyı kılıçtan geçirirken gözünü bile kırpmamıştır.

Kitaplar, Cortez'in bu serüvene sadece 450 adam, 13 at, yedi de topla kalkıştığını yazar. Meksika ordusu ise milyonlarla iş görmektedir. Ama İspanyolların toplarla arkebüzleri Azteklerin aklını başından almıştır. O güne değin atlı asker görmemiş olan yerliler, at üzerinde, ellerinde ölüm saçan arkebüzlerle İspanyolları görünce atla biniciyi tek yaratık sanacak kadar ıspanaklaşmışlar ve tabana kuvvet kaçmışlardır.

Her şey o öldürme yeteneğini artıran tozla olmuştur.

Delifişeğin, ateştuzunun, gökfişeğinin, patlangacın gücü, korku bilmez Aztekleri bile yıldırmıştır.

Raslantısı yoktur bu işin. Christophe Colomb bile günlüğünde 50 silahlı adamla bütün Kızılderilileri boyunduruk altına alabileceğini, onlara istediğini yaptırabileceğini yazmıştır.

Montezuma da baruta karşı elinden bir şey gelmeyeceğini hemen anlamış ve Mexico'ya, öteki adıyle Temistitan'a, daha öteki adıyle Tenochitlan'a, daha daha öteki adıyle Culua'ya doğru yürüyen Hernan Cortez'i altın ve gümüş armağanlarla durdurmak istemiştir. Bunun da bir sonuç vermediğini, tersine, Soluk Yüzlülerin hırsını bütün bütüne ayağa kaldırdığını sezince memleketin dört bir bucağından yaka paça getirttiği ruh çağırıcılarla büyü uzmanlarının hünerlerine sığınmıştır. Ama yaban hayvanı kişiliğine bürünen sihirbazların da, yılan ve akrep biçimine giren karabilimcilerin de, özellikle baldır yiyen büyücülerin de çabaları yerde kalır.

Montezuma adamakıllı karaya oturmuştur.

Bir defasında Hernan Cortez'e başının ağrıdığı haberini uçurarak, bununla onu, başkente girmek düşüncesinden döndürebileceğini sanmıştır. Bir başka kez de Mexico'da bir sürü aslan, kaplan, timsah bulunduğunu ilan ederek İspanyolların gözünü korkutmaya yeltenmiştir.

Ne var, Montezuma bu uykusuz gözlerle görülen düşe kapılmak için Cortez'i de beklememiştir. Ondan on yıl önce Meksika sahillerinde ilk İspanyolları gördüğü vakit iyisinden yüreği ağzına gelmiştir.

Eski Meksika takvimine göre Başak Demetinin sekizinci, Evlerin de dördüncü yılıdır bu. Yani 1509 yılı. O günden sonra olaylar da Montezuma'nın korkusunu büyütmek için sözbirliği etmişe benzer. Savaş Tanrısı *Uitzilopochtli* adına yükseltilmiş olan *Ku* tapmağı ateş almış, yangını söndürmek için dökülen sular -bunlar herhalde petrol olmalı- onun daha kudurganlaşmasına yol açmıştır.

Bir kez de, kocaman ve çağşaklı kıvılcımlar saçan bir kuyrukluyıldız, güpegündüz vıuıyyyy, Doğu'dan Batı'ya doğru geçip gitmiştir. Tek bir yaprağın kımıldamadığı bir günde ise Mexico gölünde, bütününden kara

saçlı bir fırtına kopmuş, taa gökyüzüne el atan dalgalar kıyıdaki bir sürü evi yerle bir etmiştir. Bu tuhaf olayların en cakalısı ise tepesinde ayna bulunan bir kartalın gelip Mexico düzüne konmasıdır. Kuşu yakalayan köylü onu doğruca imparatora götürmüş, sigortası zaten atmış olan Montezuma da kartalın tepesindeki aynaya bakar bakmaz, orada gökyüzü yıldızlarını görmüş, vede gazal yaprağı gibi titremeye başlamıştır.

Durun hele, bundan daha garip olaylar da vardır. Kimi köylüler de gökyüzünden gelen birtakım sesler işitmiştir. Bunlar ordan oraya inildeyerek koşuşan bir kadının sesidir. Kadın "Çocuklarım sonumuz yaklaştı" diye ifildemektedir. İşitilen sözlerden biri de şudur:

— Çocuklarım ben sizi nasıl saklayayım?

Korkusunu nereye koyacağını bilemeyen Montezuma daha sonraki günlerde yurttaşlarının geceleri uykularında gördükleri düşlere de bel bağlamaya başlar. Rahipleri, ihtiyarları, kadınları ve dostlarını -bir imparatora da ancak bunlar arka çıkar- çağırır, onlara Meksikalıların gördüğü her türlü düşü kendisine iletmelerini buyurur. Bunun üzerine bütün kötü belirtili düşler Saraya akmaya başlar. Montezuma bu gibi düş görenleri hemen öldürtmek uyanıklığını gösterir ama, sonradan bütün yurttaşlarını, özellikle de hafiyelerini yitirmemek için bundan vazgeçer.

Uzun lafın kısası, Meksika imparatoru bütün testileri kırdıktan sonra sarayın kapısını İspanyollara açar. Hani saray da peri padişahlarının saraylarını çatlatacak bir güzelliktedir. 20 kapısı, üç avlusu ve süslü bir havuzu vardır. Odalarının sayısı yüzü aşkındır. İçinde at koşturacak kadar büyük olan salonlar da gırladır. Hamamların sayısı ise odalarınkine eşittir. Duvarlar kızıl damarlı siyah ve beyaz taştan yapılmıştır. Kimi duvarlar ise akik, kızıl somaki, mermer ya da Süleymantaşındandır. Tavanlar çam, sedir ve palmiye ağaçlarındandır. Hepsinin üzerinde de hayvan kabartmaları var-

dır. Buna karşılık, tahtaların üstünde tek bir çivi yoktur ki bu, İspanyolların usunu durdurtmuştur.

Odalar halılarla döşelidir. Halılara duvarlarda da raslanır. Buralar ayrıca kuş tüyleri ve tavşan kılları ile süslüdür. Gelin görün ki, sarayda hiçbir karyola ya da yatak bulamazsınız. Herkes kurutahta üzerine serilmiş hasırlarda uyur.

Harem odaları ise soylu ve ahım şahım kadınlarla pıtraktır. Montezuma sofraya oturduğu vakit ayparçası dört kız kendisine yiyecek ve içecek taşır. Sofranın üstü de bin bir çeşit yemekle donanmıştır. Topu da sıcak tutulur. İmparator da istediğini yer, istemediğine burun kıvırır. Bir özelliği de, İngiltere Kralı VIII. Henry gibi sofrasına kimseyi oturtmamasıdır. Yalnız sayıları elliyi bulan soytarılarının yemek sırasında kendisine şaklabanlıklar yapmasına ses çıkarmaz. Yemekten sonra da onlara birer fincan kakao sunar. Ama sunmadan önce her fincandan bir yudum içmeyi de savsaklamaz.

Sarayda oturulacak her yer altındandır. İskemlelerdeki işçilik ise insanlara parmak ısırtır. Montezuma'nın cephaneliği de en usta işi silahlarla doludur. Kuşhanelerinde ise yüzlerce çeşit kuş beslenir. Kimisi et, kimisi balık, kimisi de akdarı yer bunların. Sarayın bahçesindeki yırtıcı hayvanların sayısı ise bilinmez. Bunlar pufla aslanhanelerde yatırılır ve adamakıllı çatıpuma edilir. Yırtıcı hayvanlar bir "Korku Müzesi"nde de görev alır. Ama burada yerden bitme cüceler de vardır. Montezuma buraya coşkusunu ve kan dökücülüğünü tazelemek için gelir.

Bahçede binlerce çiçek, bodur ağaç ve az raslanır bitkiler yaldır - yaldırdır. Kaçamak mutluluklar yaşamaya elverişli gizli köşeler adım başınadır. Bahçelere ve meyve ağaçlarına bakan bahçıvanların sayısı da çok kabarıktır. Bahçıvanlardan başka duvarcılar, dülgerler, kuyumcular, kuştüycüleri, dokumacılar da sırada bekleşir. İmparatorun kendi oyuncuları, kendi cambazları, kendi

terzileri, kendi ressamları, kendi yontucuları da eksik değildir. Montezuma da bütün bu zenginliklere karşı koyabilmek için günde dört kez giysi değiştirir. Bernal Diaz onu şöyle anlatacaktır:

— Ölçülü ve uzun mu uzun bir boyu vardır. Öyle yağ tulumu filan değildir. Teninin rengi koyu sayılmaz. Ama yine de bir Kızılderili rengidir bu. Saçları siyahtır, kulaklarını ancak örter. Hiç tarak yüzü görmemiş olan sakalı süpürge gibidir. Yüzü uzuncadır ve -her imparator böyledir- gülücüklere açıktır. Gözleri ışıl ışıldır ve yine her imparator gibi, kucak kucak sevecenlik dağıtır.

O yıllarda Cortez'in döktüğü kan Francisco Pizarro'yu da imrendirir. O da, yaşına bakmadan, Avrupa uygarlığını Yeni Kastilya adını verecegi Peru'ya taşımaya kalkar. Gençliğinde domuz çobanlığı yapmış olan Pizarro da ikiyüzlünün tekidir. Panama'dan yola çıkarken Meryem Ana heykelinin ayaklarına bir pabuç bırakacak vede hönkür hönkür ağlayacaktır. Pabuç, taşı toprağı altın olduğu söylenen Peru'da girişeceği yağmanın ücretidir. Gözyaşları da ilerde öldüreceği İnkalar ve Kızılderililer içindir.

Nedir, Cortez'in, Pizarro'nun yanına daha yüzlerce *conquistador*'un adını da katabilirsiniz. Ama Darien, daha sonra da Nicaragua valiliklerinde bulunan Pedrarias'ın yaptıkları yanında bunlarınki hiç kalır. Pedrarias 1514'den 1530'a değin, on altı yıl içinde iki milyon Kızılderiliyi öldürtmüş ya da tutsak etmiştir. Valinin yardımcısı Teğmen Juan de Ayora ise Kızılderilileri uyurken öldürmekle ün salmıştır. Yeterince altın vermeyenleri ateş üzerinde diri diri kızartır, ya da üstlerine kızgın katran döker. Bunları yapmamışsa köpeklere parçalattıracaktır.

Doğrusunda, Avrupalıların Kızılderililere uyguladıkları Kırım'ın hesabı tutulmamıştır. Hispaniola adasındaki -bugünkü adı Haiti- Kızılderililerin sayısı 1494 yılında 300 bin ise, beş yıl sonra 200 bine iner. 1508 yı-

lında ise bu sayı 60 bin olacaktır. 1548 yılında da 500 Kızılderili ya kalmış, ya kalmamıştır.

Bu alınyazısını tüm Kızılderililer paylaşır. Siular, Navaholar, Kiovalar, Hunkpapalar, Modoklar, Arapaholar, Ponkalar, Uteler, Delikburunlular ve daha yüzlerce Kızılderili oymağı, çimenlerin köklerine değin altın arayan insanların ölüm aşını yiyerek, ya bütün bütüne ortadan silinmişler, ya da mostralık kalmışlardır. Sizi yere baktıracağım ama söyleyeyim, 1763 yılında Pennsylvania'daki Konestoga Kızılderililerinin sayısı sadece yirmidir. Soluk Yüzlüler bu 20 kişinin bile yaşamasını çok gördüklerinden 14 aralık'ta onların o küçücük köylerine saldırırlar. Bereket, o sırada köyde altı yerliden başkası yoktur. Beyazlar hemen onların işlerini bitirirler. Sonra da kafalarının derilerini yüzüp -Meksika Hükümeti derilere büyük paralar ödemektedir- barakalarını ateşe verirler. Yaşlı ve yatalak Şebaes de öldürülenler arasındadır. Yatağında kuşbaşı edilmiştir.

İş, bununla da bitmez. Lancaster kasabasının yüksek görevlileri bu tüyler ürpertici cinayetten arda kalan 14 Konestoga'lıyı kurtarmak için onları daha yeni yaptırttıkları hapis damına yerleştirirler. İki hafta sonra, elli kişiden meydana gelen bir çete -bu, gerçekten bir çetedir- orada son Konestoga'lıları da basıp öldürür.

1864 yılını süsleyen bir başka insan kırımı da Şeyenlerle ilgilidir. Bu, Geyiklerin Kızıştığı Ay geçip de Ağaçların Öldüğü Ay takvimde yerini alırken sahnelenir. Yani 27 kasım'da. Baş rolde Denver'deki Anglikan örgütünün bir üyesi olan yedek albaylardan J. M. Chivington vardır. Albayın 600 kişilik Kolorado Birliği, Lyon Kalesinden kimi birlikleri ayartıp Kızılderililere baskın verir. Şeyenler 500 kişi var, yoktur. Üçte ikisi de kadın ve çocuktur.

Geçmiş yıllarda Amerikan subayları Şeyenlerin Başkanı Kara Kazan'a şöyle demişlerdir :

— Birleşik Devletler bayrağı, başının üstünde dalgalandığı süre, Beyaz Askerler sana ateş açmaz.

Bu sözü kafasına iyice çakmış olan Kara Kazan askerlerin kampa doğru geldiklerini görünce hemen uzun bir direğin ucuna büyük bir Amerikan bayrağı asmış, ayrıca da beyaz bir "teslim bayrağı" çekmiştir. Vay benim köse sakalım, askerler salt Kızılderilileri yoketmek için yetiştirilmişlerdir. Onlarla barış yapmak söz konusu değildir. Kolorado Valisi John Evans bunu açıklamaktan bile çekinmemiştir :

— Peki ama barış imzalarsak, ben Üçüncü Kolorado Birliğini ne yaparım? Yukardakiler benim gereksiz işlere para harcadığımı düşünmezler mi?

Pek çok cenk olunur. Ama bu tek yanlı bir cenktir. 105 kadın ve çocuk, 28 de erkek delik deşik edilir. Öldürülmeyenler, kaçmasını becerenlerdir. Beyazların dostu diye anılan ve askerlerin önüne çıkıp İngilizce -evet İngilizce- "Durun, durun!" diye bağıran 75 yaşındaki Beyaz Antilop da güneşin ve rüzgârın buruş buruş ettiği yüzüyle ölenlerin saflarını sıklaştırır. Erlerden biri onun husyelerini kesip alır. Tütün kesesi yapacaktır.

Ertesi gün olay yerini dolaşan bir teğmen şunları anlatır :

— Kafa derisi yüzülmemiş tek bir kadın, erkek ya da çocuk ölüsüne raslamadım. Çoğunun bedenleri en korkunç işkencelere uğratılmıştı. Topunun da cinsel organları kesilmişti.

Bir binbaşının tanıklığı ise şöyledir :

— Üç yaşlarında kadar bir çocuk gördüm. Çırılçıplaktı. Kumun üzerinde badi badi kaçmaya çalışıyordu. Biri, ona seksen metre yaklaştıktan sonra, ateş etti. Vuramadı. Bir başkası seyirtip : "Çekil ordan gebeş. Sana nasıl vurulacağını göstereyim" dedi. O da vuramadı. Bir üçüncüsü aynı sözleri yineledikten sonra tüfeğini doğrulttu ve pat. Çocuk cansız olarak yere düştü.

1871 yılında Arizona'da Grant Kampı dolaylarında öldürülen Apaşların sayısı ise 144'tür. Kızılotların Boy Attığı Ayda, yani nisan ortalarında işlenen bu cinayet de kadınları ve çocukları hedef alır. Çoğu da sabah uykularında öldürülür. Yaralanıp kaçamıyanların kafaları dipçik ya da taşla ezilmiştir.

1854 yılında, Güçlü Soğuk Ayının (Ocak ayı) yirmi sekizinde Nason oymağından Kimi Kızılderililer de Oregon'da Kokil ırmağının ağzında hurdahaş edilmişlerdir. Suç nedeni : Oymak Başkanı, Mavi Ceketlilerin (Kuzey Amerikalıların) çağrısına uyarak ayaklarına gitmemiştir.

Kayalık Dağlar'da beş yıl kalmış olan Yüzbaşı Bonneville de anılarında şunları anlatır :

— Bir gün birtakım avcılar Ogden Irmağım geçmeye hazırlanırken karşı kıyıda Şoşoki Kızılderililerini gördüler. Üstlerine saldırıp hemen yirmi beşini öldürdüler. Yaralanmamış olanlar hem kaçıyor, hem de yalvarıyorlardı. Avcılar onları da atlarla kovaladılar ve yaban hayvanlarını avlarken yaptıkları gibi boyunlarına kement atıp yere yuvarladılar. Ölünceye değin de sürüklediler.

Bunların öldürülme nedeni ise daha sadedir : Avcılar onların suratlarından hoşlanmamışlardır.

Bu insan kırımlarını say say bitiremezsiniz.

Ama bunların en güzeli 1779 yılında Gnadenhutten'de oturan Kızılderililere uygulanan kıyımdır. Çünkü bu kez öldürülmek için seçilenler Hristiyan dinini kabul etmiş olan yerlilerdir. Olay, Karın Çadırlara Dolduğu Ayda (Ocak başlarında)) geçer. Beyazlar Gnadenhutten'lilere yolda raslamışlar, onları Pitssburgh'a getirip iki eve kapamışlardır. Kendilerine de şu uyarıda bulunurlar :

— Madem topunuz Hristiyansınız, öyleyse ertesi gün ölecek bir Hristiyan gibi ölüme hazırlanın.

Ertesi gün de öldürücüler çekiçlerle Kızılderililerin

arasına dalıp çekiçlerler. Yorulanlar çekici arkadaşına veriyor ve şöyle diyordur :

— Al biraz da sen salla. Ben on beş kişi temizledim. Sanırım iyi bir iş çıkardım.

Ama İngiliz asıllı bir Amerikalının mezar taşındaki şu sözler bizim deminden beri anlatmak isteyip de anlatamadığımız şeylerden daha anlamlıdır :

Burada
Lynn S. Love
yatmaktadır.
Yaşamı boyunca Tanrının kendisine adadığı 98 Kızılderiliyi öldürmüştür. Yıl sonuna değin bu sayıyı yüze çıkaracağını umarken İsa'nın kollarında ölümsüzlük uykusuna dalmıştır.

Gelgelelim lafımıza, bütün bu Beyazlar "iyi bir Kızılderilinin ölü bir Kızılderili" olduğuna inananlardır.

1805 yılında Kızıl Ceket adındaki bir Kızılderili yurtlarını gelip parselleyen Amerikalılara karşı şunları söyleyecektir :

— Atalarınız bizden küçük bir toprak parçası istedi. Onlara acıdığımız için dileklerini geri çevirmedik. Aramızda yer aldılar. Onlara mısır ve et verdik. Onlar buna karşılık bize zehir (içki) sundular. Beyazlar bir kez memleketimizi tanıyınca, hemen sağa sola haber saldılar. Yeni yeni insanlar geldi. Biz onların dostça geldiğini sandığımızdan hiç korkmadık. Çünkü bize kardeşim diye sesleniyorlardı. Sözlerine inandık. Bu kez onlara daha geniş bir yer verdik. Kısa zamanda sayıları arttı. Daha çok toprak istemeye başladılar. Sonunda bütün yurdumuzu istediler. Gözlerimiz açıldı. Savaşlar oldu. Beyazlar bizimle savaştırmak için içlerimizden kimilerine paralar verdi. Halkımızın büyük bir çoğunluğu öldürüldü. Beyazlar bizi içkiye de alıştırdılar. İçki

yüzünden de binlerce Kızılderili kırılıp gitti. Kardeşlerim, eskiden bizim topraklarımız çok genişti. Sizinkiler ise çok küçük. Şimdilerde ise siz, büyük bir ulus oldunuz. Bize yatağımızı serecek kadar bile bir toprak parçasını çok görüyorsunuz.

Kızılderili önderlerden Ayıboğan da şöyle bağıracaktır :

— Çarpışmalardan Kızılderililer sorumlu tutulamazlar. Beyazlar tilki gibi hindir. Onlarla hiç mi hiç barışa varılamaz.

Beyazlar Kızılderililerin yurtlarına, sadece altınlarım almaya gelseler yine iyi. Zaten yerliler onlara bu altınları sunmakta hiç de zorluk çıkarmamışlardır. Ah büyük sözlerim, Soluk Yüzlüler onlara kendi dinlerini de kabul ettirmek istemişlerdir. Cortez, Azteklerin ülkesine ayağını ilk attığı vakit şöyle buyuracaktır :

— Ben buraya Tanrıya ve Kralıma hizmet için geldim.

Tanrıya hizmet Hristiyanlığın bilincine varmamış ya da Hristiyanlığa evet dememiş uluslara doğru yolu göstermek, onları aydınlatmak, onları Hristiyanlaştırmaktır. Hristiyan olmak istemiyenleri de yok etmektir. Krala hizmet ise Tanrının ve Kilisenin düşmanı olanları Hristiyanlaştırarak köleleştirmektir.

Yüce Ruhun kulları olan, o yüreği kırmızı ve tatlı Kızılderililer ise Soluk Yüzlülere şu karşılığı verir :

— Bize sizin dininize girmezsek mutlu olamıyacağımızı söylüyorsunuz. Bize, gerçeği kendi elinizde tuttuğunuzu, bizimse gerçeği elde edememekle yitip gittiğimizi belirtiyorsunuz. Bunun doğruluğunu nerden çıkarıyorsunuz? Anladığımıza göre sizin kitabınız yazılıdır. Eğer bu kitap size seslendiği gibi, bize de sesleniyorsa, niçin Büyük Ruh o kitabı bize de yollamadı? Siz Büyük Ruha saygı göstermenin, bağlanmanın da tek bir yolu olduğunu söylüyorsunuz. İyi ama, tek bir din varsa, siz de topunuz bu dine bağlı iseniz, neden birbi-

rinizi yiyip bitiriyorsunuz? Kardeşlerim sizin sözlerinize bizim usumuz kısa düşüyor. Bize dininizin size atalarınızın aracılığı ile verildiğini de söylüyorsunuz. Bizim dinimiz de atalarımızdan kalmadır. Geleneğimize bağlı olarak Tanrımıza tapıyoruz. Dinimiz, yapılan iyiliklere gönül borcu duymayı öğütler. Birbirimizi sevmeye, birbirimize bağlı kalmaya iteler. Din konusunda birbirimizle hiç çatışmayız biz. Kardeşlerim biz sizin dininizi ortadan kaldırmayı hiç mi hiç düşünmüyoruz. Yalnız sizin de bizim dinimize dokunmamanızı isteriz.

O çağda İspanya sarayında Kızılderilileri savunan, onların da barış içinde yaşamaya hakkı olduğunu öne süren kişiler de yok değildir. Bunlardan biri olan Rahip Las Casas Hristiyanlığın savaşla değil, sevgiyle aşılanabileceğini savunur :

— Amerika Kızılderililerindir. Tanrı o ülkeyi onlara vermiştir. Orada bulunan madenler, bitkiler, hayvanlar da onlarındır. İspanyolların orada bulunmasının geçerli tek yanı İncili onlara sevdirmek çabası olabilir.

Hohohoo, Las Casas'ı kim dinler?

O yıllarda herkes. Hernan Cortez değilse Hojeda'dır, Hojeda değilse Balbao'dur, Balbao değilse Mendoza'dır, Mendoza değilse Herrera'dır. Topu da Eldorado'nun, o Altın Ülke'nin düşünü görür. Konuşmaları da hep altın üzerinedir. Adamları bile hep altın eyerli atlardan, altın oklardan açarlar.

Ama gerçek Eldorado masalı bugünkü Kolombiya Cumhuriyetinin yerleştiği topraklardaki Yeni Gırnata'nın kurulmasıyle gelişir. İspanyollar orada altın işçiliğinde çok ilerlemiş bir ulus bulurlar.

(Birbirinden haberi olmayan iki ayrı dünyanın altına verdiği değeri gözden kaçırmayın.)

Şipşa adını taşıyan bu ulusun başbuğları Tanrının günü, tepeden tırnağa altın suyu sürünüyordur. Uzaktan bakıldığı zaman da altın bir heykeli andırıyordur. Evlerin içi ise altın ve değerli taşlarla pırıl mı pırıldır.

Kapılar bile altın kaplamadır. Ne var, buraya postu ilk atan Federmann'ın, Delalkazar'ın ve Queseda'nın adamları daha 1539 yılında altın diye bir şey bırakmamışlardır.

Gelin görün ki, Altın Ülke masalı yine de sürgit olur.

Geriden gelenler Eldorado'ya daha iki yüz yıl "gel, gel" çıkarırlar. Sonunda Guyana Valisi Centurion'un 1771 yılında Altın Ülke'yi bulmak üzere düzenlediği iki girişim de başarısız kalınca herkes umut kapılarını kapamak gereğini duyar.

Ama evini barkını terkedip yalın ayak Amerika'ya koşanların Eldorado'yu bulamadıkları da söylenemez.

Şu bilinmeli ki, Altın Ülke'nin altın ırmağı öyle uzaklarda değil, insanların içinde akmaktadır.

Tabancalarınızın tetiğine şöyle bir dokundunuz, ya da bıçağınızın ucunu, insan yüreğinin üstünde, hafifçe döndürüverdiniz mi isteğinizden çok altın suyu elde edersiniz.

Üstelik bu, hiç de zor değildir.

Bir Kaliforniya Kızılderilisi başbuğu Yüzbaşı Jack, öteki adıyle Çopur Charley, öteki adıyle İstimbot Frank, öteki adıyle Pasaklı Jim, öteki adıyle Boston Charley, öteki adıyle Kıvırcık Hekim, öteki adıyle Salapurya Jim şöyle diyecektir :

— İnsanoğlu, yüreğinin isteğini yerine getirmek için de öldürür.

Hay ağzını öpeyim, bütün öldürücüler, bütün hacamatçılar, bütün kana susamışlar, bütün zorbalar da bunu yapmıştır.

Ama dikkat edin, Yüzbaşı Jack bize şunu da fıslayacaktır :

— Gönlünden geçeni öldürmek, sevginin ta kendisidir.

İLGİNÇ BİR SALYANGOZ

André Maurois'nın anneannesi doksan yaşına çengel attığı vakit bile, bir gün olsun, yeni yazarları okumaktan geri kalmamıştır.

Okumak budur.

Yaşamın boyunca binlerce ton kitap devirmedinse hiçbir şey okumamış sayılırsın. Aralık aralık, yasak savmak, bir toplulukta utançlı duruma düşmemek, ya da geceleri uykuyu egavlamak için fıştıklanan kitaplar okuma sınırı içine girmez.

Uzun lafa ne gerek, okumayı seven kişi, bir kitabı bitirdi mi, bir başkasının üstüne atılmadan duramaz. Kimileri de birini bitirmeden ötekine başlar, ya da birini okurken, ona ara vererek bir başkasını mideye indirir. Şu var ki, çok çok okumadan, boyuna okumadan dünya ve dünya yazını üzerine öksürüksüz bir yargıya varmanın yolu yoktur. İngiliz romancılarından Virginia Woolf şöyle der günlüğünde :

— Tanrım, okunacak ne çok kitap var! Dickens ile Mrs Gaskell'in tüm yapıtlarıyla karşılaştırabilmek için James Joyce'un, Wyndham Lewis'in, Ezra Pound'un tüm yapıtlarını okumalıyım. George Eliot'u ise hesaba katmıyorum. Sonunda da Thomas Hardy'yi okumalıyım.

Nedir, Virginia Woolf'un hop oturup hop kalktığı yazarlar sadece bunlar da değildir. Henry James, Saint-Simon, Cervantes, Walter Scott -onun *Old Mortality*'sını ilk kez harmanlamıştır-, George Meredith, Daniel Defoe, önüne kim çıkarsa seksen tırnağıyla yakasına yapışır. Bir gün, birden, Richardson'dan birşey okumadığı aklına düşmüş, yağmur altında kitapçısına koşarak, yazarın *Clarissa Harlow* adlı romanını almıştır. Vah vah ki, günün büyük bir bölümü geçtiğinden kitabı okuyamamıştır. Ama roman da uzun mu uzundur. Sonra, o gün için Euripides'in *Medea*'sını okuyacaktır. Biraz da Eflatun kemirmeyi düşünüyordur.

Woolf her yazardan bir şeyler okumayı sever. Bunun için çabuk çabuk, nefes almadan okuması gerekir ama bunun bir düş olduğunu anlamıştır. O, gece yarıları bile, dışarda fırtına ortalığı kasıp kavursa, her şeyi ayağa kaldırsa da okumasına ara vermez. Çokluk da iki yazarı birden salamuraya yatırır. Bunlardan biri İngiliz ozanı Chaucer ise, ötekisi İtalyan Pastonchi'dir. Ya da bir yandan Homeros'un *Odisseus*'unu damıtıyorsa, öbür yandan da Proust'u atıştırıyordur. Yani ilkçağla XX. yüzyıl arasında, boyuna mekik dokur. Çok okuduğu için, kimi zaman külüstür yazarların üzerine düştüğü de olur. Bir kez, büyük paralar vererek Fransız ozanlarından Leconte de Lisle'in tüm kitaplarını bile almıştır.

Woolf, Rus yazarlarını da savsaklamamıştır. Ama Dostoyevski ona göre -bu düşünceye T. S. Eliot da katılır- İngiliz edebiyatının bir molozudur. *Savaş ve Barış* ise kaba ve yontulmamış bir kitaptır. Kendi kendi-

ni yetiştirmiş birinin elinden çıkmıştır. Bunaltıcı, ilkel, uyuşturucudur. Kısacası, Tuzsuz Deli Bekir'dir.

Yazarımız, gençliğinde, Shakespeare'i de hiç sevememiştir. Gelgelelim, kırkında, onun tiryakisi kesilir. Geceleri *Kral Lear*'den, *II. Richard*'dan, ya da Shakespeare'in herhangi bir oyunundan bir iki perde okumazsa, karnının şişi inmez. Ne ki, o yaşlarda Virginia'yı en çok da uzun şiirler sarar. Düzyazı okumanın vakit yitirmek olduğuna inanır. Var mı şiir, yok mu şiir. Şiir, kendi anlatımını da etkilemiştir. Artık buğday tarlalarını, kırmızı ve mavi mintanlı orakçıları, gözleri fal taşı gibi açılmış sarı entarili küçük kız çocuklarını uzun uzun anlatmaya kalkışmaz. Oysa, tazeliğinde, XVIII. yüzyıl düzyazısına büyük düşkünlükler göstermiş, Thomson'un *Hakluyt* adlı kitabına vurulmuştur. O yıllarda Mérimée'ye de baygındır. Kilometrelerce Carlyle ve Shelley de okumuştur.

Woolf en çok da anılarla yaşamöykülerine sıcaklık duyar. Bunlara düşkün yazarlardan biri de Amerikalı romancı ve günlükçü Anais Nin'dir. O da, önüne geleni yere yıkar. Üstelik, Virginia Woolf'un tersine, genç yazarlara da çokça yönelir. Onların daha yayınlanmamış yapıtlarını bile yılmadan okur. Allen Ginsberg, Jack Kerouac, William S. Burroughs'ı üne kavuşmalarından çok önce tanımış ve sevmiştir. Hoş, onlara borda etmesi, bu yazarların biraz da afyona ve L.S.D.'ye yakın durmalarındandır. Anais onların her türlü çılgınlıklarını da gülücüklerle karşılar. Bir gün bir toplulukta Allan Ginsberg'in çırılçıplak soyunarak şiir okuduğunu görmüş ve bana mısın demememiştir. Üstüne üstlük onun şiirlerine iyisinden kesilmiş, oradan ayrılırken de şu süzme sözü döktürmüştür :

— Bu, Brooklyn'de, kenar mahallelerden ve süper marketlerden doğan yeni bir gerçeküstücü akımdan başkası değildir.

Anais Nin bir yazarı okumaya kalktı mı, onun bütün kitaplarını kucaklamadan dinginliğe kavuşamaz. Bir kez, 1939 ilkyazında, Artaud'nun, Michaux'nun, Kafka'nın tüm kitaplarını arka arkaya okumuş, sonra da haftalarca hasta döşeklerinde yatmıştır. O, sevdiği yazarlar üzerine yazılmış tüm kitapları da cebe indirmeden duramaz. Okurken de, kendine yararlı olabileceğini umduğu şeyleri -bütün büyük yazarlar bunu yapar- hemen ayrı bir yere alır. Simone de Beauvoir'ın *Les Mandarins*'ini okuduğu vakit kitabın bütün bölüm başlıklarını günlüğüne geçirmiştir.

Notlar alarak okuyan yazarlardan biri de Fransız eleştirmeni ve André Gide'in dostu Charles Du Bos'dur. O delikanlılığından beri, sabahtan akşama değin, başını kitaptan kaldırmamıştır. Aldığı notları da ezberlemeyi alışkanlık haline getirmiştir. Derkenarcılıkta, Jules Lemaître de ondan aşağı kalmaz. Emile Faguet'nin demesine göre, o, yanboşluklara düştüğü düşüncelerden *En Marge* (Derkenar) adı altında bir dizi yazı bile çıkarmıştır.

Mehmet Akif de, notlar sızdırmayı sever. Anlamadığı yerler olursa, bir uzmanına sorar. Bir kitabın bütün özünü içine çekmeden kitabı elinden bırakmaz. İngiliz eleştirmeni Coleridge -ki çokluk kitaplarını bahçesinde, çiçekler arasında okur- şöyle demiştir:

— Bir yapıtı öylesine okumalı ve özümlemeli ki, insan bir daha ona dönmeye gerek duymasın. Dahası, kitabın yazarını bilisiz sayacak bir duruma gelsin.

Akif'in damadı Ömer Rıza Doğrul, kayınpederinin de bu yolu izlediğini, ama alçakgönüllülüğe, hiç mi hiç, arka dönmediğini açıklar. Doğrul'a göre Akif, Doğu ve Batı yazarlarının tümünü, bağdaşında ayak değiştirmeden okur. Bilgisi çok sağlamdır. Bildiğini de iyi bilir.

Hah, işte geldik Henry Miller'e. O, hiçbir yönteme bağlı kalmadan okur. Ne okursa da, her şey onu anabadula eder. Yemek kitaplarıyla bile kendinden geçtiği

olur. Virginia Woolf'un tersine, Dostoyevski de tanrısıdır. *Budala*'nın Prens Mışkin'inini bütün roman kişilerinin üstünde tutar. Rus yazarının kişilerinde bulduğu şeyi kendi kişiliğinde de yaşatır. Bütün düşüncesi, ikinci bir Dostoyevski, Amerikalı bir Dostoyevski olmaktır. Hiç değilse, onun yamaçlarına düşmek ister. Ne var, içinden bir ses, durmadan dinlenmeden, ona Dostoyevski ile boy ölçüşemiyeceğini fısıldamaktadır. Yalnız Rus yazarının romanları zaman zaman onu bir bunluğun içine de iteler. O zaman da Almanlara, Spengler'e, Keyserling'e sığınarak bundan kurtulmaya çalışır.

Nedir, Miller'in bir gizli tanrısı daha vardır. O da Norveçli Knut Hamsun'dur. Dostoyevski kendisini konularıyla büyülemişse, Hamsun da biçemiyle (uslubuyla) gönlünün gözünü çıkarır. Miller, yaşamının son yıllarında şu açıklamayı yapacaktır:

— Biçem için, o uğrunda un ufak olduğum, dizginlerini ele geçirmek istediğim biçem için, evet, tuhaf gelecek, Hamsun benim biricik öncümdür. Bugün bile kendime sık sık bunu anımsatırım. Hamsun gibi yazmayı çok isterdim. Şimdilerde de, bıkmadan, yeniden yeniden okuduğum bir iki yazardan biridir o. *Mystères (Gizler)* adlı kitabını okudum. Belki beş kez. Her defasında da başyapıtlığından birşey yitirmedi.

Biraz daha eşelersek, Miller'in daha başka tapındığı yazarlar da çıkar ortaya. Doğrusu o, *Satiricon* yazarı Petrone ile Gargantua ve Pantagruel'in yaratıcısı Rabelais'nin adlarını da başının üstünde taşır. Bunlara karşılık, Balzac'ı günahı kadar sevmez. Onun romanlarını okurken dayak yemiş gibi olur. Ivır zıvır türünden şeyler sayar. Melville karşısında da kılını kıpırdattığı söylenemez. *Moby Dick*'i hiç okumamıştır. Okumaya da hiç niyetlenmemiştir. Onun için: "Büyük kitap, ama bana göre değil" der. Stendhal'e gelince, tutsak almak için ifilder durursa da, onu da bir türlü okuyamamıştır. Bundan böyle yazacaklarımızı Virginia Woolf gör-

mesin : Miller, Shakespeare'e de ilgi duymamıştır. Onu 20 yaşlarında okumuş ve içi dışına dönmüştür.

Dikkat ederseniz, yazarları birbirleriyle tokuşturarak, takıştırarak ilerliyoruz. Bu kez Jack London'u sahneye çıkaralım ki o da Miller'in bamburuklarını söksün. Yani *Moby Dick* gündemdedir. London, 17 yaşında, Sophie Sutherland gemisiyle üç aylığına, kuzey denizlerine, fok avcılığına çıktığında *Moby Dick* de yanındadır. Gece vardiyası sona erince, öteki gemiciler fosur fosur uyumaya koşarken o, elindeki kitabı pruva direğine dayar, bir elinde mum, öteki eliyle sayfaları çevirir. Gün açılıncaya değin *Moby Dick*'i okur. Kimi zaman bunun yerini de Jacobs'un deniz öyküleri, Flaubert'in *Madam Bovary*'si, Tolstoy'un da *Anna Karenina*'sı alır.

London serserilik ve avarelik yıllarında da -bunlar yine gençliğini kucaklar- öğleden sonralarını hep şehir kitaplığında geçirir. Kanada'da, Klondike Irmağında altın aramaya gittiği vakit bile bavulunda Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı kitabı, Marx'ın *Kapital*'i, Milton'un da *Yitik Cennet*'i vardır. O, tam bir okuma maratoncusudur. Ekonomiden, tarihten, politikadan tutun da biyolojiye değin el atmadığı alan yoktur. Bu arada felsefeyi de savsaklamamış, Hegel, Kant, Berkeley ve Leibnitz'i didik didik etmiştir. Onu, gerçekten etkileyen kitap da Spencer'in *İlk İlkeler*'i olmuştur.

London'u üzen tek şey, okumaktan kan çağına dönmüş gözlerini, arada bir yumup uyumak zorunda kalmasıdır. Okumaya ara vermek kadar onun tepesini attıran birşey yoktur. Ama, burada İrwing Stone'un sözlerini kullanalım, kendisini uykunun derinliklerinden çekip çıkaran çalar saatin sesini duyduğunda, önünde pırıl pırıl 19 saatlik bir çalışma zamanı olduğunu düşünerek, ok gibi yatağından fırlar.

Burada C. F. Ramuz'den de açalım mı, açmayalım mı? O da ağustos sıcağında, gökyüzünde tek bir bulut

olmadığı vakitlerde bile, bahçede oturup kitap okumaktan yılmaz. Alnında biriken terler kaşlarından, mavi keten pantolon üzerine damlayıp orada kara lekeler peydahlasa da o istifini hiç bozmadan okumasını sürdürür. Oysa sıcaklık 30 dereceyi bulmuştur. Kolunu oturduğu sıranın arkalığına dayadıkça yanıp kavruluyordur. Ne ki o buna ses çıkarmaz. Yalnız İsviçreli kalçalarını -C. F. Ramuz'nün İsviçreli olduğunu da artık açıklayabiliriz- sıcaktan kaçırmak ve havalandırmak için, sık sık, ayak ayak üstüne atar ve boyuna da ayak değiştirir. Şu var ki o, oldum bittim yaz ayları vurgunudur. Yazları hep açık havada geçirmeyi sever. Ama bütün yaşamı boyunca sadece 1911, 1921 ve 1942 yazından memnun kalmıştır.

Yüz bin aferin Ahmet Mithat Efendiye ki, o da Beykoz'dan vapura biner binmez, çevrenin topuna, tüfeğine batmayıp başını elindeki kitaba gömer. Sayfaların birbiri ardınca çevrildiğini sırtındaki mintanı bile duymaz. Hazret, yakalık takmadığı için, ceketinin yakası kirlenmesin diye ensesi ile ceketi arasına ikiye katlanmış büyük beyaz bir mendil yerleştirir. Mendilin bir ucu üçgen biçiminde dışarı çıktığından her gün, aynı vapurla Çubuklu'dan Köprü'ye inen İstanbul Müzeleri Genel Müdürü Halil Ethem Bey onun bu halini gördükçe yazarımızı ortaoyununa çıkmış bir kavukluya benzetir. Karşıdan ona:

— Efendi ortaoyununa mı çıktın?

diye ışıldarsa da *Kırk Ambar* yazarı oralı olmaz. Ya da "Evet, evet", yanıtıyla soruyu savuşturarak kendini yine kitabına postalar.

Okumaya düşkün olanlardan biri de Mevlana Celâlettin Rumi'nin on sekizinci göbekten torunu Veled Çelebi İzbudak'tır. O da vapurda, trende, tramvayda, arabada ve kayıkta yani her yerde okur. Yarım saatini bile boş geçirmez. Okumasına engel olacak adamlardan da fersah fersah uzakta durur.

Nezihe Meriç'in de kitaba hiç yüzü yoktur. Ama o, kitapları zaman tüneli içinde sıraya dizerek okur. Böylece en son çıkan kitaplar durulduktan, tortusu dibe çöktükten sonra okunmuş olur. Kimi zamanlar da, güncel yazının berisinde kalmamak için yeni yayınlara el atar. Nezim de (Nezihe Meriç), Anais Nin gibi, bir yazarı bütün takım taklavatıyla tutsak almak ister. Bu yüzden onun her kitabına uzanır. Emile Zola ile Maksim Gorki hep bu yöntemden geçirilmişlerdir. Haa, dipnotlarında sözü edilen kitaplar olursa -bu, Nezim'in o sıralar tarih kitabı okuduğu anlamına gelir- onları da hemen bulup buluşturup tüneline sokar. Arada bir de, daha önce kalıbını aldığı bir yazar için : "Ben onu iyi bilmiyorum, bir daha okuyayım." der ve onu da okur.

Başımızı eğik düşürmemek için size üç maratoncu daha tanıtacağız. Dünya böylelerini ne duymuş, ne de görmüştür. Bilge Karasu, Enis Batur ve Selim İleri'den söz ediyoruz. Üçü de mangalda kül bırakmazlar. Bilge elde edemediği kitap olursa, onun adını şipşak özel listesine geçirir. İlerde, yolunu bulunca, onun da hesabını görecektir. Okudukları ise, çokluk yabancı memleketlerden getirtilmiş, kimselerin adını sanını işitmediği, eskiden olsaydı Mısır hazinesi değerinde deyebileceğimiz çok görkemli kitaplardır.

Enis Batur da hep çiçeği burnunda yazarları, özellikle de yazın eleştirmenlerini gözler. Octavia Paz, Roland Barthes, Umberto Eco, Jacques Derrida, Maurice Blanchot... tümü onun tavasında kızartılmıştır.

Selim İleri ise, Namık Kemal'den Ahmet Hamdi Tanpınar'a değin keşkeklemediği yazar bırakmamıştır. Bunların içinde Namık Kemal'in *İntibah*'ı ile Mizancı Murat'ın *Turfanda mı, Yoksa Turfa mı?* romanlarını pek yılmıyırtık bulursa da Halit Ziya'nın *Aşk'ı Memnu*'su karşısında hazırola geçer. Halit Ziya için : "Duyguların bilmecesini çözmeyi başarmış bir insanın romanını yazmak her babayiğitin altından kalkacağı iş

değildir." der. Selim İleri, Ahmet Hamdi Tanpınar'a da çok değer gösterir. Tanpınar romanlarında Türkçe'nin şiire dönüşmesine, ses uyumuna ve müziğe pek kulak asmamış, dilin olanaklarını kurcalamamıştır ama içeriğe pek önem vermiştir. Öte yandan *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* Türk romanında toplumsala atılmış ilk çağşaklı adımdır. Yazar, bir de Türk toplumunu -bunlar Selim İleri'nin sözleridir- yüzyıllara dönük tarihi içinde kavramak ister.

Selim İleri'ye göre, kitap okumada Füruzan, kendisini de geçer. O, çok kitap okuyan kişi görmüştür ama Füruzan kadar okuyanını görmemiştir. Füruzan'ın evi silme kitaptır. Yargıları da alabildiğine yansız ve nesneldir. Onun -bunları yine Selim anlatıyor- kendini beğenmiyen yazarları bile övdüğü çok olur. Hele kimilerini göklere çıkarır. Genç yazın erlerini başkalarına tanıtmaktan, güzel bir şeyi başkalarıyla paylaşmaktan da büyük titreşimler devşirir.

Şimdi de konumuzu az-biraz yana kaydıralım.

Gerçek okumak, okumak değil, yeniden okumaktır. Emile Faguet'ye kulak verecek olursak, yeniden okumanın yeniden yaşamak demek olduğunu anlarız. Faguet ayrıntılardan tad almak, biçemin güzelliğine varmak için de yeniden okumak gerektiğine inanır. Ne var, bu okumalar çok değişik izlenimler de verebilir. Faguet 16 yaşında iken Goethe'nin *Werther*'i karşısında çok fıraklı gözyaşları döktüğü halde, elli yıl sonra, onu yeniden harmanladığında aynı duyguları duyamamıştır. Ama bu kez yapının sağlamlığıyla çarpılmıştır. Bölümlerin birbirine eklenmesi, konunun yavaş yavaş ve ustaca işlenmesi, yani yapıtta bulunan tüm akıllıca işler onu büyülemiştir. Dahası, *Werther*'i, Goethe'nin ondan 26 yıl sonra yazdığı *Ruh Yakınlıkları*'ndan da ustaca bulmuştur.

Yapı ve anlatım incelemeleri konusunda Alain, Faguet'den de ileridir. Ona göre, söz cambazlıklarının anahtarı, kitapları kopye etmekle elde edilir. Bir gün

Maurois'ya -Maurois o vakitler öğrencisidir- şöyle demiştir :

— Stendhal'in tekniğini öğrenmek istiyorsan, günlük işin biter bitmez, *Parma Manastırı*'nı, ya da *Kırmızı ve Siyah*'ı kendi elceğizinle kopye etmeye bak. Ustaların tablolarını kopye eden genç ressamlar gibi.

Yeniden yeniden okuma işinde de, kimse Alain'le boy ölçüşemez. Maurois'ya inanmak gerekirse, o, Balzac'm çoğu kitaplarını 100 kez okumuştur. Alain, dört dörtlük bir okurun sınırlı bir kitaplığı olmasını, her yıl aynı kitapları okumasını da öğütler. Kendi kitaplığı da sadece 30 kitaptan oluşur. Bunu zorunlu ve yeterli bulur. Ona çağdaş bir yazarı okutmak da zordur. Yazarı en azdan 10 yıl sirkeye yatırır. Bu süre içinde yuvarlanıp gitmediyse işte ancak o vakit yüzünü ona döndürebilir. Unutmadan söylcyelim, Léautaud da onun yolundadır. Okursa klasikleri okur. Yeni yitmelere hiç yanaşmaz. Sık sık okuduğu yazarlar arasında da Stendhal başı çeker. Ne ki, Léautaud'nun çok okuduğu da söylenemez.

Necati Cumalı da bir okuduğunu bir daha okumayı görev bilir. Çchov, Mérimée, Puşkin ve Hemingway'in iki kez okumadığı öyküsü yok gibidir. Dostoyevski ile Stendhal'in çoğu romanlarını da iki kez okumuştur. *Beyaz Geceler*'in duvarlarını ise 4 kez yere indirmiştir. Sabahattin Kudret'e gelince, o da döner döner aynı kitapları okur. En çok onur verdiği yapıtlar da Yahya Kemal'in, Yakup Kadri'nin edebiyat anılarıdır. Bunun nedenini kendisine soracak olsanız alacağınız yanıt şudur :

— Yeni kitaplar okuyarak, yeni sürprizlerle karşılaşmak istemem.

Yazımızın bu noktasında, işin, yıldızı düşkün yanına da el atmalıyız. XX. yüzyıl dediğimiz baş kaldıranı ve kaş kaldıranı bol çağda, yazarlar birbirlerini okumakta, ama okurlar -neyin okurları?- onları okumamak-

tadır. Çünkü gençler yazına ve yazın erlerine arka dönmekle bunluklarına ve çöpe sayılmalarına yol vermiş hükümetlere -onların da gıy-gıy bir durumda oldukları gözden uzak tutulmamalıdır- ölüm giysileri biçeceklerini sanmaktadırlar.

Bir uzmanlık göstererek diyelim ki, bu okuma afarozculuğu sadece bizim memlekete özgü bir iştir. Hileci çarşı esnafı kesimine yakın duranlar da, ince ve ayrıntılı düşünmeye, azından çoğundan kaşık çalanlar da ilginç bir salyangozun ayaklarına yatmaya düşkündürler.

Peki, bu salyangoz da nedir?

Oldu olacak, bir de onu anlatalım. Yazımızın adını okuduktan sonra, şimdiye değin salyangozdan laf açılmaması karşısında sigortası atanlar varsa onlar da: "Aferin Salâh, merakımızı tam ortasından aldın" desinler.

Salyangoz ozanlardan, parmaklarına mürekkep lekesi oturmuş kişilerden yedi mil alarga durur. Basılı bir nesne gördüğü vakit de, yumuşakça kafasını sarmal kavkısının içine çeker. Bu da onu, kendinde yüksek bir güç ve us görmeye iteler. Bilisiz bir tayfa olduğundan da bahtı ve kısmeti açıktır. Doğu'nun ve Batı'nın, karaların ve denizlerin en zengini odur. Tanrı onu, Süleyman Peygamberden sonra, hiç kimseye nasip olmayan bir benbenlikle aydınlatmıştır. Bu özellik, toplumun her katında görünen sürüngenlerin yaşamını yürekleriyle incelemiş olanlarca bilinir. Bilinmeyeni salyangozun, ya da salyangozların bütün evreni yönetmeleridir. Bir fiskeyle havaya uçacak kadar entipüften olsalar da dünyanın satıcısı da, alıcısı da onlardır. Sam bin Nuh, Tufandan kurtulunca karaya ilk kez onları çıkarmıştır. Onlar da bilgeleri bilgelere gösterip onları nice edebileceklerini ortaya koymuşlardır. İşin tuhafı -bu tuhaflık sadece bizim açımızdandır-, yazarlar, aydınlar arasında da bu salyangozlara çokça raslanır. Demek isteriz ki, bu ilginç mi ilginç salyangozlardan kurtulma-

nın yolu yoktur. Varsa da kimseler o yolu denemek istemez.

Salyangozlara söz yetişmez ama onların kimi bilinmeyen ve görünmeyen kişilerce "Siraküze Kralları" diye anıldığını da belirtmeliyiz. Salâh Birsel, *Dört Köşeli Üçgen* adlı romanında Siraküze Krallarının ciğerlerini delmiştir ama salyangozlarla karşı karşıya gelmekten çekinenler, o romanı da okumamışlardır.

Biz yine kendi konumuz üzerine olalım.

Türkiye'de insanlar okumaya arka dönmekle mutluluk denizlerinde yüzerken, haç ve çan memleketlerinde de kâfirlerin çoğu, üzünçlü yüreklerini İskender aynası eyleyen kitaplara yumulurlar. Hem de bunu sadece tenhalarda, menhalarda değil, sokakta, otobüste, tramvayda, metroda ve meydanlarda yaparlar. Colette, evi Paris'te *Comédie Française*'in oralarda olduğu için, hergün, öğleleri Louvre müzesi dolaylarında, Rivoli Sokağında ve Opera Caddesinde bir sürü gence raslar. Bunlar çevredeki işyerlerinde çalışmaktadır. İki saatlik dinlenme sürelerini açık havada okuyarak geçirmek istediklerinden bir kitapçı sergeni önünde, bir saçak altında, bir köşe başında, yere dikey olarak kitap okumaktadırlar. Yemek yemekle vakit yitirmemek için de sandöviçlere yatmışlardır. Yani bir ellerinde kitap varsa, öbür ellerinde de sandöviç.

Buraya, isterseniz, birtakım sayılar da boca edelim.

Bu sayılar 19 ekim 1979 günü *Le Monde* gazetesinde yeralmıştır. Eylül ayında, Paris'te yapılmış bir soruşturmanın sonuçlarını vermektedir. Bu iş için, 15 yaşından büyük bin yüz kişi şanlı sorgu köprüsünden geçirilmiştir. Bunların yüzde dördü yaşamlarında hiç kitap satınalmamış olanlardır. Yüzde elli dördü, yılda en az bir kitap, en çok da 15 kitap okumaktadır. Yüzde yirmisi ise bunun da üstüne çıkmaktadır. Vahvah onlara ki yüzde yirmi ikisinin de kitapla başları hoş değildir. Lâkırdı gerek ya, soruşturmanın bir de şunu açı-

ğa vurduğunu belirtelim: vakit geçirmek bakımından televizyondan sonra ikinci sıra kitaplardadır. Yani kitap, gazete, allı-pullu dergi ve sinemadan önce gelmektedir. En çok da roman okunur. Ondan sonra sırayla tarih, gezi ve sağlık kitapları gelmektedir. 15-17 yaş arası gençler de cinsel kitaplara elado çekmektedir.

Yazarlık belâsı, cazzadak suya atılan alevli marsık örneği, bir açıklamada daha bulunacağız. Léautaud, 1907 yılında -Hallahallah yıllar da ne çabuk geçiyor-, Paris'te, Rousselet Sokağında Renan'ın *İsa'nın Yaşamı* adlı kitabının armağan sözlerini ezbere okuyan bir dilenciye raslamıştır. Bunlar, yazarın, 1861 eylülünde, Cübeyl'de ölen kızkardeşi Henriette'in murat almamış ruhuna postalanmış sözlerdir. Léautaud dilenciye bunları neden ezberlediğini sorduğunda, toplum düşkünü adamcağız onları bir şiir kadar uyumlu bulduğunu söyler. Sonra da şunu ekler:

— Renan'ın bütün yazıları şiir gibidir.

Bütün bunlardan şu anlaşılmaktadır ki, kültür denilen o zıpzıp süvari, Fransa'nın, dolayısıyla da bütün Batı'nın dip bucağında yuvalanır. Türkiye'deki 150 yıllık ilerleme çırpınmaları ise kafalarda kültür ya da ekin rüzgârları estirmeye, düşünceyi başköşeye oturtmaya, insanın içindeki sevgi tellerini tımbırdatmaya yeterince hava basamamıştır. Denilebilir ki, Cumhuriyet çağındaki kitap okuma oranı, Meşrutiyet'ten baskın değildir.

Şu var ki, dünyanın neresinde olursa olsun, yayınlanan her kitabın da insanların içini açtığı sanılmamalıdır.

İkiyüzlülüğe ne gerek, kitapların çoğu yürek karartmak, kafa çitilemek, usu uykuya yatırmak için çizişti-rilmiştir.

Oysa kitap bir "k" ile bir "p" arasında gizlidir.

Bu minnacık yer de, lafın eselenmesini, peselenmesini, hiç mi hiç, gerektirmez.

Ey yazar, olayları ve kendini terazileyemiyor, düşünce ve duyguların löpünü veremiyorsan, kitapları sıtmadan kavun çekirdeğine döndürmeye de kalkışmamalısın.

Diyeceğim, bir kitap insanda hiçbir şey uyandırmıyorsa, onu ne diye okumalı!

Léautaud, Londra'yı görme isteğine Bronte Kardeşlerin yaşamöyküsünü okuyunca kapılmıştır. Stendhal'in de aynı işe kalkışması Shakespeare'in oyunlarını didikledikten sonra olmuştur.

Ama biz burada yine yazımızın başına dönelim :

Shelley öldüğü vakit elinde bir kitap bulunmuştur.

YORUM YOK

Fransız yazarlarından ve günlükçülerinden Paul Léautaud tiyatro eleştirilerini bir araya getiren *Chroniques de Maurice Boissard* adlı kitabını kedilerine, köpeklerine adamıştır.

Çünkü yazılarının, özellikle de günlüğünün ellerini, ayaklarını onların eşliğinde havalandırmış, aferinlerin dolunayına onların hırhır ve mırmırlarıyla merdiven dayamıştır.

Léautaud yoksullar, ezilenler, horlananlar karşısında yürekceğizinin zarpadak yarıldığını duyar ama, genel olarak insanları, ne olur ne olmaz diye, kendi ilgi alanı dışında tutar.

Bir gün şöyle demiştir :

— Bütün insanlar mortayı çekse, ben kılımı bile kıpırdatmam.

24 mayıs 1937 günü de -ki o sıralar elli dokuz yaşındadır- günlüğüne şunları döktürür :

— Radyo cehennemi yeniden başladı. Gecenin onunu geçtiği halde kıyamet kopuyor. Evlerin bütün pencereleri fora. Radyolar da fayrap. Evim sokaktan 35 metre içerlek olduğu halde sanki penceremin altında çalıyorlar. Mendeburlar, mendeburlar! Ölüm gelip bütün bu insanları süpürecek olsa, adam başına elli frank vermeye hazırım.

Ne ki o insanlardan esirgediği sevgiyi hayvanlarına bol bol dağıtmaktan çekinmez. Özveride bulunacaksa bunu yalnız o ufaklıklar için düşünür. Cebinde tasma, Paris sokaklarında sürtmesi de yeni bir köpeği, 12 - 0 yenik durumdan kurtarmak içindir. Gelin görün ki, ona bir Siyam ya da Ankara kedisi armağan edecek olsanız bin evlek öteye fırlar:

— Yüzünde göz dudağa gülen ufaklıklarla işim yok benim. Onları nasıl olsa, aba kebe ile sarmayacaklar kolayca çıkar. Ben kör, topal ya da mutsuz hayvanları toplarım.

Léautaud'nun elinden, yaşamı boyunca 300 kedi, 150 köpek geçmiştir. Hemen her vakit evinde otuz kadar kedi, bir düzine de köpek barındırmazsa rahat edemez. Bunlardan başka bir maymunu, bir kazı, bir de keçisi vardır. bir ara bir karatavuğu da kanatlarının altına almışsa da genellikle kuş beslemeye yanaşmaz.

Evi Paris dolaylarında, Fontenay'dedir. Buraya 1910 yılında taşınmış, 1956'ya, ölümüne değin de ordan ayrılmamıştır. Kediler, köpekler burda istedikleri gibi fink atarlar. Sokak kapısı yaz - kış açıktır. Hayvanlar fat fut girer, çıkar. Léautaud, geceleyin, onları yattığı yerden izler. Köpekler evin şurasına, burasına büzülmüşlerdir. Bir yandan uyur, bir yandan çevreyi gözetlerler. Aurel adındaki beyaz benekli kaz da -ki adını edebiyat kopuklarını evinde toplayan zengin ve hebenneka bir kadından almıştır- ortalık yerde salınır. Léautaud zaman zaman bir kedinin geçtiğini de görür. Bu, dışarıya, sürtüklüğe çıkan, ya da hovardalıktan dönen biridir. Aynı

saatlerde, bahçede, kestane ağacının altında yine beyaz benekli keçi de, boğazına geçirilmiş uzun mu uzun bir ipin ucunda renkli düşler görür.

Yazarımız her hayvanın kendi kişiliği olduğuna inanır. Karanlıkta onların en küçük bir tepkisinden kim olduklarını çıkarır. Lolotte adındaki kedi okşandığı vakit hemen kamburunu büyütürse, Pitou elini tırmalar. Bijou da pantolonuna sürtünür. Kısacası, topunun huyu ve husu başkadır. Ne ki, ortak bir yanları da vardır. Tümü de efendilerinin yatağında pineklemeye bayılırlar. Yatakta iken bile gelir onun yanına sokulurlar. Riquet ile Bijou'nun yeri yastığın üzeridir. Bibi Léautaud'nun arkasında yuvalanır. Ön yakayı ise Laurent kimseye kaptırmaz. Madam Minne ile Lolotte'a gelince, onlar da efendilerinin en iyi pastırmasını seçer, göğsünde uyuklarlar.

Kedilerin en şıkırdımı Riquet'dir. Ölümü de, Bijou'nun ölümü gibi, yastığın üzerinde olmuştur. 1925 yılının martıdır bu. Hoş, ölüm Riquet'ye vakitsiz gelmiş sayılmaz. İyisinden moruklamıştır. Ağzında tek diş kalmamış, yüzü de adamakıllı sümüklemiştir. Akşam dönüşlerinde, bahçenin demir parmaklıklarının orda Léautaud'yu bekleyen biri varsa, bu odur. Efendisi geç kalsa da kapının yanından ayrılmaz. Eve hiç gelmediği gecelerde bile yardımcı kadın -ya yazarımızın o yıllar bir de yardımcısı vardır- kediyi bahçeden alıp eve götürmekte bin zorluk çeker. Yemekte masanın üstünde, tabağın yanına kıvrılan da Riquet'dir. O görkemli günlük yazılırken de masadadır. Bu kez mumun yanında gevşemeye çalışır. Günlükçü onunla konuşma köprüleri kurduğu vakit ise tüm dikkat kesilir, gözlerini ondan ayırmaz.

1910 yıllarında Riquet'nin yerinde Boule vardır. Léautaud, ona bakması için Blanche adında bir kadınla uzun bir süre birlikte yaşamaya evetlik göstermiştir. Aralık, aralık saklambaç oynadığı tek kedi de Boule'dur.

Daha sonraki yıllarda -bu kez 1946 yılındayız- yastığın sultanı Minette'dir. Léautaud onu, Luxembourg parkından devşirmiştir. O da ona büyük bir incelik göstermiş, Chinois'yı yavrulamıştır. Sözün kestirmesi, 16 kasım cumartesi günü kedinin dünyasını değiştireceği açıkça belli olmuştur. Son günlerde ateşin yanından hiç ayrılmıyordur. O hayırsız günün sabahında da yatak odasında dolaşmış durmuş, sonra bitişik odadaki dolabın alt gözüne süzülüp yatmıştır. Kedinin Chinois'yı peydahladığı yer de burasıdır. Bu sığınma, anıların kapağını kaldırınca, saçları yitmiş ve gitmiş yazar da höngürtülü öpücüklerle Minette'in üstüne kapanmıştır. Lafın önünü boş bırakmak gerekirse, pejmürde ve salhurde kedi ertesi gün, alar sabah dolaptan çıkmış, kendini yastığın üzerindeki, bilinen köşesine fırlatmıştır. Saat yedide de, hemen hemen bütün kedilerde olduğu gibi, gıkını çıkarmadan cavlağı çekmiştir.

Minette'in ölümünden sonra, yastıktaki yere Chinois bütün bütüne yayılır. Onu buraya annesi, daha üç günlükken, bir gece yarısı taşımış ve ona kendi diliyle : "İşte geceleri zıbaracağın yer bura." demiştir.

Chinois İkinci Dünya Savaşı kedisidir. Süt nedir bilmez. O yıllarda süt sadece çocuklara verilir. Savaştan sonra Léautaud onu süte alıştırmak isterse de Chinois alışkanlık yaşını çoktan geçirmiş bulunur. Ne var, Léautaud ona çok mal dökmüştür. Gün olmuş kilosu 200 franktan manco bile almıştır. Sevsinler, Chinois da doğma, kopma kibardır. Ciğerin sinirlerine rasladı mı, hemen burnunu kıvırır.

Yazımızın bu noktasında bize düşen şey çıngıraklı bir yalel çekmektir. Yalele işler yolunda olsa da, olmasa da başvurulur. Yalel çekmeyen kişi, insanlar toplum içinde zaten yapyalnız olduğundan, daha da yalnızlanır. Bu nedenle, günde en az üç kez, yemeklerden 10 dakika sonra bir yalel fırlatılmalıdır. Ağır durumlarda iki yalel de kullanılabilir. Dikkat, aç karnına, hiç mi hiç,

alınmamalıdır. Çok gaz yapar. Defedilmesi onoton ya da siligel ile de olanak kazanmaz.

Demek isteriz ki, Léautaud da 21 haziran 1949 salı gününü, çarşambaya bağlayan gece, Chinois için uzun yaleller çekmiştir. Daha ileri de gitmiş, nohut büyüklüğünde gözyaşları dökmüştür. Gerçi Chinois, annesi gibi, ölümcül belirtiler göstermiş değildir ama, daha kötü bir yol seçmiş, gizli yaşama karışmıştır. Sizin anlayacağınız, 12 gündür ortalarda yoktur. Zavallı günlükçü, şimdi günlüğüne ne yazsın! Fontenay'deki bütün sokakları didik didik etmiş, komşuların, çöpçülerin bilgilerine başvurmuştur ama göğüs yumuşatıcı bir haber elde edememiştir.

Ertesi gün de durumda değişiklik yoktur. Gece 11'de yazı masasının başına oturduğu vakit, Léautaud elindeki kalemin, hiçbir biçimde kımıldamadığını görür. Kedisinin başına gelebilecek olasılıkları düşündükçe hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlar. Gözyaşı tufanları öbür günlerde de eksilmez. Chinois yok, yok, yok. Kedinin yitiminden 18 gün sonra, 27 haziranda günlükte şu zifir sözler yeralır :

— Bugünlerde yaşamım şeker pembesi bir bahtsızlık yüzünden yavan mı yavan. Üzünç içindeyim. Her zaman keyfim yerinde değildir ya, şimdiler hiç değil. Bir şeyden tad almıyorum. İşim bile beni oyalayamıyor.

Bu kez de varalım görelim Léautaud'nun köpekleri ne işler işlerler. Léautaud onlar arasında en çok Matmazel Barbette'e yakınlık gösterir. Barbette de onu karşılıksız bırakmaz. İki gün görmemişse, ilk karşılaşmalarında havada perendeler atar. Efendisi de köpeğin oynaması, oyalanması için evin bütün şanı yüksek hamam tokmaklarını önüne sermekten bir an geri kalmaz. Bir kez, Paul Fort'un şiir kitaplarını vermiştir ama Matmazel bundan birşey anlamamıştır.

Yaşamını saran köpekler arasında Günlükçümüz, Loup, Pataud ve Span'ı çok sevmiştir. Bunlardan kendisine en bağlı olanı da Span'dır. Efendisi bahçede otursun da o ok gibi, yerinden fırlayıp ayakları dibine gelip yatmasın, görülmüş şey değildir. Akşamları çalışırken de, odadaki kanapenin bir ucunda mehterhane çalan Loup ise, öbür ucunda da aynı işi Span yapar. Yazarımız yemek yerken de gelir, bir şeyler derlemek amacıyla, burnunu masanın kenarına sürter. Geceleri de efendisinin yanında yatar, başını koluna yaslar.

Bizim sözümüz pas tutmaz. Bu kez de size Span'ın ölümünü anlatacağız. Eh, kediler ölürse, köpekler de ölecektir. Span 23 kasım 1913 pazar günü akşamı harradak pörtlemiş ve kuru tahtaların üstünde debelenmeye başlamıştır. Ağzından, ne olduğu bilinmez sular akıyordur. Burnunda da başka sızıntı. Ertesi gün getirtilen baytar hayvana 4-5 günlük ömür biçer. Köpek burnundan akan irini diliyle yalamakta, böylece kendi kendini zehirlemektedir.

Pazartesi gecesi on bire çeyrek kala hayvanda bir canlılık belirtisi görülür. Yattığı yerden doğrulmak ister. Ama nerde! İşin üstesinden gelemeyince Léautaud bütün ağır toplarıyla onun yardımına koşar. Ayakları üstünde doğrultur. Bir adım, iki adım, pat yine yerde. Bir saat sonra hayvan yeniden ayağa kalkma girişimlerine başvurur. Léautaud bu kez yere diz çökmüştür. Hayvanın başını tutup kaldırır. Span bir şeyler mırıldanırsa da Günlükçü bundan bir anlam çıkaramaz. Şimdi artık Span, sokakta kalıp da kapı önünde uluyan bir köpek gibi inildiyordur. Yüzü adamakıllı tirit kesilmiş, dili de dişlerinin arasından sarkmıştır. Geceyi geçiremiyeceği anlaşılıyordur.

Dikkat saat bire on var.

Léautaud Span'ın her dakikasını saptamıştır.

Hayvancağız şimdi de, gerinirken yaptığı gibi, ayaklarını upuzun uzatmıştır. Başını üç kez ard arda doğrultmak isterse de nafile. Hiç gücü kalmamıştır. Yastık yerine geçen paçavraya sürtünmeye koyulur. Ağzı, fırın ağzı gibi açıktır. Birden sonun sonu gelip çatar. Ağız bu kez sımsıkı kapanır, gözler ise açık kalır. Span'ın ölümüdür bu.

Bu durmadan ölen kedi ve köpekleri saymakla bitiremeyiz. Léautaud onların ölmüş olanlarını bile hiç unutmamıştır. Leşlerine de gereken saygıyı göstermiş, topunu evinin bahçesine gömmüştür. Herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için de gömülü oldukları yerleri gösteren bir bahçe planı çizmiştir.

Vay demek oluyor ki Fontenay'deki bahçe oldukça büyüktür. Ortalık yerde de iki katlı minnacık bir ev yeralmıştır. Yazarımız da üst katta oturur. Burada üç oda vardır ki biri yatak odası görevini üstlenmiştir. Eşya olarak, karyoladan, üzerine şamdan konulan küçük yuvarlak bir masadan ve Marcel Schwob'un -onun da ölümünü daha aşağılarda açıklayacağız- evinde tanışılan genç bir İrlandalı ressamın armağanı küçük bir İngiliz koltuğundan başka bir şeye raslayamazsınız. Haa, bir de köpekler için küçük bir divanla iki ayna vardır. XVI. Louis uslubundaki bu aynaların biri duvarda, biri de ocağın üstündedir. İki ayda bir yapılan yatağın üstü ise gerçek bir bitpazarıdır. Kağıtlar, kitaplar, pabuçlar, sebzeler cirit oynuyorlardır.

İkinci oda yeme-içme işlerinindir. Bu işi de tahtadan beyaz bir masa üstlenir. Yine XVI. Louis çağından kalma kuşkirazı ağacından bir masa da kedilere, köpeklere şölen çekmeye yarar. Bu odada eski kitaplarla dolu bir dolapla iki koltuk da kurum satar. Koltuklardan biri Léautaud'nundur. Öbürü Popotte adlı köpeğe ayrılmıştır. Çünkü hem koltuk delik deşik, hem de bu anlattığımız 1932 yıllarının durumudur. Duvarda da

Emile Bernard'ın elinden çıkmış, yazarımızın afili bir resmi asılıdır. Biraz ötesinde ise yine bir ayna.

Burada artık okurlarımızın bir mola alması gerekir.

Onlar kendilerini kalafata çekerken biz de Léautaud'nun su katılmamış bir XVI. Louis budalası olduğunu açıklayabiliriz. Hazret, eskicilerde o çağdan kalma bir şeyler görüntülediği vakit ensesinden topa tutulmuş gibi olur. Eşyaların havasıyla içinin yalımını iyice parlatmadan oradan uzaklaşmaz. Bir kez dayanamamış, hiç de gereği olmayan iki tabure almıştır. Ama bütün parasını antikacıya yatırdığı için günlerce bayrağı yıkık dolaşmak zorunda kalmıştır. Ne ki, bununla hem yine XVI. Louis'yi enselemiş, hem de beş dakika süre ile bir alışveriş yapmış olmanın mutluluğunu taşımıştır.

Yatak odasının yanındaki küçük odaya gelince, o da günlük yazmak içindir. Ortayı Maple bir yazı masası kaplamıştır. Bu da tanıdık bir üçkağıtçının armağanıdır. Bir de koltuğu vardır ki Léautaud onun için "tembellik üreten transatlantik" der. XVI. Louis ile bu odada da karşılaşırız. Aldanmayın. bu defaki konsoldur. İçi de yine çıfıt çarşısı. 1932 yılında olduğumuza göre bir köşeye de Loup'nun kulübesi kondurulmuştur. Duvar boyunca da pirinç torbaları sıralanmıştır. Bunlar ufaklıkları yani kedileri köpekleri doyurmakta kullanılır.

Ocağın, kibarların deyişiyle söyleyelim, şöminenin üstünde de Diderot'nun bir kafa heykeli, Gide'in bir tanışıyla çekilmiş bir fotografisi ve şamdanlar çöreklenmiştir. Tütün kesesi, küllük, kahve filtresi, akla estikçe yıkanan su bardağı ile, Léautaud'nun yemeğini doğrudan doğruya içinden yediği küçük çini tencere de ordadır. Duvarda da yine iki resim. Biri Baudelaire'in öve öve bitiremediği, XIX. yüzyıl ressamlarından Guys'nin pek *dekolte*, pek açık saçık bir suluboyası, ötekisi de yine XIX. yüzyıl ressamlarından Boilly'nin uyduruk mu

uyduruk bir taşbasmasıdır. Bunların yanı sıra Firmin Isidore Léautaud -ki yazarımızın babası olmak ününü taşıyordur, sağlığında da oğluna kök söktürmüştür- ile bir ermiş eskisinin resmi görülmektedir.

Bu odada zamanla bir oturak da boy gösterir. Léautaud, geceleri aşağıya değin inmemek için çişini oraya boşaltır. Bu, biraz da kış aylarını haber verir. Sayın Günlükçü, o aylarda, tasını tarağını toplayıp yatak odasına sığınacaktır. Yemeğini de odanın bir köşesinde pişirir. Yazılarını da orada yazar. Oda çok sıcak olduğu vakitler de yer katına inerek kuzeye bakan bir odada serinlik devşirir.

Uzun lafın kısası, Fontenay'deki ev tıngır elek, tıngır tastır. Ama yazarımız da vitrinlerden, biblolardan oldum olası iğrenir. Bu yüzden Huysmans'ın eşyalarla tıklım tıklım evinden hiç hoşlanmaz. Yalnız, onun yazılarından da hoşlanmaz. Loti'den de testisini doldurmaya hiç mi hiç yanaşmamıştır. Çünkü onun evi de tıklımdır. Léautaud ona Doğu eşyaları üzerine iş tutan bir antikacı gözüle bakar. Bunlara karşılık Renan'a büyük değer gösterir. Çünkü Renan koltuğa, kanapeye yüz vermek şöyle dursun, evindeki duvar kâğıtlarının rengini bile bilmez.

Monbeyimizin yemesi içmesi de evine göredir. Sekiz yıl boyunca biraz ekmek, biraz peynir, bir bardak su ve bir fincan kahveyle açlığını bastırmıştır. Sevgilisi Panter ile (Madam Cayssac) tanıştıktan sonra midesi biraz sıcak yemek yüzü görmüşse görmüştür. Doucet Kitaplığı yöneticisi Matmazel Marie Dormoy da -ki Panter Léautaud'nun onu metres tuttuğunu sanarak, tırnaklarıyla Monbeyimizin yüzünü, gözünü parçalamıştır- onu zaman zaman külbastılara yatırır. Doğrusu, mutfak işleri Léautaud'ya angarya gelir. Sevdiği yemek yok gibidir. Yalnız, küçük bir piliç budu bulduğu vakit kaçırmaz. İçkilerden de sadece beyaz şarabı sever. O da midesine dokunduğu için pek seyrek çarmakçur olur.

Peki şimdi bize düşen Léautaud'nun konfor ve teknik denilen nonoş buluntulara karşı olduğunu söylemek midir, söylememek midir? Ey okur, bizde akçe yoktur. Ömrümüzü yazarlık yoluna doğramışızdır. Bu yüzden bizde o nonoş çiçekler nanaydır. Ne var, Léautaud'nun durumu biraz ayrıdır. O bunları kendi ilgi alanı dışında tutmayı sever. Yıllarca evine elektrik sokmamış, mum ışığında yaşamıştır. Günlüğünü de iki mum ışığında yazmaya bayılır. Yazarken de dolmakalem, tükenmez filan değil, kaztüyü kalem kullanır. Bunlar kâğıtçı dükkânlarında satılmaz olmaya başladıktan sonra da tavukçulardan ya da ilgili dostlardan elde edilmiştir.

Monbey telefona da uzun bir süre hayır demiştir. Ona ancak yaşamının son günlerinde, gerektiğinde bir doktor çağırmak üzere, kucak açmıştır. Ne ki, telefonu çevirip de birini aradığı ne görülmüş, ne de işitilmiştir. Yalnız gelen telefonlara büyük bir incelikle yanıt verir.

Léautaud oturgan bir yaratıktır. Sekiz gün bir koltukta kıpırdamadan, hiçbir şey yapmadan otursa canı sıkılmaz. İçecek sigarası, yazacak kalemi, biraz da kâğıdı olsun, yıllarca hapis damında kalmaya da evetlik gösterebilir. Buna karşın, sokakları, sokaklardaki insanları, dükkânları dikizlemeye, insanların konuşmalarına kulak kabartmaya biter. Taşradaki küçük köylere de merakı kalkar ama doğuya kesinlikle kapalıdır.

Ey okur burada durup Léautaud'nun düşüncelerini yoklamakta da büyük yarar vardır. Şu bilinmeli ki, Léautaud düşgücünü tilki gibi eziyet ve ziyan verici bulur. O, sadece gerçek olan şeylere çemberli selâmlar verir. Yazılarını da, çit çit, içinden döküldüğü gibi yazar. Onun için tek geçerli anlatım konuşmaya dayanandır. Bir tümcede aynı sözcüğü üç kez kullansa hiç tedirgin olmaz. Onu değiştirmeye, düzeltmeye, telleyip pullamaya hakkı olmadığını düşünür. Olgunluğa giden yolların

da yazıyı vıcıklaştırmaktan başka işe yaramadığına -şimdiler herkes bunu yapıyor- inanır. Hayıflar Léautaud'ya ki yazı, koşarak ve geriye dönüp bakmadan yazılacaktır. Yazar için gerekli olan belli bir kişiliktir. Bir de yazının bir havası, bir rengi olmalıdır. Gerisi çoklarını terlere boğar, çoklarını da helvanın üstüne bastırır. Günlükçümüzün kendi sözüdür: "Romain Rolland, Jean Guéhenno, Jean Schlumberger yazar değildir. Bunlarınki masa çalışmasıdır. Gevezelikten başkaldıramazlar. Can sıkmayı da sanat kılığına sokmuşlardır. Üstüne üstlük, kendi kendilerini eleştirmek yetisinden de yoksundurlar."

Léautaud, kendi inancını, kendi görüşünü yaygın duruma getirmeye çabalamaz. Kendini, hiç mi hiç, haklı göstermeye yanaşmamıştır. Ama kendi gerçeklerine dört elle sarılır. Önyargıları, toplumun yalan ve dolanlarını da -en büyük erdem budur- umursamaz. Yığınların hoşuna gitmek için yazı yazmaya da hiç dümen kırmamıştır. Bir başka deyişle, genel duygulara karşı çıkmaktan, yığınların düşüncesini fıştıklamaktan da hiç yılmaz. Toparlayalım: içindeki özgürlük cevahirinden başka bir şeye firuze oturtmaz. Dahası var: kendi yazdıklarına da merhaba çekmez. Ama yazı yazmak kadar onun kalbini sıcak tutan bir başka şey yoktur. Küçük ve kırtipil işleri günlüğüne geçirdi mi, geçirmedi mi, oh kekâdadır.

Monbeyimiz çanak yalayıcılara, it dalkavuklarına da pek zıtlanır. Okurlarından, özellikle de yazarlardan çeremonyalı mektuplar aldığı vakit, onları okumadan fırlatıp atar. Yazımıza biraz daha hava basmak için size bir de Léautaud'nun tüm şaşkınlık yaratacak bir merakından açmalıyız. Tanıdığı, ya da tanımadığı biri şanlı ölüm köprüsüne gelip dayandı mı Sayın Günlükçü her işi askıya alır, şipçak onun ölüsüne koşar. Babası ölürken de 4 gün, 5 gece başucundan ayrılmamış ölüm denilen zırtapozluğun meyanesini çakmak için gözleri-

ni dört açmıştır. Bunun için geceleri, elindeki mumu, sık sık babasının yüzüne tutmayı savsaklamıyordur.

İnsanlar ölür mü? Ölünce ne olur? Ölümden sonraki dakikalarda ne gibi değişikliklere uğrarlar? Yıllarca Léautaud'nun aklı sadece buna işlemiştir. Günlüğünü karıştıracak olursanız, kedilerin, köpeklerin yanı sıra hep bu ölü evlerine atılan kılçıklarla karşılaşırsınız.

Şimdi gelsin Marcel Schwob'un ölümü. Léautaud onun bittiğini 27 şubat 1905 pazartesi günü Boule'e manco almak üzere sokağa çıktığında *Gil Blas* gazetesinden öğrenmiştir. Öğrenmesinin tezine de pazara seyirterek mancoyu almış ve dört nala eve dönmüştür. Aralıkta bir iki lokma atıştırdıktan sonra da -böyle zamanlarda kimse tıkınmayı unutmaz- hemen Saint-Louis-en-l'Ile Sokağına doğru tabanları yağlamıştır. Schwob'u, sevgilisi Marguerite Moréno o günlerde Paris'te olmadığından, onun yatağına yatırmışlardır. Ölünün sadece yüzü görünmektedir. O da oldukça sarıdır. Çenede yeni bitmiş duygusunu veren bir parça sakal vardır. Dudağı kıvrıkçadır, gözleri ise açıktır. Schwob'un kardeşi, gözlerini bir türlü kapayamadıklarını söylemiştir. Léautaud ona bakarken, Marguerite Moréno'nun bütün aşkını ve gençliğini vede parasını onun ayakları dibine serdiğini düşünüyordur. Ama tiyatro ve sinema oyuncusu Moréno onda aşk bile bulamadığı için bir akşam yazarımıza içinin yanığını şöyle boşaltmıştır :

— Marcel'in ne durumda olduğunu görüyorsun. Bir genç kadın için hiç de gönül açıcı birşey değil bu. Bana bir akıl ver. Ne yapayım? Altmışına geldikten sonra erkeklerle sevişecek değilim herhalde. Haa, ne dersin?

Bu sorular öteki günlerde de sürgit olmuştur. Ama zavallı Léautaud "gak gak dubarak" deyecek bir durumda değildir. Yazarımızın bir halini daha gün ışığına çıkaralım : Léautaud benzersiz bir çekingen ve utan-

gaçtır. Bu da Moréno'nun kendisi için beslediği, kendisinin de Moréno'ya bağladığı umutları boşa çıkarır.

Artık bundan sonra yazımız, sona erinceye değin beş para çalışır mı, çalışmaz mı? Bütün gençliğini havaya veren Sultan Aziz gibi sonunda biz de alaşağı edilir miyiz? Biraz vakitten beri, boğucu börtü gibi üstümüze çöken sıcak budur. Nedir bir yazar, şimdi yukarda ise, az biraz sonra aşağıdadır. Onun alınyazısıdır bu. Onun için bu kaygı üzerinde çokça durmadan, işimizi sürdürmeye bakalım. Kaldı ki, şunu da haber vermemiz gerekir: Léautaud, akşam saat sekizde, ölünün tabuta yerleştirileceği sıra, yeniden Schwob'un evine damlamıştır. Ölü taşıyıcılar işlerini bütünlemek için Schwob'a el attıkları vakit, Monbeyimizin dikkati onun pek sıska olduğuna takılır. Yüzü gündüzkü yüzdür. Hiç değişmemiştir. Dingin mi dingin bir duruşu vardır. Yalmız gözler, çepeçevre mor bir halka bağlamıştır. Ölüyü tabuta yatırdıktan sonra göğsüne Léautaud'nun sabah getirmiş olduğu leylâk dalını da kondururlar. Bir bayan dostun getirdiği çiçek demeti ise ayak ucuna yerleştirilir. Ne ki, bunlardan önce, ölüyü, tabutta olduğunu sezmemesi için pamuklarla sarıp sarmalamışlardır.

Coppée de ömür defterini bütünlediği vakit yazarımız hemen onun evine koşmuştur. Ama aileyi tanımadığı için içeri dalamamış, kapının önünde, saatlerce volta atmak zorunda kalmıştır. Sonunda kapı açılarak Gauthier-Ferrières çıkmış, Léautaud'ya da uzaktan bir merhaba sarkıtmıştır. Léautaud da bunu fırsat bilerek ona borda etmiş ve içeri girmek için aracılığını rica etmiştir. Oysa Gauthier-Ferrières'in yapabileceği birşey yoktur. Bütün aile ölünün başucunda toplanmıştır. Cenaze töreni için Coppée'yi handiyse kiliseye kaldıracaklardır. Ne var, Gauthier-Ferrières yazarımıza altın değer bir bilgi vermekten geri kalmamıştır: Ölümden sonra Coppée'nin yüzü çok güzelleşmiştir.

Léautaud bir de Apollinaire'in ölüsünü kaçırmıştır.

Gerçi, onu yakından tanıdığı için, eve kolayca girebilmiştir ama, ölüm haberini geç aldığı için doğru dürüst bir gözlemde bulunamamıştır. Bunların dışında, François de Curel, Remy de Gourmont, Alfred Jarry'den tutun da Jean Moréas, André Gide, Léon-Paul Fargue, Paul Valéry, Maurice Barrès ve Mareşal Foch'a değin elinden geçmeyen ölü kalmamıştır. İçlerinde de en çok Charles-Louis Philippe'in tadını çıkarmıştır. Bir ölü onda ilk kez gülme duygusu uyandırıyordur. Ama size ilkin Charles-Louis Philippe'in kim olduğunu yazalım ki okurlarımız çöpe sayılacak bir kişi karşısında olmadıklarını anlasınlar.

Philippe 4 ağustos 1874 günü Fransa'nın güneyinde küçük bir köyde doğmuş, 20 yaşında da kapağı Paris'e atmıştır. Ayaklarını 15 yıl Paris sokaklarında gezdirdikten sonra da, 1909 yılında, dünyasını değiştirmiştir. Sekiz kadar roman ve anı kitabı varsa da en ünlüsü *Bubu de Montparnasse*'dır. Léautaud onu 1897 yılında, bir dostunun kaldığı küçük bir otel odasında tanımıştır. "Yoksulların Küçük Ozanı" diye tanınan Philippe de, bir süre sonra *La Bonne Madeleine et la Pauvre Marie* adlı kitabı yayınlanınca bir tane de günlükçümüze postalamıştır. Ama Léautaud onu okumamıştır. Yalnız Philippe'i gönülsüz ve bönce gördüğü için, arada bir sokakta rasladıkça, onunla edebiyat üzerine laklaka kesmeyi sakıncalı saymamıştır.

Philippe kaknem mi kaknemdir. Bu yüzden hiçbir kadını elde edememiş, sonunda evinin işlerine bakan, kendisinden gudubet bir kadınla yaşamaya kabul yüzü göstermiştir.

Ölümü hastanededir. Ölümden sonra onu, kenarları sırmalı bir örtü ile kaplanmış, karyola yüksekliğinde, katafalk gibi bir şeyin üzerine yatırmışlardır. Üstüne de çarşaf çekilmiştir. Yalnız onu oraya kondurmadan önce de bir güzel giydirip kuşatmışlardır. Çarşafın açık kalan yerlerinden ceketin hayli eski püskü olduğu

belli olmaktadır. Ayaklarda da kundura yoktur, iki küçük beyaz torba geçirilmiştir.

Philippe yer cücesidir. Ama Léautaud, ölümün onu daha da kısalttığı duygusuna varır. Saçlar, bıyık, sakal da keçeleşmiştir. İnsana takma oldukları izlenimini vermektedir. Ayrıca, Philippe'in sağlığında, çenenin çarpıklığını gizlemek için büyütülmüş olan sakal, şimdiler bu görevi yerine getiremiyordur. Gözkapakları da maviye çalmış, burun çizgisi de daha bir keskinlik kazanmıştır. Yanak altları da hafifçe şişkindir. Hazret, bodurluğuna karşın geniş omuzludur. Göbeği de kelli fellidir. İki kolu, iki sopa gibi yanına uzatılmıştır. Bu durumuyla hazırola geçmiş bir ere benzemektedir. Daha doğrusu, hazırola geçmiş bir eri tutup bu yatağa yatırmışlardır. Ölü, elektrik ampulünün çiğ ışığı altındaki bu görünüşüyle lunaparklardaki tahta kuklaları andırıyordur. Léautaud'ya gülme duygusunu veren de bu olmuştur.

İkindileyin yazarımız ölüyü görmek için yeniden hastaneyi boylar. Tahta kukla görünümü daha da pekişmiştir. Seyret babam seyret. Bir ara Léautaud'nun içinde ona dokunmak isteği uyanırsa da birden iğrenivérir. Ölü tabuta akşam sekizde yerleştirilecektir. Sayın Günlükçü oraya üçüncü kez gitmek için yola çıkarsa da, bu kez bir köşe başında rasladığı dişi kırık, beli bükük bir köpek onu amacından saptırır.

Okurlarımız burada küçük bir mola daha almalıdır. Çünkü denememizi finişe geçiriyoruz. Şu açıkça bilinmelidir ki, Léautaud günlüğünde olayları ard arda sıralamaktan başka birşey yapmaz. Onda, Virginia Woolf'un, Kafka'nın ya da Gide'in günlüklerinde raslanan ruh fıştıklamalarının tekini bile bulamazsınız. Anlattığı olayların temelini, kökenini kendisinden soracak olsanız alacağınız yanıt şudur :

— Yorum yok.

Doğrusu onda yorumun hiçbir türlüsü yoktur. Onun olayları, kimi yazarlarda olduğu gibi, sekiz rüzgâra yatabilen olaylardan seçilmiş de değildir. Üstelik o, olayları, bir mozayik işlercesine birbirine fener çektirtmeye de kulak asmaz. Bunlar, düşgücü sardırılmamış, cila vurulmamış, rastıksız, sürmesiz vede rafadan olaylardır. Sözün kısası, yazarımız, önünde duran, ya da havada sallanan olayları kıskıvrak yakalayabilmek için boyuna gözlem atıştırır. Yaptığı tek iş, kamerasının düğmesine dokunmak ve olayı, aşağısını yukarsını yoklamadan belleğine çekmektir.

Denememizin kendisi budur. İnsanlar yaşadıkça olaylar da vıu... soluklanmadan yükseklik alır. Üstelik bu olaylar insanların akıllarını başlarına devşirmelerine de yaramaz. Dahası, ışıklı olaylar bile fitne ateşini yelpazeleyen olayları ortadan kaldıramaz.

Kösem Sultanı, Girit ve Venedik savaşlarını, Saray helvacılarından Sarı Süleyman Paşa'nın zamanındaki ayaklanmaları ve XVIII. yüzyılın daha nice olaylarını harmanlayan *Tarih-i Gılmani*'de şöyle denmiştir:

— İşte bu İslambol şehri, bu biçimde bayındır olup yükseldikçe, halkı da devlete karşı benbenliğe kapılıp hak yoldan ayrıldı. Hep birbirlerini aldatmaya, belaya ve suçlu duruma sokmaya, birbirinin elinde olanı almaya ve birbirinin yüzüne kara çalmaya başladılar. Din bilginleri bilimle iş görmüyor, esnaf alım satımda çeşitli hileler yapmaya, sadaka ve zekâtını yoksullara vermemeye çalışıyordu.

Burada belki Léautaud'nun bir tarihçi olduğu da söylenebilir. Hani, söylenmesi bağırsaklardaki gurultuyu artırıp, hiç mi hiç "Off aman" dedirtmez.

Bizcesi şudur ki, bilinen ne kadar kitap varsa, bunların en kaşı solmazı tarih kitaplarıdır. Çünkü orada, Léautaud'nun günlüğündeki gibi, yorum yoktur. Yaşam ve insanlar vardır. İyi tartılacak olursa, yorum da bilgelerin değil, laf ve güzaf vuranların işidir.

Bir de şu kaldı :

Bugün 14 kasım 1979 perşembe.

Salâh Birsel 60 yaşının palamar ve demirini tam bugün koparmıştır. Sancaklarını çekip şenlik edecek takatı pek foslamıştır ama size son bir reçete çıkaracaktır :

— En büyük yorum olayın kendisidir.

PAF VE PUF

Cenap Şahabettin 1916 kışında Viyana'da Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph'in cenaze törenini seyredebilmek için, o zamanın parasıyla, on beş lira ödemiştir.

Viyana'yı kasnak gibi çeviren o ünlü caddelerden birine bakan bir pencerenin bir günlük kirasıdır bu. Cenap buradan görkemli ölüyü, özellikle de İmparatorluk ordusunun cicili bicili giysilere sarmalanmış atlı birliklerini gördüğü vakit de şöyle düşünecektir:

— Pencere, hiç kuşku yok, evlerin gözüdür. Onlar kapanınca oda kör gibi kalır. Pencereye yaklaşıp perdeleri kaldırmadıkça gözlerimiz dış dünya ile ilişki kuramaz.

Doğrusu, işlek bir cadde üzerindeki bir evin ya da bir kahvenin bakış alanına düşen insanların koşuşmasını, birbirlerini kılıçlamasını, birbirlerine yüz döndürmesini, birbirleriyle maskaralık etmesini, birbirlerine

pata çakmasını seyretmek kadar hiçbir şey kalbe sıcaklık veremez.

Sağa ya da sola yatmış bir şapka, kaşların üstüne düşmüş bir kasket, rüzgârda savrulan bir boyun atkısı, bir yağmurluk, japone bir bluz, ütüsüz bir pantalon, kısa ya da uzun bir etek, kocaman çantalar, bisikletler, paytonlar, otomobiller insanoğluna neler fıştıklamaz ki...

Evi tenhalarda minhalarda olanlar bile pencereden bir yığın gözlem devşirir. Bir gökyüzü, pembe çiçekli bir atkestanesi, yarım saatte köşeyi dönen bir pinpon, küçük bir kız çocuğu, bir karga, bir uğurböceği bile onun dünyasını büyültür.

Penceredeki adam hiçbir şey görmese de bütün bir evreni, bütün bir mutululuğu kucakladığını sanır.

XVI. yüzyıl Flamand ressamlarından Pieter Bruegel'in resimleri biraz da pencereden bakan bir adam gözüyle boyanmış olmasından cümbüşlenir. Viyana Müzesindeki "Çocuk Oyunları"nın ön sırasında yer alan çocuklar ressam sehpasının hemen oracığa, sokağa konduruldığu duygusunu verirse de, arkada, tablonun ortalık yerinde görünen iki katlı evin sağından gerilere doğru uzanan yan sokakla, sokakta oynayan koskoca yumurcaklar, ressamın bütün bunları görebilmek için yukarlarda bir yere, bir pencereye tünemiş olduğunu belli eder. Yine Viyana Sanat Tarihi Müzesindeki "Avcıların Dönüşü" için de aynı şey söylenebilir. "Köy Düğünü" adlı tablo ise bir kapalı oda resmi olmasına karşın, konuklarla yemek taşıyan yardımcıların duruş biçimleri Bruegel'in yandaki bir odada açtırdığı bir vazistastan düğün salonunu dikizlediği kanısını uyandırmaktadır.

Fransız İzlenimci ressamlarından Renoir'ın (Le Moulin de la Galette, Buzda Kayanlar), Pissarro'nun (Rouen'daki Ev Çatıları, Pont-Neuf Köprüsü), Manet'nin (Kırda Öğle Yemeği, Balkon), Monet'in (Saint-

Lazare İstasyonu), Caillebotte'un (Bulvarlar) adlı tablolarında da ressamın penceresi kolayca sezilebilir. Diyeceğim, pencere birçok ressamlara çiftetelli oynatmıştır.

Pencere sokak demektir.

Sokakta ne olursa, pencere topunu kantarlayıp odaya boca eder.

Ahmet Rasim pencereden gelen bütün seslerin anlamlarını bilir.

Tiki tak tak: Ayakları takunyalı komşular karşı evden dönüyorlar.

Pat pat pat: Gece yarısından önce eve yetişmek isteyen biri var.

Tak (Ağır-aksak): Cumbalı evin beyefendisi kapıya vuruyor.

Tak tak (Az ağır): Küçük Bey geldi.

Tik tak (Öldüm, bitiyorum): Damat Bey geldi.

Tak tak tak: Çabuk açın evin Deli Kızı geldi.

Tak taktak tik: Büyük hanım, gelin, bacı düğün gecesinden döndü.

Ahmet Rasim yürüyüşlerin gulugulusunu da saptamıştır.

Yapça bir yürüyüş: Kendisini sezdirmek istemiyen biri.

Nefes nefese koşma: Herhangi bir izleyiciden kurtulma isteği.

Topuk çalarak gitme: Dengesizlik ve olgunluk gibi iki anlamı vardır ki bu da, dengesizlikle olgunluk arasında hiçbir ayrım olmadığını gösterir.

Aheste reviş. Bunun anlamı tektir. Söylemesi ayıp "Paralı ise karşıma çıksın" diyen kokotların yürüyüşüdür bu da.

Nedir, bütün bu laternalı yürüyüşlerin arkasını almak da pek kolay değildir. Çünkü ne kadar insan varsa, o kadar da yürüyüş vardır.

Badi-badi yürüyüş, çengel-bacak yürüyüş, paytak yürüyüş, bodur yürüyüş, yampiri yürüyüş, donuk-ayak yürüyüş, dandini yürüyüş, poyraz-kalıp yürüyüş... Say sayabildiğin kadar.

Burada biraz durmak gerek. Pencereler her vakit insanların testisini doldurmaz.

Mithat Paşa Aydın (İzmir) Valisi iken bir gece Hükûmet Konağındaki Harem kesiminden karşıdaki kışlaya baktığı vakit pencere onun cezvesini karıştırmıştır.

16 mayıs 1881 gününün gecesidir bu.

Sultan Hamit'in sarayından gelen bir tel üzerine Kışlada birtakım gidip gelmeler başlamıştır. Bir tabur nizamiye, iki tabur da redif askerine süngü taktırılmıştır. Hükümet konağını basıp Sultan Aziz'in öldürülmesi olayına karışmış olmakla suçlanan Mithat Paşayı alıp götüreceklerdir.

Paşa ilkin gözlerine inanamaz.

Hiçbir ters işi yoktur.

Ama işte bir yerde de suçsuz olmak hiçbir şeye yaramamaktadır.

Bu olaydan dört beş hafta sonra Yıldız Sarayındaki bir pencerede de Sultan Hamit'i görürüz.

İşte şu yandaki "tasvir-i hümayun" onundur. Resim daha sonraki yıllarda çekildiği için saçlar ve sakal boyamadır. "Sen yaşlısın, artık padişahlık edemezsin" deyenlerin ağzına ot tıkamak içindir bu. "Berberbaşı boğazıma sarılır mı sarılmaz mı?" Bu korku da Abdülhamit'in boyama işini üstlenmesine yol açmıştır.

İyice dikkat edilecek olursa, gözlerin -resmin siyah-beyaz olmasına karşın- tahrirli yeşille mavi arası elâ olduğu görülür ki bu "Ben bu koltuktan kolay kolay kalkmam" deyenlerin gözüdür. Bakışlarda: "Ey Türk halkı, ben sana gösteririm" deyen gizli bir anlam da vardır ama biz şimdilik işin o yanını deşmeyip pencereye Sultan Hamit'in yanına seyirtelim.

Aman Allahım, pencerenin perdeleri arasından Yıldız Mahkemesinin Sultan Aziz katilleri diye ölüm cezasına çarptırdığı kişiler görünmektedir. Mahmut Celâlettin Paşa, Damat Nuri Paşa, Pehlivan Mustafa Çavuş, Mabeyinci Fahri Bey, Hacı Mehmet Bey, Cezayirli Mustafa Bey yani bütün ölüm yolcuları burdadır. İçlerinde yalnız Mithat Paşa yoktur. Mahkeme Başkanı Ali Süruri Ef. Mithat Paşa ile düşmanlığını ileri sürerek -yargılama sırasında böyle birşey düşünmemiştir- ölüm cezasını ona kendisinin bildirmesini uygun bulmadığı için Mithat Paşa Çadır Köşkünde tutulmuş ve mahkeme kararı şimdilik sadece öbürlerine bildirilmiştir. Bu yüzden de kararın okunmasından sonra süngülüler hüküm giyenleri bellerinden ve kollarından sıkı sıkıya kavrayıp onları patates çuvalı gibi Yıldız Kapısına doğru sürüklerken Mithat Paşa onlar arasında yer almamıştır.

Bu ölüm cezaları çok kısa bir süre sonra hapis cezasına dönüştürülecektir ama bugün, 30 haziran 1881 günü, erlerin çekip çekeledikleri kişiler bunu bilmemekte ve asılmaya götürüldüklerini sanmaktadırlar.

Gizli değildir ki, bu düzayak sahne yukardaki dikiz penceresinde Zat-ı Şahanesini alabanda iskele eden Abdülhamit'i çalmadan oynatmaktadır.

Doğrusu o mutlu padişah, Mithat Paşa ile ayakdaşlarının Sultan Aziz'i öldürmediklerini, tersine Sultan Aziz'in kendi canını kendi uçurduğunu gâvuruna biliyordur. Kaldı ki, ölümün cinayet değil de intihar olduğu üzerine başta Ölü Padişahın özel doktoru Marko Paşa olmak üzere 19 yerli ve yabancı doktor rapor im-

zalamıştır. Ama o, bu yola el atmakla hem Mithat Paşa'dan kurtulacağını, hem de bir daha sultanları alaşağı etmeğe kalkışacaklara gözdağı vereceğini düşünüyordur.

Vaka-i Sultan Abdülaziz'le ilgili pencere eğlencelerine son vermek için bir de Mithat Paşa ve arkadaşlarının hapis yeri olan Tayf'a kadar uzanmamız gerekiyor.

Aradan üç yıl geçmiştir.

Yuf, sizin başınıza melunlar! Mithat Paşa da öteki paşalar da kalede sağlam tutsaktırlar.

Bu tutsaklığın Abdülhamit'e bir yararı olduğu kabul olunacak mı? İşin burasını aşağıdaki olaydan başka hiç kimse kestiremez. Gereksiz ayrıntılarla sözü uzatmıyalım. Ya Mithat Paşa Tayf Kalesinden havalanacak olursa! İşte bu kuşku Sultanlar Sultanı, Müminlerin Emiri, İki Cihanın ve Denizlerin Egemeni, Kutsal Ülkelerin Koruyucusu Abdülmecit Han oğlu Abdülhamit'in bedenine Yahudi sıtması sokmuştur.

Onuncu Alay Üçüncü Tabur Binbaşısı, okuldan çıkma, Çerkes-ül asl, Katırcızade Bekir Ef.'nin Tayf'a atanması bu kuşku ve korkunun bir sonucudur.

Bekir Ef. buraya gelir gelmez paçaları sıvamıştır. İlkin paşaların ekmeğine zehir doğramıştır ama bundan istenilen *Happy End* (Mutlu Son) elde edilememiştir.

Bu akşam durum başkadır. Bekir Ef. "Bu iş burada biter." demiştir.

8 mayıs 1884 çarşamba gecesindeyiz.

Bu kez seçtiğimiz pencere Damat Mahmut Celâlettin Paşa'nm kapalı tutulduğu odanın tam karşısına düşmektedir. Paşa'nın adamı Hacı Şakir Ağa ile Mithat Paşa'nm el ulağı Arif Ağa daha gün kavuşurken kapısında sözünü ettiğimiz pencere bulunan odaya getirilip kapatılmışlardır. Onun için bu akşam demir par-

maklıklı pencerenin arkasındaki dikizcilik görevini iki ağa üstlenmiştir. Şu var ki, Mithat Paşa'nın odası buradan görülmediği için iki ağa sadece Mahmut Paşayla ilgili gözlemler derleyeceklerdir.

Yatsı kılındı, kılınmadı, birtakım erler gelip Mahmut Paşa'nın oda kapısını kırarlar. Paşa, elinde bir yastık kendisini süngülere karşı savunuyordur.

Ağaların ikisi de pencereden her şeyi tabak gibi görüyorlardır. Bir ara koridordaki nöbetçilerden birinin gözü iki ağaya takılır. Hacı Şakir Ağa pencerenin demirlerine sıkı sıkıya sarılmıştır.

Nöbetçi yaklaşır dipçikle ağanın ellerine vurur. Ağanın parmaklarından kanlar akmaya başlar. Yine de ellerini demirlerden çekmez.

Karşı odadaki boğuşma ise daha sürgit oluyordur. Paşa ile kolayca başa çıkılamıyacağını anlayan Bekir Ef. erlerden birinin elinden aldığı bir tüfeği bütün gücüyle Paşa'nın koluna indirir. Kol kırılmış, aşağı doğru sarkmıştır. Paşa bitik bir halde yere düşer. Kötülük meyhanesinin gözleri kaymış kişileri de hemen üstüne çullanır. Paşa'nın direncini bütün bütüne kırmak için Ali Baba adıyla tanınan bir er de, sıkılmayı mıkılmayı bir yana itip Paşa'nın yumurtalıklarına yapışır.

Karahisarlı Süleyman Çavuşla Zileli Ali'nin yaptıkları ise daha yüz kızartıcıdır. Onlar yağlı bir kementi Paşa'nın boynuna geçirip iki yanından çekmeye koyulmuşlardır.

Paşanın yapabileceği bir iş kalmamıştır artık. Yalnız bir son sözü vardır ki pencerelerin insanlara neler iletebileceğini göstermek bakımından buraya alalım:

— Can kurtaran yok mu, Allahım!

Pencerelere kadar kopup gelen bu keşkekli çığlıkları kimi zaman da pencerelerin kendisi postalar bize.

Bunlar çokluk hapis damlarının pencereleridir.

Ne var, bu paketlerin bizim elimize geçmesi de pek bindebirdir.

Mapusane pencerelerinin camları tilki ufağıdır.

Bunda insanlar, hayvanlar, tramvaylar yoktur.

Bir gökyüzü parçası görünür sadece. Nazım Hikmet gibi ister Ankara damında, ister Çankırı damında, ister İstanbul damında, ister Bursa damında olun gördüğünüz gökyüzü parçası da aynı gökyüzü parçasıdır.

Nazım'a göre mapusane penceresi dış dünya ile iç dünyayı birbirinden ayıran bir sınır taşıdır. Dışarda kırlar göverse de, denizler savaş baltasını kaldırsa da içerdekilerin dili kırık, beli büküktür.

Dışarda
yüzüyor ateş gemiler gibi rüzgârda
sarı
safranların
kokuları

Dışarda...
Biz içerde susuyoruz
bir fişek yatağında kurşun nasıl susarsa.

Kimi zaman da mapusane pencerelerinin çeneleri gırgır da gırgır, gırgır da gırgır.

Böyle bir pencere görmek isterseniz 4 ekim 1912 cuma günü Sultanahmet cezaevinin önüne gelebilirsiniz. Bugün buradaki meydanda büyükten büyük söylevler atılacak. Sizin anlayacağınız tarihsel bir gündür bugün. Hüseyin Cahit Yalçın birkaç gün önce Savaş Divanı kararıyla bir ay hapse çarptırılmış, bugün de cezasını çekmek üzere buraya getirilmiştir. Meydanı dolduran kalabalık ünlü yazarı alkışlıyor, en höngürtülü "Yaşasın" bağırtılarını belâ damının duvarına fırlatıyordur. Daha şimdiden, İttihat ve Terakki Genel Merkez Üyesi Talat Bey (sonradan Paşa), Ali Münif Bey, Kara

Kemal, Doktor Nazım, Ayan üyesi Besarya Ef. ve partili milletvekillerinden Ömer Naci, Ubeydullah, Emanuelidis, Pançcdorof, Agop Boyacıyan katmerli lâkırdılar için sıraya dizilmişlerdir. Mapusane Müdürünün Hüseyin Cahit'e özel bir sevgisi ve saygısı vardır. Kendi odasındaki bir pencereden Yalçın'ın kalabalığı seyretmesine evetlik göstermiştir.

Hüseyin Cahit bugün burada mapusane penceresinden "Eyvah, ölüyorum" diye bağırmayacaktır ama dışardaki kalabalık bu söz söylenmişcesine hükümetin lâmbasına fena üfleyecektir.

Sırası gelmişken belirtelim, bugün buradaki söylevcilerin amacı salt Hüseyin Cahit'ten yana olduklarını açığa vurmak değildir. Onlar daha çok, İttihat ve Terakki düşmanı olarak görünen Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlığındaki Büyük Kabinenin politikasına karşı çıkmak, onu iki seksen yere serecek yolları açmak çabasındadırlar.

Biz, şu düşünceleri burada bırakalım da kalabalığı oluşturan insanların yüreğinde neler koşturduğuna dikkat edelim.

Pencerelerin bakmayı ve görmeyi öğretme bakımından büyük bir değeri varsa da insanoğlunun içinde de birbirlerini seyretme, birbirlerini dikizleme eğilimi kuğurdayıp durur. Kalabalıklar en çok da hükümdarları iskandil etmeğe düşkündürler.

Sultan Reşat 23 mayıs 1911 günü Rumeli ve Arnavutluk'ta 23 gün sürecek bir geziye çıktığı vakit Selânik'te, Manastır'da, Priştine'de halk, hükümdarını görmek için sokaklara dökülür.

Üsküp'te de aynı şey olur.

Yığınlar, Padişahın kalmakta olduğu konağın önündeki geniş alanı baştanbaşa doldurmuştur. Gerçek kızılca kıyamet de Hüdavendigâr Sultan Murat'ın şehit edildiği Kosova düzünde kopar. Padişahın oraya gele-

ceğini duyan koşmuştur. Meydanda Lütfü Simavi'nin demesince 50 bin, Halit Ziya Uşaklıgil'in demesince de 100 bin kişi yığınak yapmıştır.

İstanbullular da şehirlerine gelen hükümdarları büyük çığlıklarla karşılar. Bunların içinde en çok alkış devşiren de Alman İmparatoru II. Wilhelm ile Fransız İmparatoriçesi Eugénie'dir.

II. Wilhelm ilk 1889 kasımında göstermiştir yüzünü İstanbul'lulara. Ama Wilhelm'in gerçek yüzü değildir bu. Almanlar mallarına pazar aramakta, fabrikalarını Anadolu'nun doğal kaynaklarıyle beslemek isteğindedirler.

Gelin görün ki İstanbullular bu yalancı yüzü de bağırlarına basmakta durgunluk göstermemişlerdir. Dahası, Alman İmparatorunun İstanbul'a ikinci gelişinde (21 ekim 1898) onu daha büyük törenlerle okşalamışlardır. Oysa Wilhelm bu kez de Haydarpaşa - Bağdat demiryolu ayrıcalığını elde etmek niyetindedir.

II. Wilhelm'in son gelişinin de bir dostluk yoklaması olduğu söylenemez. 1917 ekimindeki bu yolculuk da çokça uzamış bir savaş karşısındaki Türk - Alman ilişkilerini pekiştirmeği amaçlıyordur. Ama İstanbullular yine de her şeyden habersiz meydanlara koşmuş, yabancı konuğu "Yaşa" sesleriyle yüceltmiştir.

İmparatoriçe Eugénie'ye gelince, o hükümdar düşkünü kişilere daha doyumluk verir. 1869 sonbaharında İstanbul önünde boy gösteren İmparatoriçeyi Abdülaziz de padişahlığının bütün benbenliğiyle ağırlamıştır. O zamanlar Eugénie, güzelliğinin doruk noktasındadır. Boyu posu gözleri kamaştırıyor, gülücükleri herkesi kendine bağlıyordur. İstanbul da bu güzel konuğuna gerekli ilgiyi göstermiştir. Halk sabahın köründe yatağından fırlıyor, İmparatoriçenin geçeceği duyulan yolları tutuyordur.

İnsanlar hükümdarların dirilerine olduğu kadar ölülerine de büyük yakınlık gösterir. Hem de onun ya-

şamı boyunca kendilerine yararlı olup olmadığına kulak asmaz.

Sultan Hamit 10 şubat 1918 günü öldüğü vakit İstanbullular da bu kurala uygun davranmışlardır.

Cenazeyi II. Mahmut ile Abdülaziz'in yanına gömmek üzere Divanyoluna getirdikleri vakit Ayasofya önünden Beyazıt'a doğru uzanan cadde kalabalıktan görülmüyordur. Pencereler kadınlar ve çocuklarla salkım-saçaktır. Ağaçlardan, damlardan hevenk hevenk adamlar sarkıyordur. Arabalar, tramvaylar oldukları yere çakılmıştır.

Herkes hosur hosur ofluyor, büyüklükte Ağrı Dağı gibi, bir üzüntü sergiliyordur. Alayı: "İmdat, bu halk düşmanı diyavolonun elinden!" diye seyredenler de vardır ama bunlar azlıktadır.

Doğrusu şu ki, dünyanın bütün insanları haremağaları gibi birbirine benzer. Topunun belleğini bir gündoğusu poyraz alıp götürmüştür. İşte şimdi şu anda tüm İstanbul Sultan Hamit'in 33 yıl boyunca işkence ve zulüm üzerine iş tuttuğunu unutmuştur.

Tevfik Fikret: "Sorumluluk duygusu olmayan biri, tam bir insan sayılmaz" der.

Kötülükler üzerinde durmayan, zorbaca davranışları kulağının arkasına atan ve adamsendeciliği bir yaşam üslubu haline getiren kişilerde bu sorumluluğu, ne kadar eşeleseniz bulamazsınız.

Bunun nedenini uzaklarda aramayın. Efendisine sevgisinden karpuz dilimlerinin acılığım duymayan Lokman Hazretleri gibi çokları zorba başbuğlara körükörüne bağlanmak, faşoculuk havuzunda şenlik ve esenlik titreşimleri geçirmek için ebabil kuşuna sinek demeye teşnedirler.

Bu gibiler kafalarının damarlarını şişirerek düşünmeye, gerçeği bulup buluşturmağa üşenen kişilerdir. Uslarını yormasınlar da, isterse efendileri kendilerini belâ çamuruna yatırsın. Düşünmeyi, zingirdek düşün-

meyi, yığınlar adına üstlenen faşoların hemen her yerde baştacı edilmesi de gücünü bu kafasız yaşamdan alır. Bir Amerikalı yazarın, Paul Goodman'ın, şu sözlerine dikkat etmeli :

— Bütün gönlümüzle katıldığımız demokrasinin yerini, isteyerek bağlanılan faşoculuk alıyor.

Burada Sultan Hamit'in gerçek kişiliğini tanımış İttihat ve Terakki'nin Mısır Kesimi başkanı, eski Jön Türklerden Hoca Kadri Nasıh'ın bir lâfını anımsamakta da yarar vardır :

— Başta Abdülhamit yönetimi olmak üzere bütün zorbalara Cihat açmak en büyük dinsel görevdir.

Hiç tasalanmayın, Abdülhamit'i kendi mezarını kazacak duruma düşürmek şöyle dursun, çokları ona toz kondurmaya da yanaşmaz.

Ona suç atanlar bile hiç değilse dış politikasını dünyanın süsü sayarlar. Sultan Hamit'in mabeyincilerinden ve valilerinden Ahmet Reşit Bey -Servetifünun Edebiyatının H. Nazım'ından başkası değildir bu- bakın neler yumurtluyor :

— Sultan Hamit'in dış işlerde vükelâsının topuna üstün olduğu kuşkusuzdur. Ermeni olaylarını izleyen günlerde İngiltere Hükümetinin ön ayak olmasıyla Türkiye'ye karşı başlatılan ortak davranışı diplomatlık yoluyla işlemez kılmaktaki başarısı, o zaman düşmanları arasında bile övgüye değer bulunmuş ve şaşkınlıklar yaratmıştı. Balkanlarda dengenin korunması konusundaki sürekli başarısı da dikkat çekicidir.

Burada şu unutulmaktadır : Sultan Hamit çağında Ruslar Batum, Kars ve Ardahan'ı almış, İngilizler Mısır'ı, Fransızlar Tunus'u cebe indirmiş, Avusturyalılar Bosna-Hersek'e konmuş, Bulgarlar Doğu Rumeli'ni topraklarına katmıştır. Yunanlılar ise Tesalya'yı kapmış, Girit'i de eni konu mideye indirmiştir. Üstelik Girit, Türk-Yunan Savaşı utkuyla sonuçlandığı halde o

dillere destan dış politika yüzü suyuna Türkiye'den uzak düşmüştür.

Abdülhamit'in unutulmayacak başka işleri de vardır: 31 ağustos 1876 günü Osmanlı tahtına çökmezden beş gün önce Tarabya üstündeki çiftliğinin yanı başında oturan dostu ve adamı, İngiliz uyruklu Mister Thompson'u İngiliz Elçisi Sir Henry Elliot'a göndermiş ve gerçek düşüncesinin İngiltere Hükümetinin yol göstericiliğine ve öğütlerine uymak olduğunu bildirmiştir. Bu arada İngiliz Elçisinin ağzını sulandıracak bir şeyi de savsaklamamış ve alacaklıların bütün alacaklarını ödeyeceğini de belirtmiştir.

Bunlar da yetmiyormuş gibi, İngiliz sicimi ile dikilmiş bir padişah olacağına güven getirtmek için İngiltere'de basılan Mavi Kitaplar'ın -bunlar her ne karın ağrısı ise- topunu Türkçe'ye çevirttiğini, üstelik bunları büyük dikkatlerle okuduğunu da açığa vurmuştur.

Uzun lâfın kısası insanların yüreğinden faşoculuk tutkusunu çıkarıp atmak çok zordur.

Yazımızın bu noktasına geldiğimize göre paf ile puf'tan da açmamız gerekiyor. Çünkü faşoculuğun at oynattığı yerlerde yapılacak tek şey fosur fosur "paf ve puf" tüttürmektir.

İlkin şu resmi inceleyin. Bu, Salâh Birsel'in fotoğrafisidir ki, ona göz ucuyla bakmak bile, paf ve puf'un ne olduğunu çözmeğe yetebilir. Abdülhamit 33 yıl padişahlık kesmişse, Salâh Birsel de 33 yıl ayak işlerinde çalışmıştır. Ama Abdülhamit gibi babadan kalma ya da sonradan ol-

ma bir padişahlığı bulunmadığı için bütün yaşamı boyunca paflamış, puflamış, suratı, resimde gördüğünüz gibi, çarşamba çanağına dönmüştür.

Abdülhamit'in resmi karşısında yaptığınız gibi burda da radarlarınızı işletecek olursanız Salâh Birsel'in, o ünlü padişahın tersine saçını, sakalını boyaya yatırmadığını görürsünüz. Ne ki onun her vakit -yani haftada bir- sakalını dibinden traş ettiği, genç yaşlardan başlayarak saç kullanmamayı alışkanlık haline getirdiği de gözden uzak tutulmamalıdır.

Demek isteriz ki paf ve puf halkın çektiklerinin topudur. Halk, 24 saat paf ve puf atıştırır. Ama kimse onun pafına, pufuna kulak kabartmaz. Burada bir nokta daha var: Zorbaların halka uyguladığı sıkıdüzen de paf ile pufun ta kendisidir. Bir başka deyişle, halkın aldığı da, verdiği de paf ve puftur. Şunu da belirtelim ki, Osmanlıcaya dört elle sarılmış olanlar bu terimi paf-ü puf biçiminde kullanırlarsa, o da yanlış olmaz. Yalnız dikkat etmeli, ipin ucunu kaçırmamalı. Şeytana ders verir, pireyi kafese koyar, biti arabaya koşar bir *hezârfen* olan Mevlevî Dervişlerinden Fenni Mehmet Dede -ki ölümü 1715'tedir- Rumelihisarındaki yalısına kurulup bir *sahilname* yazdığı vakit paf-ü puf'un yanı sıra Farisi ile Arabiye o kadar değer göstermiştir ki mangalda kül bırakmamıştır:

İş-ü-nüş ile de terket azıcık paf-ü puf'i
Sadr-ı meyhane umur yeri değildir Sûfi

Ey okur, bunca açıklamadan sonra sana da bir iş düşüyor dersek şaşırma. Her boya boyandı, şimdi fıstıkisi kaldı. Onun için eline iyi bilenmiş bir makas alarak Salâh Birsel'in fotografisi büyüklüğünde bir kâğıt kes. Üstüne 50 tane Parker, 50 tane de Bic marka bir tükenmezle paf ve puf yaz. Sonra kâğıdı dörde katlayarak bir bardağın içine at. Sonra limon suyu ile sir-

keyi çalkalayıp bunu bir tüyle kâğıda sür. Yeterince tuz ve biber, bir çorba kaşığı sinameki, bir yüksük dolusu Hintyağı, bir tutam mürdesenk, üç gram çadıruşağı, 5 gram kilermeni, bir kahve kaşığı İngiliztuzu, bir fincan tabaşir kattıktan sonra bardağı yarı yarıya âdi suyla doldur. Ayaza bırak. Ertesi gün er horozda kalkarak bardağı bir dikişte yuvarla.

İşte o zaman paf ve puf'un ne olduğunu daha iyi anlarsın, bir daha da bir yerde paf ile puf'u gördün mü, mezarcı Mahmut'u görmüş gibi tabanları yağlarsın.

YAZARIN
ÖBÜR KİTAPLARI

Dünya İşleri *(1947)*
Şiirin İlkeleri *(1952)*
Hacivatın Karısı *(1955)*
Günlük *(1955)*
Sev Beni Sev *(1957)*
Ases *(1960)*
Kikirikname *(1961)*
Dört Köşeli Üçgen *(1961)*
Fransız Resminde İzlenimcilik *(1967)*
Kendimle Konuşmalar *(1969)*
Haydar Haydar *(1972)*
Goethe *(1972)*
Şiir ve Cinayet *(1975)*
Kahveler Kitabı *(1975)*
Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu *(1976)*
Kuşları Örtünmek *(1976)*
Kurutulmuş Felsefe Bahçesi *(1979)*
Boğaziçi Şıngır Mıngır *(1980)*
Köçekçeler *(1980)*
Halley Kimi Kurtarır *(1981)*
Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi *(1982)*
Hacivat Günlüğü *(1982)*

Salâh Birsel denemelerini sözcüklerle değil
olaylarla yazar. Onun kitaplarına
"Olaylar Mozayiği" denilse de olur.
Ama o, nonoş taşlar yerine nonoş olaylar kullanır.
Yalnız, bunlar seçilmiş, denetlenmiş,
sirke ve sarmısağa yatırılmış ve de susta durdurulmuştur.
Birsel'in denemelerinde yoruma da rastlanmaz.
Ona göre yorum,
bilgelerin değil, laf ve güzaf vuranların işidir.
Nedir,
Olayların havaalanından kalkan rüzgârlarda,
ışınlarda yine de yorum vardır.
Şu söz Birsel'indir:
"Benim denemelerimde hiçbir yorum yoksa,
insan ve yaşam vardır.
En büyük yorum da insanın ta kendisidir"

